

Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa

Siiri Utriainen
Pia Eriksson

Raportti nro 6/2023

Siiri Utriainen & Pia Eriksson

Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

© Kirjoittaja(t) ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-408-146-7 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0089 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-146-7>

Esipuhe

Kiitos Siiri Utriaiselle ja Pia Erikssonille tutkimuksesta, jossa on tarkasteltu Valtion koulukotiin sijoitettuna olleiden lasten rajoitustoimenpiteitä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä valtion koulukotien yhteistyö valtion palvelut osaston lastensuojelun osaamiskeskitymän avulla mahdollisti tämän tärkeän tutkimuksen.

Terapeuttinen laitoskasvatus perustuu kohtaamiseen, vahvistumiseen, osallisuuteen, tunnetaitoihin, turvallisuuteen, inhimillisyyteen, lapsen ja hänen perheensä keskiössä olemiseen ja myönteiseen muutokseen. Kaikki tämä vaatii myös rajoitustoimenpiteitä, jotta lapsi voi olla turvassa itseltään ja toisinaan toisilta ihmisiltä tai päihteiltä. Rajoitustoimenpiteet herättävät tunteita ja jakavat mielipiteitä, kuten tutkimus osoittaa. Näen, että tutkimus on vasta alkua sille matkalle, jota mittavasta aineistosta on mahdollista vielä tarkastella ja jopa uuteen lastensuojelulakiin hyödyntää tietoa. Juuri julkaistussa hallitusohjelmassa ja alustavissa tarkasteluissa esille nousevat merkittävästi mm. lapsiin ja nuoriin, mielenterveyteen ja turvallisuuden liittyvät teemat. Lasten väkivaltaan, vakavaan päihteidenkäyttöön ja rikoksilla oireiluun halutaan monessa kohtaa ohjelmaa kohdistettavan resursseja ja lainsäädännöllisiä uusia mahdollisuuksia.

Rajoitustoimenpiteet ovat koulukotien arkea siinä missä arjen kasvatus, hoito, huolenpito ja opetus. Julkista valtaa käyttäviltä viranhaltijoilta vaaditaan valituskelpoinen päätös tilanteissa, kun kasvatuksellisin keinoin yhteistyössä lapsen kanssa ei esimerkiksi saada lapselta puhelinta pois ja koulunkäynti sekä unirytmiksi kärsivät. Tai, sosiaalisessa mediassa käyttäytyään itseään vahingoittavasti. Vaatteet tai lapsen tarvat on tarkastettava, jos on epäily päihdyttävien aineiden hallussapidosta tai myynnistä, saati kun lasten mukana kulkeutuu vaarallisia, muiden vahingoittamiseen tarkoitettuja välineitä, kuten puukkoja tai astaloita. Yhteydenpitoa ja liikkumisvapautta on rajoitettava, kun lapsi on ikätasoaan ja kehitystä vaarantavasti liikkunut paikoissa, jotka eivät ole lapsen turvalliselle kasvualustalle millään tavoin sopivia paikkoja ja henkilöt, joista yhteydenpitoa joudutaan rajaamaan, eivät turvaa lapsen arjen vakauttamista ja kasvurauhaa.

Valtion koulukodeissa tehtiin 2021 vuonna 3521 rajoitustoimenpidepäätöstä ja kriittisiä tilanteita kirjattiin 450. Näissä tilanteissa on tapahtunut jotakin turvallisuutta rikkovaa ja usein tilanteisiin liittyvät päihteet. Koulukoteihin sijoitettujen lasten taustoissa on trauma, käytöshäiriöitä, karkaamista, rajattomuutta, mielenterveyden häiriöitä, omaehtoisuutta, päihteillä ja rikoksilla oireilua. Näiden lasten hoitaminen on valtion koulukotien tehtävä. Vahva henkilöstöresurssi ja turvallisuuteen liittyvät rakenteet ja prosessit ovat kehitetty toiminnan tarpeita vastaamaan. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen osaamiseen panostetaan jatkuvalla koulutuksella ja osaamisen kehittämisellä.

Useimmiten on epäkiitollinen tehtävä tehdä rajoittamistoimenpiteitä. Rajoittaminen on kuitenkin vain osa kokonaisvaltaisesta työstä, mutta sitä kuuluvampi ja

näkyvämpi osa siitä. Rajoittaminen on aina osa hoitoa, kasvatusta ja huolenpitoa. Rajoittamisella pyritään turvaamaan lapsen hyvä hoito. On ymmärrettävää, että lapset kokevat rajaavan päätöksen olevan rangaistus. Onhan taustalla aina jokin syy-seuraussuhde. Rajojen tarve kuuluu lapsuuteen, erityisesti nuoruuteen, jossa kasvua ja kehitystä vaarantavaan toimintaan puututaan. Tämä tutkimus tekee näkyväksi työn rajoittamistoimenpiteiden parissa ja antaa äänen lasten kokemuksille. Lasten kokemukset opettavat meille aikuisille entisestään kohtaamisen, kuulemisen ja osallisuuden tärkeyttä. Lasten kokemuksissa välittyy yksinäisyys, surullisuus ja turvattomuus – myös monista muista syistä kuin rajoittamisesta. Vaikutusmahdollisuudet ovat kuitenkin juurisyiden hoitamisessa, toivon luomisessa ja myönteisten muutoksien aikaansaamisessa.

Toivon, että yhteiskunnallinen ja tutkimuksellinen keskustelu tämän tärkeän aihepiirin ympärillä jatkuu lasten auttamisen parhaaksi, valtion koulukodit haluavat olla tässä työssä mukana.

Kaisa Lepola
Johtaja
Valtion lastensuojeluyksiköt

Tiivistelmä

Siiri Utriainen ja Pia Eriksson. Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2023. 101 sivua. Helsinki 2023.

ISBN 978-952-408-146-7 (verkkojulkaisu)

Lastensuojelun rajoitustoimenpiteillä puututaan lasten perus- ja ihmisoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteiden käytöstä lastensuojelussa säädetään lastensuojelulaissa ja niitä voidaan käyttää pääasiassa sijaishuollon laitoshoidossa. Valtion koulukodit on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alainen vaativaa sijaishuoltoa tarjoava lastensuojelulaitos, joka toimii viidessä yksikössä ympäri Suomen.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin valtion koulukodeissa toteutettavia rajoitustoimenpiteitä ja niiden vaikutuksia koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kahden aineiston valossa. Tutkimuksessa selvittiin, millaisia rajoitustoimenpiteitä koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistetaan ja miksi, sekä tarkasteltiin, miten rajoitustoimenpiteet vaikuttavat nuorten turvallisuuteen ja toimijuuteen koulukodeissa. Tutkimuksen tavoitteena oli saada myös nuorten ääni kuuluviin kuulemalla heidän omia kokemuksiaan liittyen rajoittamiskäytäntöihin koulukodeissa. Nuorilla tässä tutkimuksessa tarkoitettiin koulukotiin sijoitettuja 14–18-vuotiaita.

Tutkimuksen asiakirja-aineisto koostui kaikissa viidessä koulukodissa vähintään vuoden sijoitettuina olleiden nuorille (n=44) tehdyistä rajoituspäätöksistä. Toinen aineisto koostui yksilö- (n=12) ja ryhmähaastatteluista (n=3) neljässä valtion koulukodissa. Tutkimus toteutettiin monimenetelmällisesti: rajoituspäätökset analysoitiin kuvailevin tilastollisin menetelmin ja niiden analyysissa tarkasteltiin muun muassa rajoituspäätösten määriä ja rajoituksiin johtaneita tilanteita. Nuorten haastattelut analysoitiin abduktiivisesti sisällönanalyysiä ja kahta teoreettista käsitettä, turvallisuutta ja toimijuutta, hyödyntäen. Haastatteluja analysoidessa etsittiin vastauksia siihen, miten rajoitukset vaikuttavat nuorten turvallisuuteen ja toimijuuteen arjessa, sosiaalisissa suhteissa ja laitosyhteisössä, minkälaiset toimintatavat ja tilanteet rajoitustoimenpiteiden tilanteissa lisäävät nuorten turvallisuutta ja toimijuutta sekä minkälaiset toimintatavat ja tilanteet vähentävät niitä.

Vähintään vuoden koulukoteihin sijoitettuina olleisiin nuoriin oli kohdistettu sijoituksen alusta helmikuuhun 2022 mennessä hieman alle 4000 rajoituspäätöstä. Yleisin valtion koulukodeissa tehty rajoituspäätös oli henkilönkatsastus ja toiseksi yleisin aineiden ja esineiden haltuunotto. Vähiten käytettyjä rajoitustoimenpiteitä puolestaan olivat kiinnipitäminen ja eristäminen.

Rajoituspäätökset näyttivät kasaantuvan herkemmin toisille nuorille; enimmillään rajoituspäätöksiä oli tehty nuorta kohden tämän sijoituksen aikana lähes kaksisataa, kun vähimmillään päätöksiä oli nuorta kohden alle kymmenen. Sijoituksen pituus ei ollut suoraan yhteydessä nuorikohtaisten päätösten määrään.

Tutkimus osoitti, että rajoituspäätöksiin johtaneista tilanteista, yleisin oli karkaaminen laitoksesta. Muita usein toistuneita rajoitustoimenpiteisiin johtaneita tilanteita olivat päihteidenkäyttö tai sen epäily sekä aggressiivisuus. Yleisin kesto liikkumisvapauden rajoittamiselle oli päätösten valossa seitsemän vuorokautta, eristämislle puolestaan noin tunti. Eristämisen pituus kuitenkin vaihteli yleisesti ottaen muutamasta minuutista jopa 13 tuntiin. Tyypillisimmin haltuun otettiin laitteita, kuten puhelimia, SIM-kortteja ja tietokoneita ja näihin liittyviä elektronisia välineitä. Myös nikotiinituotteet ja paloturvallisuuden vaarantavat välineet olivat yleisiä haltuun otettuja aineita ja esineitä. Haltuun otettiin myös itsensä tai muiden satuttamiseen soveltuvia välineitä, huumausaineita ja niiden käyttöön tarkoitettuja välineitä sekä esimerkiksi rahaa.

Nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluisissa näyttäytyneet kokemukset rajoituspäätöksistä jakautuivat neljään kategoriaan: rajoitustilanteisiin, nuoren arkeen, koulukodin sisäisiin suhteisiin sekä laitossuhteisiin. Merkittävänä huomiona esille nousi rajoitusten kokemus rangaistuksina. Rangaistuksenomaisuuden kokemuksen vuoksi rajoitusten kuvattiin aiheuttavan usein negatiivisen kierteen ja tämän koettiin heikentävän rakenteellista turvallisuuden tunnetta. Omat toiminta- ja vaikuttamismahdollisuudet rajoitustilanteissa nähtiin enimmäkseen vähäisinä. Rajoitukset herättivät pääasiassa negatiivisia tunteita, kuten turhautumista, epäileluutta ja vihaa. Tunteet kumpusivat osittain vaikutusmahdollisuuksien puutteesta; nuoret kokivat, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa rajoituspäätöksiin ovat käytännössä hyvin vähäiset, jopa olemattomat, mikä osaltaan heikensi nuorten toimijuutta. Koulukodin sisäiset suhteet kavereihin ja työntekijöihin rajoitustoimenpiteiden myötä kuvautuivat sekä turvallisuutta ja toimijuutta vahvistavina että heikentävinä. Samalla kun rajoittaminen lisäsi nuorten yksinäisyyden ja yksin jäämisen kokemusta, se lisäsi nuorten välistä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ohjaajilta nuoret toivoivat välittämistä, yksilöllistä huomiointia ja olennaiseen keskittymistä. Välittävän, huolta pitävän aikuisen kaipuu lisäsi osaltaan yksinäisyyttä ja heikensi näin sosiaalista turvallisuuden tunnetta. Rajoitustoimenpiteiden vaikutukset laitossuhteisiin puolestaan näyttäytyivät enimmäkseen sen kautta, miten muiden nuorten rajoittaminen vaikuttaa laitoksen ilmapiiriin. Muiden nuorten rajoittaminen vaikutti niin yleiseen tunnelmaan kuin arjen rutiineihin ja käytännön järjestelyihin ja näin kaikkien nuorten toimijuuteen. Rajoitusten herättämät negatiiviset tunteet muissa nuorissa loivat laitossuhteisiin kireää ilmapiiriä, joka heikensi osaltaan turvallisuuden tunnetta.

Rajoitustoimenpiteet ovat välttämättömiä lisäämään lasten turvallisuutta. Tulosten valossa niillä pystytään suojelemaan lasta esim. itsetuhoiselta käytökseltä, ja tilapäisesti hillitsemään päihteiden käyttöä tai aggressiivista käytöstä. Niiden tehottoisuus vastata nuorten pitkäaikaisiin ongelmiin tulisi kuitenkin tunnistaa ja siihen hakea muita ratkaisuja.

Avainsanat: lastensuojelun rajoitustoimenpiteet, koulukodit, sijaishuolto, koulukoteihin sijoitetut nuoret

Sammandrag

Siiri Utriainen och Pia Eriksson. Begränsande åtgärder inom barnskyddet på statens skolhem. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Rapport 6/2023. 101 sidor. Helsingfors 2023. ISBN 978-952-408-146-7 (nätpublikation)

Genom begränsningsåtgärder inom barnskyddet ingriper man i barnens grundläggande och mänskliga rättigheter. Bestämmelser om begränsningsåtgärdernas användning inom barnskyddet finns i barnskyddslagen och de kan i huvudsak användas vid institutionsvård utom hemmet. Statens skolhem, som lyder under Institutet för hälsa och välfärd, erbjuder krävande vård utom hemmet. Anstalten verkar i fem enheter runt om i landet.

I den här undersökningen granskades begränsningsåtgärderna som genomförs på statens skolhem och deras inverkan på unga som placerats på skolhemmen på basis av två slags material. I undersökningen utreddes vilka begränsningsåtgärder som riktas mot de unga som placerats på skolhemmen och varför, samt hur begränsningsåtgärderna påverkar ungdomarnas säkerhet och aktörskap på skolhemmen. Målet med undersökningen var att göra också de ungas röst hörd genom att höra deras egna erfarenheter av begränsningspraxis på skolhemmen. I denna undersökning avsågs med unga personer som placerats på skolhem 14–18-åringar.

Datamaterialet bestod av begränsningsåtgärder som fattats på fem skolhem för ungdomar (n=44) som varit placerade i minst ett år. Det andra materialet bestod av individ- (n=12) och gruppintervjuer (n=3) på fyra statliga skolhem. Undersökningen genomfördes genom flermetodsforskning: begränsningsåtgärderna analyserades med beskrivande statistiska metoder och i analysen granskades bland annat antalet begränsningsbeslut och situationerna som lett till begränsningarna. Intervjuerna med ungdomarna analyserades abduktivt med hjälp av innehållsanalys och två teoretiska begrepp, trygghet och aktörskap. När intervjuerna analyserades sökte man svar på hur begränsningarna påverkar ungdomarnas trygghet och aktörskap i vardagen, i sociala relationer och i anstaltsgemenskapen, hurdana verksamhetsätt och situationer vid begränsningarna ökar ungdomarnas säkerhet och aktörskap samt hurdana verksamhetsätt och situationer som minskar dem.

Unga som varit placerade på skolhem i minst ett år hade från placeringens början fram till februari 2022 varit föremål för något under 4000 begränsningsbeslut. Det vanligaste begränsningsbeslutet på statens skolhem var kroppsbesiktning och det näst vanligaste var beslagtagande av ämnen och föremål. De minst använda begränsningsåtgärderna var fasthållning och isolering.

Begränsningsbesluten verkade ackumuleras lättare hos vissa unga; som mest hade nästan tvåhundra begränsningsbeslut fattats per ungdom under placeringen, när antalet som minst var under tio per ungdom. Placeringens längd hade inget direkt samband med antalet ungdomsspecifika beslut. Undersökningen visade att den vanligaste

situationen som ledde till begränsningsbeslut var rymning från anstalten. Andra ofta förekommande situationer som ledde till begränsningsåtgärder var rusmedelsanvändning eller misstanke om detta samt aggressivitet. Den vanligaste varaktigheten för begränsning av rörelsefriheten sju dygn, medan varaktigheten av isolering var ungefär en timme. Isoleringens varaktighet varierade dock i allmänhet från några minuter upp till 13 timmar. Oftast beslagtogs apparater, såsom telefoner, SIM-kort och datorer och tillhörande elektronisk utrustning. Även nikotinprodukter och redskap som äventyrar brandsäkerheten fanns bland de vanligaste beslagtagna ämnena och föremålen. Man beslagtogs också redskap som lämpar sig för att skada sig själv eller andra, rusmedel och redskap avsedda för rusmedelsanvändning samt till exempel pengar.

De erfarenheter av begränsningsbeslut som framkom i de ungas individuella intervjuer och gruppintervjuer delades in i fyra kategorier: begränsningssituationer, den ungas vardag, interna relationer på skolhemmet samt anstaltsgemenskapen. En betydande observation som lyftes fram var upplevelsen av begränsningarna som straff. På grund av den straffliknande upplevelsen beskrevs begränsningarna ofta orsaka en negativ cykel, och det upplevdes att detta försvagade den strukturella trygghetskänslan. Begränsningarna väckte i huvudsak negativa känslor, såsom frustration, upplevelsen av orättvisa och ilska. Känslorna uppkom delvis på grund av bristen på påverkningsmöjligheter; de unga upplevde att deras möjligheter att påverka begränsningsbesluten i praktiken var mycket små, till och med obefintliga, vilket för sin del försvagade ungdomarnas aktörskap. De interna relationerna på skolhemmet till vänner och personal beskrevs i och med begränsningsåtgärderna som både stärkande och försvagande för säkerheten och aktörskapet. Samtidigt som begränsningen ökade ungdomarnas känsla av ensamhet ökade den samhörighetskänslan mellan ungdomarna. Av handledarna önskade de unga omtanke, individuellt beaktande och fokusering på det väsentliga. Längtan efter en omtänksam, omhändertagande vuxen ökade för sin del ensamheten och därmed den sociala trygghetskänslan. Begränsningsåtgärdernas inverkan på anstaltsgemenskapen visade sig för sin del främst genom hur begränsningen av andra unga påverkar atmosfären vid anstalten. Begränsningen av andra unga påverkade såväl den allmänna stämningen som de vardagliga rutinerna och praktiska arrangemangen och därmed alla ungas aktörskap. De negativa känslor som begränsningarna väckte hos andra unga skapade en spänd atmosfär i anstaltsgemenskapen, som för sin del försvagade trygghetskänslan.

Begränsningsåtgärderna är nödvändiga för att öka barnens säkerhet. De kan skydda barnet mot till exempel självdestruktivt beteende och tillfälligt minska rusmedelsanvändningen eller aggressivt beteende. Deras ineffektivitet att svara på ungdomarnas långvariga problem bör dock identifieras och andra lösningar sökas.

Nyckelord: barnskyddets begränsningsåtgärder, skolhem, vård utom hemmet, ungdomar som placerats på skolhem

Abstract

Siiri Utriainen and Pia Eriksson. Restrictive measures by child welfare services in state-owned reform schools. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Report 6/2023. 101 pages. Helsinki 2022. ISBN 978-952-408-146-7 (online publication)

Restrictive measures taken by child welfare services broach children's fundamental and human rights. The use of restrictive measures in the scope of child welfare services is regulated by the Child Welfare Act, and these can be used mainly in institutional care. State-owned reform schools under the Finnish Institute for Health and Welfare, provides demanding substitute care an in five units around Finland.

This study examined the restrictive measures implemented in state-owned reform schools and their impacts on young people placed in reform schools in the light of two data sets. The study examined the kind of restrictive measures that were targeted at young people placed in reform schools and the reason for their use, and examined how the restrictive measures affect the safety and security as well as agency of young people in reform schools. The aim of the study was also to make the voice of young people heard with stories of their own experiences related to restrictive practices in reform schools. In this study, young people refer to those aged 14 to 18, who were placed in a reform school.

The study's data consisted of restrictive decisions issued for young people placed for at least one year in all five reforms schools (n = 44). A second set of data consisted of individual (n = 12) and group interviews (n = 3) in four state-owned reform schools. The study was conducted using a multidisciplinary approach: decisions on restrictive measures were analysed using descriptive statistical methods, and their analysis involved the examination of such things as the number of restrictive decisions and the reasons for taking restrictive measures. Interviews with young people, were analysed with abductively using content analysis and two theoretical concepts, safety, and agency. When analysing the interviews, answers were sought for how restrictive measures affect the safety and agency of young people in everyday life, their impact on social relationships and the institutional community, what operating practices and situations increase the security and agency of young people in situations where restrictive measures are implemented, and what operating practices and situations reduce these.

Just under 4,000 restrictive decisions had been made involving young people who had been placed in reform schools for at least one year from the beginning of their placement to February 2022. The most common decision on restrictive measures made in state-owned reform schools was to conduct a personal examination, and the second most common decision was the confiscation of substances and objects. The least used restrictive measures, on the other hand, were restraint and isolation.

Decisions on restrictions seemed to accumulate more easily for certain young people; at most, one young person had been subjected to nearly two hundred restrictions during their placement, while the smallest number of decisions per young person was less than ten. The length of a placement was not linked to the number of decisions made per young person.

The study demonstrated that the most common situations leading to decisions on restrictive measures involved running away from the institution. Other frequently repeated situations that led to restrictive measures included substance abuse or suspected substance abuse and aggressive behaviour. Based on the examined decisions, the most common duration for a restriction on the freedom of movement was seven days, while the most common duration for isolation was about an hour. However, the duration of isolation ranged from a few minutes to as long as 13 hours. The most typical devices confiscated included phones, SIM cards and computers and related electronic devices. Nicotine products and equipment endangering fire safety were also common confiscated substances and objects. Tools suitable for hurting oneself or others, drugs and equipment intended for their use, and, for example, money were also confiscated.

The experiences of restrictive decisions that emerged during individual and group interviews with young people were divided into four categories: restrictive situations, the young person's own situation, relationships within the reform school and the institutional community. The perception of restrictions as punishments was highlighted as a significant observation. Due to the experience of punishment, the restrictions were often described as causing a negative spiral and this was considered to weaken the sense of structural security. Restrictions predominantly evoked negative feelings, such as those of frustration, unfairness, and hatred. These feelings emerged partly due to the young person's lack of influence; young people felt that their possibilities of influencing restrictive decisions were in practice extremely limited, even non-existent, which contributed to weakening young people's agency. Relationships with friends and employees within a reform school after restrictive measures were described as both increasing and decreasing safety and agency. While the restriction increased the feeling of loneliness and isolation among young people, it increased the sense of belonging between young people. From their instructors, young people wanted more caring, individual attention and focus on what was essential. The longing for caring adults contributed to loneliness and thus weakened the sense of social security.

On the other hand, the impacts of the restrictive measures on the institutional community were mainly seen as how restrictions imposed on other young people impacted the atmosphere of the institution. Restrictions imposed on other young people affected the general atmosphere as well as everyday routines and practical arrangements, thus affecting the agency of all the young people who were there. The negative feelings evoked by restrictive measures in other young people created a tense atmosphere in the institutional community, which contributed to a decline in the sense of safety.

Restrictive measures are necessary to increase the safety of children. Considering the study's results, they can be used to protect a child from such things as self-destructive behaviour and temporarily curb substance abuse or aggressive behaviour. However, their ineffectiveness in responding to young people's long-term problems should be recognised and other solutions sought.

Keywords: restrictive measures taken by child welfare services, reform schools, substitute care, young people placed in reform schools

Sisällys

Esipuhe.....	3
Tiivistelmä.....	5
Sammandrag.....	7
Abstract	9
Sisällys	13
1 Johdanto	15
2 Tutkimuksen taustaa.....	18
2.1 Koulukodit vaativan sijaishuollon palvelutarjoajina.....	18
2.2 Rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitoksissa	19
2.2.1 Laitoksen henkilöstön rooli	24
2.2.2 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä	25
2.3 Aikaisempaa tutkimusta rajoittamisesta.....	25
2.4 Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	27
2.4.1 Turvallisuus	28
2.4.2 Toimijuus.....	30
3 Tutkimuksen toteutus	32
3.1 Asiakirja-aineisto	32
3.2 Nuorten haastattelut	33
3.3 Menetelmät	36
3.4 Tutkimuksen etiikka.....	37
3.4.1 Tutkittavien informointi ja suostumus.....	38
3.4.2 Aineiston käsittely ja tutkimustulosten raportointi	39
4 Rajoitustoimenpiteet rajoituspäätösten valossa.....	40
4.1 Rajoituspäätöksiin johtaneet tilanteet	42
4.2 Nuorikohtaisia havaintoja asiakirja-aineistosta.....	48
5 Nuorten kokemuksia rajoitustoimenpiteistä	50
5.1 Koulukodeissa asuvat nuoret	51
5.2 Rajoitustoimenpiteet nuorten arjessa	53
5.2.1 Rajoitustoimenpiteet ja fyysinen turvallisuus.....	56
5.2.2 Rajoitustoimenpiteet ja emotionaalinen turvallisuus	59
5.2.3 Rajoitustoimenpiteet ja toimijuus	62
5.3 Rajoitustilanteet	63
5.3.1 Rajattu toimijuus	65
5.3.2 Turvallisuuden vaarantuminen	68
5.4 Rajoitukset ja sosiaaliset suhteet.....	70
5.4.1 Suhteet ohjaajiin	71
5.4.2 Sosiaalityöntekijä	72
5.4.3 Vertaissuhteet	74

5.5 Laitosyhteisö.....	76
5.5.1 Vaikutuksia laitosityhteisön turvallisuuteen	76
5.5.2 Laitosityhteisössä näyttäytyvä toimijuus	79
5.6 Yksilöllisyys, välittäminen ja olennaiseen keskittyminen	80
6 Yhteenveto ja pohdinta.....	86
6.1 Tutkimuksen rajoitukset.....	87
6.2 Rajoitustoimenpiteiden kokemus rangaistuksina.....	88
6.3 Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen	89
6.4 Huomio nuorten kokemukseen ja tilanteeseen.....	90
6.5 Rajoitustoimenpiteiden määrä ja kasautuminen.....	91
6.6 Turvallisuuden ja hyvän kierteen vahvistaminen.....	92
6.7 Suositukset lastensuojelun laitoshoitoon	94
Lähteet.....	96
Liite 1: Yksilöhaastattelujen runko	98
Liite 2: Ryhmähaastattelujen vinjetit	100

1 Johdanto

Rajoitustoimenpiteet lastensuojelussa on ajankohtainen aihe, joka herättää paljon keskustelua. Koska kyse on toimista, joilla voimakkaasti puututaan lasten oikeuksiin, aihetta on erityisen tärkeää tarkastella monesta eri näkökulmasta. Lasten ja nuorten rajoittamisella pyritään varmistamaan, etteivät he aiheuta käytöksellään vaaraa itselleen tai muille, taikka että heidän kasvuaan ja kehitystään vaarannettaisiin. Riippuen valitusta näkökulmasta ilmiö näyttäytyy hyvin erilaisena. Kyse on lastensuojelulaissa tiukasti säädellystä toiminnasta ja aihetta onkin pääasiassa käsitelty juridisena kysymyksenä ja muun muassa sääntelyyn ja valvontaan liittyvät kysymykset ovat olleet paljon esillä viime vuosina. Rajoittaminen lastensuojelulaitoksissa on keskeinen osa lastensuojelulaitosten työntekijöiden työnkuvaa ja vaativa tehtävä (esim. Hoikkala 2020, Helavirta 2021). Ammattilaisten arjessa ja käytännössä on kyse lastensuojelulaitoksissa tehtävästä perustyöstä, joka vaatii osaamista ja ammattitaitoa. Lasten ja nuorten näkökulmasta aihetta on tutkittu hyvin vähän ja yhtenä tämän raportin päätaivoitteena on tarkastella rajoitustoimenpiteitä ja rajoittamista koulukodeissa nuorten näkökulmasta ja kokemuksista käsin.

Lastensuojelulain (61§) mukaan rajoitustoimenpiteitä voidaan tarvittaessa kohdistaa kiireellisesti sijoitettuihin, huostaan otettuihin tai hallinto-oikeuden väliaikaismääräyksellä sijoitettuihin alaikäisiin. Niitä saa pääasiassa käyttää vain sijaishuollon laitoshoidossa, kuten koulukodeissa. Rajoitustoimenpiteet perustuvat tarkkoihin lainmukaisiin edellytyksiin, sillä niillä puututaan lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin. Edellytyksenä rajoitustoimenpiteille on esimerkiksi se, että rajoitus on lapsen edun mukainen, se suhteutetaan lapsen ikään ja kehitystasoon, se on perusteltua ja välttämätöntä lapsen oman tai muiden henkilöiden hyvinvoinnille, lievemmät keinot on kokeiltu tai ne eivät sovellu tilanteeseen. (Lastensuojelulaki 61§).

Rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja määristä ei ole saatavilla systemaattisesti kerättyä kansallista tietoa. Heinon ym. (2021, 153) selvityksen mukaan 190 lastensuojelun ympärivuorokautisessa yksikössä oli vuonna 2019 tehty yhteensä 18 836 rajoituspäätöstä. Näistä eniten, yli 5400, oli henkilönkatsauspäätöksiä ja vähiten, alle 300, eristämispäätöksiä. Valtion koulukodeissa tehtiin yhden vuoden aikana, lokakuun 2020 ja lokakuun 2021 välisenä aikana yhteensä 3635 rajoituspäätöstä. Eniten tehtiin aineiden ja esineiden haltuunottoja (639 kpl), toiseksi eniten henkilöntarkastuksia (608 kpl) ja kolmanneksi eniten henkilönkatsastuksia (592 kpl). Neljänneksi ja viidenneksi eniten tehtiin omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamisia (445 kpl) ja liikkumisvapauden rajoittamisia (442 kpl). (Valtion koulukodit 2021) Näiden yleisyys eroaa jonkin verran Tarkkisen ja Forsbergin (2013) tutkimuksesta, jossa tarkasteltiin rajoitustoimenpiteitä lastensuojelulaitoksissa yleisemmin asiakirjojen valossa (n=603); heidän tutkimuksessaan yleisimmin käytetyksi rajoitustoimenpiteeksi

havaittiin omaisuuden ja lähetysten tarkastus (126) ja toiseksi yleisimmäksi kiinnipito (119). Kolmanneksi eniten käytetty rajoitustoimenpide oli henkilönkatsastus (99).

Rajoittamista lastensuojelulaitoksissa on tutkittu jonkin verran niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Kuitenkin rajoitustoimenpiteitä juuri koulukotikontekstissa on tutkittu verrattain vähän. Pösö (2004) toteutti koulukodin arkea käsittelevän tutkimuksen valtion koulukodeissa ja tarkasteli osana sitä myös rajoittamista tilallisina, sosiaalisina, psykologisina ja ammattikäytännöllisinä kategorioina. Hoikkala (2020) tarkasteli väitöskirjassaan lastensuojelulaitosten rajoitus- ja kurinpitokäytäntöjä vuodesta 1950 vuoteen 2000. Tutkimuksessaan hän havaitsi, että rajoitus- ja kurinpitokäytännöt ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa rangaistuksenomaisista käytänteistä yhä enenevässä määrin hoivaa ja huolenpitoa korostaviin toimiin. Vaikka rajoitustoimenpiteet ovat muuttuneet vuosien saatossa rangaistuksenomaisista huolenpidollisemmiksi, näyttävät nuorten kokemukset, ettei niitä käytännössä koeta keinoksi auttaa nuoria (Enell ym. 2022). Helavirran ym. (2021) oppikirjassa puolestaan tarkasteltiin sijaishuollon rajoitustoimenpiteitä ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina moninäkökulmaisesti eri osapuolten kokemusten kautta.

Eri maiden lainsäädäntö ja sijaishuoltojärjestelmät ovat keskenään erilaisia mikä on otettava huomioon kansainvälisissä rajoitustoimenpiteistä lastensuojelulaitoksissa käsittelevissä tutkimuksissa. Niissä on kritisoitu muun muassa lastensuojelulaitoksissa toteutettavien rajoitustoimien käsitteiden epäselvyyttä, lainsäädäntöön liittyviä seikkoja sekä puutteellisia käytännön ohjeita. Kritiikin alla ovat olleet myös tutkimustiedon vähäisyys aiheesta sekä näin ollen rajoitustoimien vaikuttavuus (esim. Day ym. 2010, Steckley 2010). Kansainvälisesti vertailukelpoisen tutkimuksen löytäminen on haastavaa ja jo itse rajoittamisen on havaittu käsitteenä merkitsevän eri asioita eri pohjoismaisten lastensuojelulaitosten välillä. (Enell ym. 2022).

Tämä lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä valtion koulukodeissa käsittelevä tutkimus toteutettiin yhteistyössä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja valtion koulukotien kanssa. Aloite tutkimuksen tekoon tuli valtion koulukodeilta ja tutkimuksen aihe tarkentui yhdessä koulukotien johdon kanssa. Valtion koulukodit ja THL toimivat tutkimuksen rahoittajina. Tutkimuksessa tarkasteltiin koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä rajoituspäätösasiakirjojen ja nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluiden valossa. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia rajoituspäätöksiä koulukodeissa asuviin nuoriin on kohdistettu, minkä verran ja millaiset tilanteet ovat johtaneet rajoituspäätöksiin, sekä millaisia kokemuksia koulukoteihin sijoitetuilla nuorilla on rajoitustoimenpiteistä ja niiden vaikutuksista heidän elämäänsä. Tässä tutkimuksessa puhutaan nuorista, kun tarkoitetaan koulukoteihin sijoitettuna olevia alle 18-vuotiaita lapsia. Kaikki tutkimuksen kohteena olleet rajoituspäätökset koskivat 14–17-vuotiaita nuoria ja haastatteluihin osallistuneet nuoret olivat 14–18-vuotiaita.

Tutkimuksen toteuttivat THL:n Erityispalvelut-yksikön lastensuojelun osaamiskeskitymästä tämän raportin kirjoittajat. Muilta kuin rahoituksen osalta tutkimuksen

toteuttaneet tutkijat olivat riippumattomia suhteessa valtion koulukotien toimintaan. Lisäksi tutkimuksen tukena oli hankkeelle asetettu tutkimuksen tukiryhmä, joka toimi asiantuntija-apuna ja jonka kanssa tutkijat kokoontuivat säännöllisesti. Kokoontumisia oli läpi koko tutkimusprosessin aina sen suunnittelusta tutkimustulosten raportointiin asti. Tukiryhmään kuuluivat professori Tarja Pösö Tampereen yliopistolta, lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen, neuvotteleva virkamies Susanna Hoikkala Sosiaali- ja terveysministeriöstä, valtion lastensuojeluyksiköiden johtaja Kaisa Lepola, Valtion koulukotien kehittämispäällikkö Jani Méling sekä Vuorelan yksikön johtaja Anna-Maija Kujala.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä koulukodeissa kahdesta näkökulmasta; nuoriin kohdistuvista rajoituspäätösasiakirjoista ja nuorten omista kokemuksista käsin. Koska rajoitustoimenpiteet kohdistuvat koulukodeissa asuviin nuoriin ja näin ollen vaikuttavat eniten juuri heidän arkeensa ja elämäänsä, tutkimusasetelmaa suunniteltaessa yhdessä valtion koulukotien kanssa päädyttiin siihen, että tässä tutkimuksessa on tärkeää saada kuuluviin nimenomaan nuorten oma ääni, joka usein jää juridisissa, aikuisten hallinnoimissa ja säätelemissä rakenteissa vähäiseksi. Laajemman ymmärryksen ja kokonaiskuvan hahmottamiseksi rajoitustoimenpiteistä koulukodeissa yleisempänä ilmiönä on paljon jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 Tutkimuksen taustaa

Sijaishuollolla tarkoitetaan kiireellisesti sijoitetun, huostaan otetun tai väliaikais määräyksellä sijoitetun lapsen hoidon järjestämisestä muualla kuin kotona. Lapsen sijaishuolto toteutetaan useimmiten perhe- tai laitoshoidon muotoon. Sijaishuollon muoto ja paikka määräytyy lapsen tarpeiden, läheissuhteiden, huostaanoton syiden, kulttuuristen ja muiden taustatekijöiden perusteella. (Lastensuojelulaki 49 § ja 50 §) Ensisijainen sijaishuollon muoto on perhehoito. Lastensuojelulaitos tulee kysymykseen lapsen sijoitusmuotona silloin, kun perhehoidossa ei pystytä vastaamaan lapsen tarpeisiin tai perhehoito ei jostain muusta syystä sovi lapselle. Tilanne voi olla tämä esimerkiksi silloin, kun lapsen vointi ja oireilu ovat perhehoidon puitteisiin nähden liian haastavat ja kun tilanne vaatii spesifimpää ammattiosaamista.

Lastensuojelulaitoksia ovat kuntien, valtion ja yksityisten tahojen ylläpitämät lastenkodit, koulukodit ja muut näihin rinnastettavissa olevat laitokset. Niiden tehtävänä on tarjota kodin ulkopuolelle sijoitetuille lapsille huolenpitoa, kasvatusta ja hoitoa sekä suojata heitä vaaran aiheuttamiselta itselleen tai muille. (Laakso 2009, Lastensuojelulaki 57 §) Lastensuojelun laitoshoidon oli vuonna 2021 sijoitettuna yhteensä noin 3200 lasta, joista suurin osa oli teini-ikäisiä. Yli puolet 16–17-vuotiaista huostassa olleista nuorista oli sijoitettuna laitokseen (THL Lastensuojelu 2021). Laitoshoidon palvelutuotanto on moninainen ja suuri osa palveluntuottajista ovat yksityisiä (Porko ym. 2018; Heino ym. 2021). Koulukodit ovat vaativaa sijaishuoltoa tarjoavia yksiköitä, joista kaksi on yksityisiä (Lauste ja Pohjolakoti) ja viisi valtion alaisia. Valtion koulukotien toimintaa säätelee laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010).

2.1 Koulukodit vaativan sijaishuollon palvelutarjoajina

Valtion koulukodit on valtakunnallinen vaativan sijaishuollon ja erityisen tuen perusopetusta tuottava, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alainen palvelu. Ne toimivat viidessä toimipisteessä. Yksiköt sijaitsevat Pedersöressä (Lagmansgården), Limingassa (Liminka), Mikkelissä (Sairila), Kouvolassa (Sippola) ja Vihdissä (Vuorela). Sippolan yksikössä paikkoja on 24, Vuorelassa 24, Sairilassa 24, Limingassa 24 ja Lagmansgårdenissa 11. Sijaishuoltopaikkojen määrä ei ole suoraan verrannollinen nuorten määrään yksiköissä, sillä esimerkiksi vuonna 2022 yksiköissä oli yhteensä ollut sijoitettuna 283 nuorta. (Valtion koulukotien tilastot 2022.)

Koulukodeissa toteutuvat sekä sijaishuollon että erityisopetuksen palvelut ja niiden tavoitteena on toteuttaa kasvatusta, ohjausta, erityisopetusta, tukea, perhetyötä ja päihdetyötä yksilöllisesti lapsen ja nuoren kehitys ja tarpeet huomioiden. Ne tarjoavat erityistä huolenpitoa kaikkein haastavimmassa elämäntilanteessa oleville lapsille ja nuorille. Koulukodeissa toteutetaan tarvittaessa myös mielenterveyspalveluja

tahdosta riippumaton hoito pois lukien. Valtion koulukodeissa toteutetaan lisäksi erilaisia tutkimus- ja kehittämishankkeita työskentelyn kehittämiseksi. (Valtion koulukodit 2023)

Nuorten valtion koulukotiin sijoituksen syyt vuonna 2022 jakautuivat seuraavasti: 47 % päihteidenkäyttöä tai sen epäily, 15 % psyykinen oireilu ja mielenterveysongelmat, 14 % karkailu, 10 % väkivaltainen käyttäytyminen, 9 % rikollisuus ja rikollinen elämäntapa, 5 % koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet (Valtion koulukotien tilasto 2022). Koulukoteihin sijoitetuilla nuorilla on yleensä useita samanaikaista käytöksellä oireilua ja kuormittavia taustatekijöitä, jolloin heidän tilannettaan parhaiten kuvaa moniongelmaisuus. Nuoret oireilevat useimmiten päihteiden käytöllä, aggressiivisuudella ja karkailulla. Tavallista heidän keskuudessaan ovat myös koulunkäynnin vaikeudet ja psyykinen oireilu. (Pekkarinen 2017). Lehto-Salon (2011) mukaan 76 % koulukoteihin sijoitetuista nuorista sai käytöshäiriödiagnoosin ja varsinaisen päihdehäiriödiagnoosin 39 %. Käytöshäiriöt, päihdehäiriöt ja mielialahäiriöt esiintyvät usein samanaikaisesti. Mannisen (2013) mukaan käytösongelmat ovat koulukotiin sijoitetujen nuorten yleisin yksittäinen peruste: väkivaltaista käytöstä, tarkkaavuuden ongelmia ja itsetuhoisuutta. Sijoitetuilla nuorilla esiintyy runsaasti sekä sisäänpäin että ulospäin suuntautuvia psykiatrisia oireita. Monelle on sen lisäksi merkittäviä vaikeuksia käsitellä omia tunteita. (Manninen 2013). Muistettava on että, nuorten, jotka omalla käytöksellään vaarantavat kasvuun ja kehitystä, taustassa on usein traumoja ja perheolosuhteisiin sekä vanhemmuuteen liittyviä ongelmia. (Pekkarinen 2017).

2.2 Rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitoksissa

Perustuslain määrittämät perusoikeudet koskevat myös kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia. Lastensuojelulaitoksen tarkoituksena on kuitenkin suojella lasta aiheuttamasta vaaraa itselleen tai muille. Tämä tarkoittaa joissain tapauksissa lapsen perusoikeuksien rajoittamista. Näitä oikeuksia voidaan katsoa olevan yksityis- ja perhe-elämän suoja, itsemääräämisoikeus, henkilökohtainen vapaus, fyysinen koskemattomuus, yksityisyyden suoja, omaisuuden suoja ja luottamuksellisen viestin suoja. Siksi rajoitustoimenpiteiden tulee perustua lakiin ja niitä voidaan kohdistaa vain sijaishuollossa oleviin lapsiin. (esim. Tervo 2021).

Rajoitustoimenpiteisiin johtavat käytännön tilanteet ovat moninaisia. Usein taustalla on esimerkiksi lapsen luvatta laitoksesta poistuminen tai lapsen päihteiden käyttö (Tarkkinen & Forsberg 2013). Lastensuojelulaki määrittää rajoitustoimenpiteiden käytön perusteet, joita ovat Lastensuojelulain 61 § mukaan seuraavat:

- Rajoitus on lapsen edun mukainen ja oikeassa suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon nähden
- Rajoitus on lapsen hoidon ja huolenpidon tai sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen kannalta perusteltu ja tarkoitukseen sopiva

- Rajoitus on välttämätön lapsen itsensä tai muiden terveyden ja fyysisen koskemattomuuden turvaamiseksi tai merkittävän omaisuusvahingon estämiseksi
- Rajoitus on oikeassa suhteessa suojeltavaan etuun nähden
- Lapsen mielipide rajoituksesta on selvitetty Lastensuojelulain 20 §:n mukaisesti, mikäli se on mahdollista
- Muut lievemmat keinot eivät sovellu tilanteeseen.

Kaikkien näiden edellytysten tulee täytyä jokaisen rajoitustoimenpiteen kohdalla. Rajoituksen perusteena ei saa koskaan olla rangaistus tai seuraamus. (esim. Tervo 2021). Kuten toisiksi viimeisessä rajoitusten käytön perusteesta mainittiin, lapsen mielipide rajoituksesta on aina mahdollisuuksien mukaan selvitettävä. Mielipide ja lapsen toiveet on myös otettava niiden selvittämisen jälkeen huomioon myös käytännössä. Mielipiteen selvittäminen ja sen keskeinen sisältö on aina kirjattava lapsen asiakirjoihin. Mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos se vaarantaisi lapsen terveyttä tai on muuten selkeästi tarpeetonta. (Lastensuojelulaki 20 §) Rajoituksen jälkeen sijaishuolto paikassa on tehtävä lapsikohtainen arviointi mikä tarkoittaa asian läpikäyntiä ja arviointia yhdessä lapsen kanssa (Lastensuojelulaki 74a § 1 mom.).

Lastensuojelulain 62§–71§ määrittelee yhdeksän lastensuojelulaitoksissa käytettävää rajoitustoimenpidettä, jotka on esitelty alla.

Yhteydenpidon rajoittaminen puuttuu lapsen perus- ja ihmisoikeuteen pitää yhteyttä läheisiinsä. Sijaishuoltopaikan tehtävänä on tukea lapsen ja läheistensä välistä yhteydenpitoa. Lapsella on myös oikeus tavata läheisiään, kuten vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä ihmisiä niin sijaishuoltopaikassa kuin sen ulkopuolella ja pitää heihin yhteyttä esimerkiksi puhelimitse tai kirjeitse. (Lastensuojelulaki 50 § ja 54 §) Lapsella on oikeus käyttää sijaishuollossa puhelintaan siinä määrin, kun se on hänen ikä- ja kehitystasonsa huomioiden hyödyllistä. Puhelimen käyttöä lastensuojelulaitoksessa voidaan rajata kasvatuksellisin perustein tai rajoitustoimenpiteenä. Kasvatuksellista perustetta voidaan käyttää, kun puhelimen käyttö vaarantaa lapsen kasvun ja kehityksen ja tällöin kyse on lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Näin ollen puhelin voidaan kasvatuksellisin perustein ottaa lapselta pois esimerkiksi yöunien tai koulupäivän ajaksi, jos puhelimen käyttö haittaa näiden sujumista. Jos lapsi tai lapsen vanhempi tai huoltaja ei vastusta puhelimen käytön rajoitusta ja jos kyse on esimerkiksi lyhytaikaisesta käytön rajaamisesta, ei erillistä rajoitustoimenpidettä tarvita. (THL, lastensuojelun käsikirja). Päätöksen yhteydenpidon rajoittamisesta voi tehdä sosiaalihuollon johtava tai hänen määräämänsä viranhaltija tai kiireellisissä tapauksissa muu sosiaalityöntekijän kelpoisuuden täyttävä viranhaltija (Lastensuojelulaki 13 §). Tämän lisäksi alle 30 päivää kestävä rajoituspäätöksen voi tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja.

Lastensuojelulain 62 § mukaan yhteydenpidon rajoittaminen (”YPR”) rajoitustoimenpiteenä tarkoittaa, että lapsen yhteydenpitoa vanhempiinsa tai muihin läheisiinsä rajoitetaan. Edellytyksenä yhteydenpidon rajoittamiselle on, että yhteydenpito

vaarantaa lapsen sijaishuollon toteuttamisen tai se on muuten lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä tai yhteydenpito on vaaraksi lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle. Edellytyksenä voi olla myös vanhempien, perheen tai laitoksen muiden lasten tai henkilöstön turvallisuuden takaaminen tai se, että 12 vuotta täyttänyt lapsi itse vastustaa yhteydenpitoa. Yhteydenpidon rajoittamisella voidaan estää tai rajata lapsen ja vanhempien tai muiden läheisten tapaamiset tai rajoittaa lapsen yhteydenpitoa läheisiinsä esimerkiksi puhelimitse. Lisäksi yhteydenpidon rajoitus valtuuttaa ottamaan rajoituksen ajaksi haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitovälineet ja lukemaan tai ottamaan haltuun lapsen lähettämät tai hänelle osoitetut yksittäiset kirjeet tai muut lähetykset. Yhteydenpidon rajoituksen puitteissa lapsen olinpaikka voidaan myös jättää ilmaisematta lapsen vanhemmille tai huoltajille. Yhteydenpidon rajoitusta voidaan käyttää vain siinä määrin, kun se on lain määrittämien perusteiden puitteissa välttämätöntä. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 62 §)

Aineiden ja esineiden haltuunotto rajoitustoimenpiteenä käytetään esimerkiksi silloin, kun on tarpeen estää lapsen karkaaminen, huumausainekauppa tai muu käytös, joka haittaa sijaishuollon järjestämistä ja laitoksen järjestystä tai lapsen omaa tai muiden terveyttä ja hyvinvointia. Haltuunotto voi kestää vain sen aikaa, kun se on lapsen hyvinvoinnin kannalta välttämätöntä. Rajoituspäätöksen ja haltuunoton voi tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilöstöön kuuluva henkilö. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 65 §)

Aineiden ja esineiden haltuunottoon voidaan päätyä tilanteessa, jossa lapsen hallussa on päihtymistarkoitukseen tai lapsen itsensä tai muiden vahingoittamiseen tarkoitettuja aineita tai välineitä. Päihdyttäviksi aineiksi ja esineiksi voidaan katsoa huumausaineet ja alkoholipitoiset juomat, huumausaineiksi luokiteltavat lääkkeet ja liuottimet sekä päihtymistarkoitukseen käytettävät välineet kuten ruiskut, piiput ja käymis- ja tislauksastiat. Aineet ja esineet, jotka voivat mahdollisesti vaarantaa lapsen oman tai toisen hengen, terveyden, turvallisuuden tai omaisuuden, voidaan ottaa laitoksen haltuun, jos niiden käyttöä näihin tarkoituksiin pidetään todennäköisenä. Rajoitustoimenpide koskee myös tupakkatuotteita, joita alle 18-vuotias ei saa pitää hallussaan. Haltuun otettu omaisuus on lain mukaan pääasiallisesti palautettava lapselle sijaishuollon päättyessä. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 65 §)

Lapselle voidaan tehdä **henkilöntarkastus**, jos lastensuojelulaitoksessa herää epäily, että lapsella on yllään aineita tai esineitä, jotka voidaan katsoa päihdyttäviksi tai lapsen tai muiden hengen, terveyden tai turvallisuuden vaarantaviksi. Tupakkatuotteet eivät lukeudu näihin aineisiin ja esineisiin. Henkilöntarkastuksessa siis tutkitaan, mitä lapsella on kätkettynä vaatteissaan tai ihonsa välissä. Tyypillisiä esimerkkejä henkilöntarkastuksesta on esimerkiksi matkatavaroiden tai taskujen tarkastus ja tyhjennys. Koska lapsella on perustuslaillinen oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, on tarkastuksen tekemisen kriteerejä noudatettava tiukasti.

Henkilöntarkastuksen tekee joko laitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökunnan jäsen ja se on tehtävä aina toisen vastaavan henkilön ollessa läsnä. Tarkastuksen tekee ja tarkastuksessa on läsnä henkilö, joka on samaa sukupuolta kuin tarkastettava lapsi, ellei tarkastuksen tekeminen välittömästi ole lapsen oman tai toisen henkilön turvallisuuden takaamiseksi välttämätöntä. Henkilöntarkastus on rajoitustoimenpide, mutta siitä ei tehdä päätöstä – se on kuitenkin kirjattava lapsen asiakirjoihin, kuten muutkin lasta koskevat päätökset. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 65 §, 74 §)

Henkilönkatsastus voidaan tehdä silloin, kun herää perusteltu epäily siitä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita. Henkilönkatsastus tarkoittaa käytännössä puhalluttamista tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamista. Jos lapsi kiistää käyttäneensä huumaavia tai päihdyttäviä aineita, voidaan häneltä otettu näyte lähettää tutkittavaksi. Tästä päättää laitoksen johtaja tai muu laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökunnan jäsen. Verinäytteen voi ottaa vain laillistettu terveydenhuollon ammattihenkilö. Muissa tapauksissa henkilönkatsastuksessa tulee aina olla läsnä toinen henkilö. Molempien henkilönkatsastuksessa mukana olevien aikuisten on terveydenhuollon ammattilaista lukuun ottamatta oltava samaa sukupuolta kuin katsastettava lapsi, ellei katsastuksen suorittamisella ole välitön kiire. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 66 §)

Jos lapsella epäillään perustellusti olevan henkilöntarkastuksessa ja -katsastuksessa esiteltäviä aineita tai esineitä hallussaan tai lapsen olinpaikka on epäselvä ja tämä on selvitettävä kiireellisesti, lapsen käytössä olevat tilat ja hallussa oleva omaisuus voidaan tarkastaa **omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamisella**. Tämä käsittää esimerkiksi kirjeen tai lähetysten tarkastamisen, jos näiden epäillään sisältävän aiemmin mainittuja aineita tai esineitä. Tarkastamisesta tekee päätöksen ja sen suorittaa lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoito- ja kasvatushenkilökunnan jäsen ja se on tehtävä lapsen ja toisen henkilökunnan jäsenen läsnä ollessa, ellei ole erityistä syytä tehdä tarkastusta ilman näiden läsnäoloa. Tarkastuksen syy on aina kerrottava lapselle. Päätöksen voi tehdä myös lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jos esimerkiksi kirje tai lähetys jätetään lasta suojaavista syistä luovuttamatta lapselle. (Lastensuojelulaki 67 §)

Kiinnipittäminen rajoitustoimenpiteenä on viimesijainen keino puuttua tilanteeseen ja voi tulla kysymykseen silloin, kun lapsi käyttäytyy sekavasti tai uhkaavasti siten, että mahdollisesti vahingoittaisi itseään tai muita. Kiinnipittämisellä tarkoitetaan lapsen fyysistä kiinnipittämistä ilman välineitä ja sillä pyritään estämään lapsen ja muiden hengen, terveyden ja turvallisuuden vaarantuminen sekä omaisuuden merkittävä vahingoittaminen. Kiinnipittämiseen voi kuulua myös lapsen siirtäminen. Kiinnipittäminen saa kestää vain sen aikaa, kun se on välttämätöntä. Kiinnipittämisen saa toteuttaa laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jäsen ja siitä on annettava kirjallinen selvitys laitoksen johtajalle tai lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 68 §)

Lapselle voidaan asettaa **liikkumisvapauden rajoituspäätös** ("LVR") eli esim. kielto poistua lastensuojelulaitoksen alueelta, mikäli sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, jos lapsen sijoitukseen johtanut päätös on tehty siksi, että lapsi on käytöksellään vaarantanut vakavasti terveystään, jos lapsi käyttäytyy tällä tavoin laitoksessa tai jos rajoituksen katsotaan olevan lapsen edun mukaista ja suojaavan häntä vahingolliselta käytökseltä. Tällaiseksi käytökseksi luokituu esimerkiksi lapsen jatkuva karkailu laitoksesta. Liikkumisvapauden rajoituksen tekee laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jäsen korkeintaan viikon ajaksi. Tätä pidemmästä rajoituksesta päättää lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Liikkumisvapautta voidaan rajoittaa yhtäjaksoisesti korkeintaan 30 päivän ajan. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 69 §)

Eristäminen tarkoittaa lapsen eristämistä muista laitoksen lapsista. Se on perusteltua silloin, kun lapsen käytös on vaaraksi hänelle itselleen tai muille tai jos se on muuten lapsen hyvinvoinnin kannalta välttämätöntä. Sitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena tai kasvatuksellisin perustein ja se on viimesijainen keino, jos lievemmat keinot eivät sovi tilanteen rauhoittamiseen. Eristäminen saa kestää yhtäjaksoisesti korkeintaan 12 tuntia ja se on lopetettava heti, kun sen jatkaminen ei enää ole välttämätöntä. Eristämistä voidaan kuitenkin jatkaa siten että se on yhteensä kestoaltaan korkeintaan 24 tuntia, jos eristämisen kriteerit täyttyvät vielä 12 tunnin jälkeenkin. Eristämisspäätöksen tekee laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jäsen. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 70 §)

Lapsen turvallisuudesta tulee huolehtia eristyksen ajan valvomalla häntä joko samassa tilassa tai lapsen välittömässä läheisyydessä siten, että kuulo- ja näköyhteys lapseen säilyvät katkeamatta. Eristämiseen tarkoitettun tilan tulee olla turvallinen ja lapsella on oikeus saada ruokaa ja vettä ja käyttää wc:tä eristämisen aikana. Eristyshuoneessa on oltava myös riittävästi valoa ja kello, jotta lapsi voi seurata ajan kuluu. Eristämisestä on ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 70 §)

Erytynen huolenpito ("EHO") tarkoittaa lastensuojelulain (71 §–72 §) mukaan lapsen kokonaisvaltaista hoitoa, kasvatusta, huolenpitoa ja yksilöllistä erityisopetusta yli 12-vuotiaille nuorille, joiden toiminta vaarantaa heidän hyvinvointinsa. Erytynen huolenpito toteutetaan moniammatillisesti huomioiden lapset kasvatukselliset, sosiaalityön, psykologiset sekä lääketieteelliset tarpeet. Kaikkien näiden alojen asiantuntijoiden on tavattava lasta säännöllisesti erityisen huolenpidon jaksolla. Tällaisella työotteella pyritään huomioimaan lapsen tarpeet mahdollisimman hyvin ja korjaamaan erityiseen huolenpitoon johtanut tilanne tai käyttäytyminen. Erytynen huolenpidon aikana lapsen liikkuminen laitoksen ulkopuolella tapahtuu valvotusti. Liikkumisvapauden rajoituspäätöstä ei siis tarvitse erikseen tehdä erityisen huolenpidon jakson aikana. Muista rajoitustoimenpiteistä kuitenkin tehdään erilliset päätökset. Erytynen huolenpidon tarpeesta tekee päätöksen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja päätös tehdään moniammatillisen arvion jälkeen.

Esimerkkejä erityisen huolenpidon tarpeesta ovat jatkuva aggressiivinen käyttäytyminen, toistuva karkailu tai rikokset, vakava päihderiippuvuus, itsetuhoinen käytös, itsensä myyminen tai pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutuminen. Erityinen huolenpito voi kestää enimmillään 30 vuorokautta, mutta sitä voidaan painavasta syystä jatkaa 60 vuorokaudella, jolloin enimmäismäärä on yhteensä 90 vuorokautta. (THL lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelulaki 71 §–71 §)

Osa rajoituspäätöksistä, kuten liikkumisvapauden rajoitus, yhteydenpidon rajoitus ja erityinen huolenpito ovat sellaisia, että nuori itse tai hänen huoltajansa voi valittaa niistä hallinto-oikeuteen.

Lasten kasvatukseen kuuluu myös kieltoja ja rajoituksia, jotka eivät itsessään ole kuitenkaan rajoitustoimenpiteitä. Arkisia esimerkkejä tavanomaisesta kasvatuksesta ovat esimerkiksi kotiintulo- ja nukkumaanmenoajat. Aina ero kasvatuksellisten rajojen ja rajoittamisen välillä ei kuitenkaan ole selvä (Tarkkinen & Forsberg 2013), mihin myös valvontaviranomaiset ovat kiinnittäneen paljon huomiota (esim. Valvira 2013; Saastamoinen 2021). Rajoittaminen lastensuojelulaitoksissa on paljon muutakin kuin mitä lastensuojelulain määrittämät rajoitustoimenpiteet pitävät sisällään. Rajoittaminen voidaan nähdä laajempänä käsitteenä, joka kattaa muutakin rajoittamista. Tässä tutkimuksessa lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet ovat tarkastelun fokuksessa. Rajoittamisen muita muotoja kuitenkin esiintyy nuorten kokemuksissa, jolloin niitä tässä raportissa käsitellään nuorten omasta näkökulmasta.

2.2.1 Laitoksen henkilöstön rooli

Lastensuojelulaitoksissa voidaan tehdä kaikkia rajoituspäätöksiä erityisen huolenpidon jaksoa lukuun ottamatta. Näistä jaksoista päätöksen tekee lapsen kotihyvinvointialueen viranhaltija, kuten myös yli kuukauden kestävästä yhteydenpidon rajoituksesta ja yli viikon kestävästä liikkumisvapauden rajoituksesta.

Koulukodin hoito- ja kasvatushenkilöstö vastaa lapsen hoidosta ja huolenpidosta koulukodissa. Heihin kuuluvat ne henkilöt, jotka osallistuvat käytännön tasolla lasten hoidollisiin tehtäviin. Näin ollen esimerkiksi lääkärit ja psykologit, opettajat tai keittiö- ja siivoustyöntekijät eivät lukeudu näihin. (Tervo 2021). Koulukodissa rajoitustoimenpiteistä päättää ja ne toteuttavat, joko laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Heidän toimivaltaansa kuuluu päättää esimerkiksi lyhytaikaisesta yhteydenpidon rajoittamisesta, aineiden ja esineiden haltuunotosta, henkilönkatsastuksesta, omaisuuden, tilojen ja lähetysten tarkastamisesta sekä eristämisestä. He voivat toteuttaa aineiden ja esineiden haltuunoton, kiinnipidon, omaisuuden, tilojen ja lähetysten tarkastamisen sekä henkilöntarkastuksen ja -katsastuksen pois lukien verinäytteen otto, jonka saa suorittaa vain laillistettu terveydenhuollon ammattihenkilö. (mm. Tervo 2021)

Koulukodin hoito- ja kasvatushenkilöstön tulee kirjata rajoitustoimenpiteet asiakastietojärjestelmään lapsen asiakirjoihin. Kirjaamista varten on olemassa tarkat ohjeet ja säännökset kirjaamisen sisältöön liittyen. (THL lastensuojelun käsikirja)

2.2.2 Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä

Kaikille lastensuojelun asiakkaina oleville lapsille määrätään hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valvoo lapsen oikeuksien toteutumista sijaishuollossa. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi lapsen avustamista puhevallan käytössä ja ohjaamista tarvittaessa oikeusavun piiriin. Sosiaalityöntekijä on merkittävässä roolissa myös lapsen sijaishuoltopaikan valintaprosessissa. Lapsella on oikeus tavata sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken riittävän usein (mm. Tervo 2021, Lastensuojelulaki 13 §, 24 §, 53 §) Sosiaalityöntekijän tulee myös välittää esimerkiksi lapsen vanhemmilta saamia tietoja laitokseen koskien esimerkiksi lapsen päihteiden käyttöä loma-aikoina. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on myös laatia ja tarkistaa lapsen asiakas-, hoito- ja kasvatussuunnitelmia. (THL lastensuojelun käsikirja)

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida rajoitusten tarvetta yhdessä laitoksen henkilöstön kanssa. Osa rajoituspäätöksistä puolestaan on nimenomaan sosiaalityöntekijän vastuulla. Näitä ovat esimerkiksi yhteydenpidon rajoittaminen, viestien ja lähetysten luovuttamatta jättäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen – silloin kun sitä on tarpeellista jatkaa pidempään kuin seitsemän vuorokautta – ja erityisen huolenpidon aloittaminen, jatkaminen ja lopettaminen. (mm. Lastensuojelulaki 13 §, Tervo 2021, THL lastensuojelun käsikirja) Sosiaalityöntekijä keskustelee rajoitustoimenpiteistä ja niihin johtaneista syistä sekä lapsen että tämän huoltajan kanssa (Lastensuojelulaki 74 §).

2.3 Aikaisempaa tutkimusta rajoittamisesta

Suomessa rajoitustoimenpiteitä koulukodeissa tai muissa lastensuojelulaitoksissa on tutkittu jonkin verran (Esim. Pösö 2004, Hoikkala 2020, Tarkkinen & Forsberg 2013). Pösön (2004) empiirisessä tutkimuksessa ”Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista” selvitettiin, mitä koulukoti merkitsee sinne sijoitetuille nuorille. Tutkimus toteutettiin kahdessa valtion koulukodissa ja siinä haastateltiin nuoria, hyödynnettiin nuorten ottamia valokuvia ja nuoria koskevia asiakirjoja sekä tutkijan läsnäoloa laitoksessa. Tutkimuksen tarkoitus oli saada nuorten ääni kuuluviin ja ymmärtää heidän kokemuksiaan elämästä koulukodissa. Keskeisimpinä havaintoina nuorten kertomuksista välittyi yksinäisyys, joka johtui luottamuspulasta, pettymyksistä ja sivuun jäämisen kokemuksista. Rajoitustoimenpiteitä sivuttiin Pösön tutkimuksessa osana muuta arkea ja elämää koulukodissa. Pösö ei tarkastellut rajoitustoimenpiteitä ainoastaan lain määrittelemissä rajoissa, vaan yleisemmin nuorten elämää rajoittavina käytäteinä. Rajoja koulukodissa oli Pösön havaintojen perusteella paljon. Koulukodin rajat nähtiin Pösön tutkimuksessa rajoitustoimenpiteitä laajemmin tilallisena, psykologisena, sosiaalisena ja ammattikäytännöllisenä rajoittamisena.

Susanna Hoikkala (2020) tutki asiakirja- ja muun kirjallisen aineiston valossa lastensuojelulaitosten rajoitus- ja kurinpitokäytäntöjä historian saatossa aina vuodesta

1950 vuoteen 2000. Näillä käytännöillä tarkoitettiin Hoikkalan tutkimuksessa toimenpiteitä, joilla rajataan lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia tai kajotaan lapsen yksityisyyteen. Tutkimuksessa selvitettiin, millaisia rajoittamisen ja kurinpitämisen käytäntöjä lastensuojelulaitoksissa on ollut eri aikoina ja kuinka ne ovat organisoituneet yhteiskunnassa, sekä kuinka niiden sääntely on ajan mittaan muuttunut. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt ovat lähihistorian saatossa muuttuneet rangaistus- ja painotteisista käytänteistä huolenpitoa ja hoivaa korostaviin toimenpiteisiin; esimerkiksi aikaisemmin rangaistuskäytäntönä ollut kurittaminen on sittemmin korvattu eristämällä ja uutena käytäntönä on otettu käyttöön huumesulat. Vuodesta 1983 alkaen käytäntöjä on säädellyt lastensuojelulaki, mutta tuota ennen niitä säätelivät kunnalliset ohjesäännöt. Käytännöt ovat vuosien saatossa muuttuneet ja muokkautuneet laitostoiminnan uudistumisen mukana; toiminta on yleisesti ammatillistunut, demokratisoitunut ja oikeudellistunut ajan saatossa. (Hoikkala 2020)

Susanna Helavirran (2021, 78) mukaan ammatillaiset pitävät rajoitustoimenpiteitä välttämättöminä ja tarpeellisina työvälineinä, mutta ne eivät kuitenkaan ole sijaishuollon ammatillisen työn lähtökohtia. Sellaisena pidettiin hyvälle vuorovaikutussuhteelle rakentuvaa työtä. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen liittyy ammatilaisten kokemaa epävarmuutta ja jopa pelkoa ”oikeintulkinnasta”. Niiden käytön vaativuutta kuvaa Helavirran (2021, 78) mukaan myös se, että niihin liittyy emotionaalinen kuormitus. Tolonen (2021) on tarkastellut kolmen nuoren kokemuksia rajoitustoimenpiteistä ja todennut että nuoret kokevat rajoitustoimenpiteet negatiivisina ja osin nöyryyttävänä. Tilanne voidaan kokea häpeällisenä ja nöyryyttävänä ja työntekijän toiminta epäkunnioittavana. Nämä tilanteet herättävät nuorissa paljon tunteita.

Rajoittamista lastensuojelulaitoksissa on tutkittu myös kansainvälisesti. Sijais- huoltojärjestelmien ollessa erilaisia eri maissa tulosten hyödyntämisessä ja vertailuissa on otettava huomioon laitosten erilaisuus. Esimerkiksi kokemuksiin ja rajoittamisen tematiikkaan yleisemmin avaavat tutkimukset ovat kuitenkin hyödyllisiä myös suomalaisten koulukotien rajoituksia tarkasteltaessa. Enell ym. (2022) käsitelivät tutkimuksessaan termin ”confinement” määrittelyä ja eroja eri pohjoismaiden välillä. Termillä viitataan tässä yhteydessä yleisesti rajoittamiseen ja sen merkityksiin eri maiden lastensuojelujärjestelmissä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että Tanskassa ja Ruotsissa lapsia ja nuoria rajoitetaan suljetuissa laitoksissa, jollaisia Suomessa ja Norjassa ei ole. Kävi ilmi, että rajoittamisella tarkoitetaan eri maissa hyvin eri asioita – ei aina vain fyysisen tilan rajaamista. (Enell ym. 2022) Enell ja Wilinska (2020) puolestaan selvittivät nuorten kokemuksia laitoshoidosta Ruotsissa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että nuoret kokevat rajoituskäytännöt hoivan ja huolenpidon vastakohtiksi ja vaikuttavan heidän elämäänsä etupäässä negatiivisesti. Erityisesti rajoitusten koettiin vaikuttavan suhteisiin; sekä laitoksen ulkopuolisiin että sisäisiin suhteisiin perheisiin ja ystäviin suhtaudutaan nuorten kokemuksen mukaan laitoksissa lähtökohtaisesti negatiivisesti, minkä vuoksi niitä rajoitetaan runsaasti. Van Dorp ym. (2021)

tarkastelivat eristämisen määritelmää ja sen vaikutuksia nuoriin lastensuojelulaitoksissa Alankomaissa. Eristämisen määritelmää pyrittiin selventämään niin laitoksissa asuneiden ja niistä itsenäistyneiden nuorten kuin niissä työskentelevien ammattilais-tenkin avulla. Eristäminen määriteltiin kyselyn ja ryhmähaastatteluiden pohjalta tahdonvastaiseksi sijoittamiseksi huoneeseen tai tilaan, josta henkilöllä ei ole lupaa tai mahdollisuutta poistua. Tämä määritelmä sai kannatusta niin ammattilaisilta kuin nuorilta. Selkeä määritelmä helpottaa eristämisen seuranta ja säätelyä lastensuojelulaitoksissa ja voi myös auttaa vähentämään sen käyttöä. (Van Dorp ym. 2021)

Roy ym. (2021) toteavat lastensuojelulaitoksissa kiinnipitoa ja eristämistä koskevan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen perusteella, että monet eri tason tekijät (lapsen, työntekijään ja ympäristöön liittyvät) vaikuttavat rajoitusten käyttöön. Kiinnipitoon ja eristämiseen johtava lasten käyttäytyminen oli aggressiivista ja uhkaava käytöstä sekä itsetuhoisuutta tai sillä uhkaamista. Thomann (2009) mukaan itsetuhoiseen käytökseen käytetyn esineen poistaminen voi olla riittävä intervention sen lopettamiseksi, mutta usein tarvitaan myös muita rajoituskeinoja.

2.4 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tämän tutkimuksen kohteena ovat rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa. Rajoitustoimenpiteet ovat yksi tapa rajoittaa lasten ja nuorten elämää ja arkea lastensuojelulaitoksessa. Päähuomio tässä tarkastelussa on lakisääteissä rajoitustoimenpiteissä, mutta laitossyhteisössä niillä tullaan samalla myös eri tavoin vaikuttaneeksi sekä niiden kohteena olevan että muiden lasten arkeen ja elämään. Nuoret kuvaavat omissa haastatteluissaan myös laajemmin, kuinka rajoittaminen on läsnä heidän arjessaan laitoksessa.

Ilmiötä tarkastellaan kahden erilaisen aineiston valossa. Haastatteluaineisto avaa ikkunan nuorten omiin kokemuksiin rajoittamisesta ja rajoitustoimenpiteistä koulukodin arjessa. Asiakirja-aineisto taas piirtää yleiskuvaa lakisääteisten rajoitustoimenpiteiden yleisyydestä sekä niiden käytöstä eri tilanteissa. Koska rajoitustoimenpiteiden käyttö on tiukasti säädeltyä, liittyy siihen vahva juridishallinnollinen näkökulma. Samalla kyse on sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja siihen liittyvistä hyvin henkilökohtaisista kokemuksista ja tunteista. Nämä kaksi näkökulmaa tulevat hyvin esille aineistojen erilaisuudessa.

Rajoitustoimenpiteen toteuttamisesta ohjaa vahvasti lastensuojelulaki, jonka edellytykset tulee täyttyä. Arvion perusoikeuden rajoittamisen tarpeesta tekee ammattilainen ja hän myös huolehtii päätöksentekoon liittyvästä hallinnollisesta prosessista. Lastensuojelulain nojalla tehtyjen koulukotien rajoituspäätösten tarkastelun avulla saadaan ymmärrystä siitä minkälaisissa tilanteissa ammattilaiset tulkitsevat toimenpiteiden olevan tarpeellisia ja lain mukaisia. Niiden valossa piirtyy myös kuva siitä, minkälaisia rajoituksia on tehty ja missä määrin sekä minkälaisissa tilanteissa. Näiden tarkastelua on kuvaileva ja taustoittava.

Rajoittamistilanteet tapahtuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja niissä on mukana vähintään yksi ammattilainen ja toimenpiteen kohteena oleva nuori. Usein tilanteessa kuitenkin on useita henkilöitä, joko aktiivisesti osallistumassa tapahtumiin tai ”yleisönä”. Tilanteeseen tultaessa, sen aikana ja sen jälkeen kaikki osapuolet muodostavat oman subjektiivisen tulkintansa tapahtumasta, mikä samalla vaikuttaa heidän toimintaansa. Tämän tutkimuksen keskiössä on myös nuorten oma kokemus rajoituspäätösprosessista, rajoitustilanteesta, sekä niiden vaikutuksesta heidän arkeensa ja elämäänsä. Nuorten haastatteluaineisto analysoitiin abduktiivisella analyysillä (Tavory & Timmermans 2014; Layder 2013) jonka kautta mukaan valikoitui käsitteet turvallisuus ja toimijuus. Molemmat käsitteet juontavat vahvasti sijaishuollon tarkoituksesta. Samalla käsitteet kietoutuva toisiinsa ja ovat läsnä kaikessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa niin rajoitustilanteissa kuin arjessa.

2.4.1 Turvallisuus

Perustuslain mukaan (7§) jokaisella on oikeus turvallisuuteen. Monen sijoitetun lapsen kohdalla turvallisuutta ei olla voitu varmistaa hänen kodissaan, jolloin on päädytty sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun sijaishuollon tulee turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen kehitykseen. Lastensuojelun laitoshoidon perustana tulisi olla turvallisuuden ensisijainen varmistaminen (Whittaker ym. 2016). Lastensuojelun laitoshoidossa oleva lapsi on sijoitettu siitä syystä, että nämä edellä mainitut toteutuisivat ja monella on ollut suuria puutteita turvallisuudessa aikaisemmin. Turvallisuutta on voinut vaarantaa joko kasvuympäristön haitallisuus ja/tai lapsen oma käytös. Tästä syystä lapsen kannalta keskeistä on se, että hän sekä on fyysisesti turvassa, että voi kokea olonsa turvalliseksi sijaishuollon aikana. Turvallisuus toimii sekä toiminnan että lapsen kasvun ja kehityksen perustana (Whittaker ym. 2016; Laakso 2019). Sen lisäksi että turvallisuuden varmistamista voidaan pitää yhtenä sijaishuollon päätarkoituksena, se on myös jäsenetty yhdeksi subjektiivisen hyvinvoinnin ulottuvuudeksi (esim. Laakso 2019).

Turvallisuus on moniulotteinen ilmiö ja tarkastelemme sitä tässä sijoitettujen lasten näkökulmasta. Moore ja McArthur (2017) mukaan lapset määrittelevät ja hahmottavat fyysistä turvallisuutta sekä suhteessa tunteisiin ja käyttäytymiseen, että ympäröivään ympäristöön. Turvassa oleminen (being safe) ja tunne turvallisuudesta (feeling safe) hahmottuvat turvallisuuden eri ulottuvuuksina. Moore & McArthurin (2017) mukaan lapset kokivat itsensä turvallisimmaksi ihmisten kanssa, joihin he luottivat ja joiden he uskoivat suojelevan heitä. Tällaiset ihmiset olivat aidosti kiinnostuneita heistä ja välittivät heille tunteen siitä, että he huolehtivat mutta myös valvovat heitä. (Moore ja McArthur 2017). Allroggen ym. (2016) tutkimuksen mukaan lasten turvallisuuden tunne on kytköksissä esineiden (esim. lukittu ovi) lisäksi suhteisiin. Sosiaalisten suhteiden tuomaa turvallisuuden tunnetta ilmeni lapsilla vain, jos välttämätön luottamus oli läsnä suhteessa. Tutkijoiden mukaan henkilöt, joita lapset eivät

tunteneet eivät luoneet turvallisuutta. Turvallisuuden avain on tutkijoiden mukaan turvallisissa ihmissuhteissa (Moore ja McArthur 2017).

Aikuisten turvallisuutta lapset arvioivat mm. seuraamalla, miten toiset lapset käyttäytyvät heidän seurassaan (Moore ja McArthur (2017). Yksi ulottuvuus, jota työntekijät Allroggenin ym. (2016) tutkimuksen mukaan harvemmin pohtivat tässä yhteydessä on sukupolvien välistä valta-asetelmaa ja siihen liittyvää vallan käyttöä. Tällaisia valta-asetelmasta muistuttavia asioita arjessa ovat esim. lupien tai toiveiden täyttämisen epääminen (Allroggen ym. 2016). Pelottavista tapahtumista puhuttaessa sijaishuollossa olevat lapset kertovat aikuisten epäjohtonmukaisesta vallankäytöstä (Laakso 2019, 38). Vallan epätasapaino tuli esille myös Moore & McArthur (2017) tutkimuksessa yhtenä turvattomuutta aiheuttavana tekijänä. Lapset kokevat, että aikuisten valta-asema suhteessa heihin voi olla pelottava ja heidän oma haavoittuvuutensa korostuu. He kokevat itsensä turvattomiksi tilanteissa, joissa heillä ei ole valtaa. Kokemus vallasta ja mahdollisuudesta vaikuttaa kytkeytyy toimijuuteen, jota käsitellään seuraavassa alaluvussa.

Luottamuksellisten ja lämpimien ihmissuhteiden ollessa avainasemassa turvallisuuden tunteen luomisessa myös lasten kokemus siitä, että he pystyvät hallitsemaan ympäristöään ja että heillä on vaikuttamismahdollisuuksia itseensä koskevilla asioilla ovat tärkeitä (esim. Moore & McArthur 2017). Turvallisuus luo pohjan käytökselle. Tuntiessaan olonsa turvattomaksi lapset kuvailivat olevansa surullisia, vihaisia tai musertuneita sekä käyttäytyvänsä levottomasti tai aggressiivisesti (Moore & McArthur 2017).

Lapsen hyvinvoinnin kannalta voidaan nähdä tärkeänä sekä se että hän on turvassa, että se että hän kokee olonsa turvalliseksi (Laakso 2019, 34, vrt. Moore & McArthur 2017). Kaikki lapset eivät kuitenkaan tunne oloaan turvalliseksi sijaishuollossa (Ikonen ym. 2019; Eriksson & Korhonen 2022; Laakso 2019). Suurin osa turvallisuutta laitoshoidossa käsittelevästä kirjallisuudesta tarkastelee turvattomuuden kokemuksia, jotka liittyvät joko aikuisten tai muiden lasten ja nuorten taholta tapahtuvaan kiusaamiseen ja fyysiseen, psyykkiseen tai seksuaaliseen väkivaltaan. Ylipäänsä sijaishuollon epäkohtia ja kaltoinkohtelua käsittelevä tutkimus keskittyy vakaviin laiminlyön-teihin ja väkivaltaan (Korhonen & Eriksson 2021) ja siten fyysisen turvallisuuden vaarantumiseen. Vähemmän on tarkasteltu lasten arjen kokemuksia turvattomuudesta ja emotionaalista turvallisuudesta.

Fyysisen turvallisuuden ja sen kokemuksen lisäksi emotionaalisen turvallisuuden (security) ulottuvuus on lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeinen. Aikaisemmin mainitut fyysisen turvallisuuden ulottuvuudet tukevat ja luovat pohjaa emotionaalille turvallisuudelle. Suoraa yhteyttä näillä ei välttämättä aina kuitenkaan ole. Koska ulottuvuus on subjektiivinen kokemus, se ei aina kerro tosiasiallisesta turvallisuudesta. Laitoshoitoon sijoitetun lapsen emotionaalinen turvallisuus on usein järkkynyt ja tämä heijastuu hänen kokemuksiinsa pitkään.

Sen lisäksi että laitospäristön itsessään tulisi luoda rakenteellista turvallisuutta kasvuympäristöön, turvallisuuden tulisi myös toteutua arjessa siten, että lapsen turvallisuuden tunne sekä emotionaalinen turvallisuus vahvistuu. Rajoitustoimenpiteitä sääntelevissä lastensuojelulain pykälissä sekä lastensuojelulain esitöissä sana ”turvallisuus” esiintyy toistuvasti. Rajoitustoimenpiteiden yhtenä tärkeimpänä tehtävänä voidaan siten tulkita olevan lapsen turvallisuuden varmistaminen. Rajoitustoimenpiteillä pyritään varmistamaan lapsen tosiasiallinen turvallinen ympäristö: sen että lapsi ei vahingoita itsenään tai muita esim. aggressiivisella tai itsetuhoisella käyttäytymisellä sekä sen, että lasta ei vahingoiteta. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamista koskeva sääntely ja siihen kytkeytyvä hallinnollinen prosessi voidaan taas nähdä pyrkimyksenä vahvistaa emotionaalista turvallisuutta. Kuulemisen ja osallisuuden vahvistamisen ja varmistamisen menettelyjä ja toimintatapoja, voidaan pitää tällaisina elementteinä. Myös laitoksen ilmapiiri ja sosiaaliset suhteet vaikuttavat emotionaaliseen turvallisuuteen joko vahvistaen tai heikentäen sitä.

Tässä tutkimuksessa määrittelimme turvallisuuden ulottuvuudet siten, että turvassa oleminen sisältää fyysisen turvallisuuden. Turvallisuuden tunne taas on subjektiivinen kokemus, johon sisältyy sekä kokemus fyysisestä että emotionaalista turvallisuudesta. Lapsen turvallisuuden tunne vaikuttaa siihen, miten hän tulkitsee ja ymmärtää tilanteen ja siten suoraan hänen toimijuuteensa ja toimintaansa.

2.4.2 Toimijuus

Lastensuojelulaissa korostetaan lapsen osallisuutta ja se onkin yksi sekä hyvinvointia että turvallisuutta lisäävä tekijä. Tutkimuksissa on laajasti tullut esille, että lapset ja nuoret eivät koe olevansa riittävästi osallisia omassa lastensuojeluprosessissaan ja sijaishuoltopaikan arjessa (esim. Eriksson & Korhonen 2022, 33–37; Ikonen ym. 2020). Lasten kyky osallistua on riippuvainen monesta yksilöllisestä ja lapsen taustaan liittyvästä tekijästä (Kerteszin ym. 2018). Osallisuuden varmistamiseksi aikuisten tulee luoda lapsille tila ja puitteet osallistua sekä auttaa heitä siinä (Eriksson & Korhonen 2022, 37). Dayn (2017) mukaan erityisesti sellaiset teini-ikäiset, jotka eivät olleet tyytyväisiä sijaishuoltopaikkaansa eivät myöskään kokeneet tulevana kuulluksi.

Lastensuojelututkimuksessa osallisuuskäsitteen laaja käyttö on jättänyt toisen lasten ja nuorten osallistumista jopa paremmin vangitsevan käsitteen varjoonsa. Kun osallisuus tavalla tai toisella aina kytkeytyy aikuisten prosesseihin tai rakenteisiin, niin toimijuuskäsite on dynaamisempi ja korostaa lapsen oman sosiaalisen todellisuuden rakentumista ja siinä toimimista. Siksi olemme toiseksi teoreettiseksi käsitteeksi valinneet toimijuuden, ymmärtääksemme paremmin lasten kokemuksia ja toimintaa. Ymmärryksemme toimijuudesta pohjautuu oletukseen siitä, että lapset ovat aktiivisia toimijoita, jotka muokkaavat omaa todellisuuttaan (esim. James ym. 1998). Lasten toimijuus on laajasti kiinnostanut tutkijoita eri aloilla (Varpanen 2019) ja sosiologisessa tutkimuskirjallisuudessa yksilön toimijuuden ja rakenteiden suhdetta on laajasti puitu. Ihminen ei koskaan ole täysin vapaa toimimaan, vaan rakenteet asettavat tälle

reunaehtoja. Toimijuuden käsitettä on hyödynnetty vain vähän sijaishuollon tutkimuksessa. Samaa käsitettä sekä meidän käyttämää Emirbayerin ja Mischen (1998) määrittelyä toimijuudesta on aikaisemmin käyttänyt esim. Hofer (2016) tutkimuksessaan laitoshoidon arjesta.

Meidän tutkimuksemme osallistuneet nuoret asuvat koulukodeissa, mikä jo itsessään muodostaa nuorten toimijuutta rajaavan laitosympäristön. Sen lisäksi rajoitustoimenpiteillä puututaan nuorten itsemääräämisoikeuteen ja rajoitetaan heidän toimijuuttaan entisestään. Rakenteet kaventavat toimintatilaa, mutta ei poista nuorten toimijuutta kokonaan. Aikaisemmissa tutkimuksissa sivutaan nuorten omaa toimintaa eri tilanteissa. Esim. nuorten kokiessa vaikuttamismahdollisuuksien puutumisen sijaishuollossa vahvistaa, ratkaisuja kuten karkaamista tai väkivaltaista käyttäytymistä (esim. Vipusaari 2020).

Toimijuus on ajankulkuun sidottu sosiaalinen prosessi, joka tapahtuu nykyhetkessä, mutta sitä informoi menneisyys ja se orientoituu kohti tulevaa. Toimijuutta on mahdollista tavoittaa vain ottamalla huomioon nämä ajalliset ulottuvuudet, joita tutkijat Emirbayer & Mische (1998) analyttisesti ovat erotelleet, vaikka ne todellisuudessa kietoutuvat toisiinsa. Riippuen siitä, miten toimija tulkitsee tilanteen, hänen toimintansa vaihtoehdot ja koetut reunaehdot, ovat erilaisia. Ajalliset ulottuvuudet voivat olla mukana ohjaamassa toimintaa eri tavoin, mutta sekä menneisyys, nykyhetki että tulevaisuus ovat aina jollain tapaa läsnä toimijuudessa. Toimija tulkitsee tilanteen aikaisempien kokemustensa valossa. Samalla hänen arvioi miten eri toimintavaihtoehdot vaikuttavat tulevaisuuteen. Toimijuus on aina sosiaalista ja suhteissa tapahtuvaa siten että toimijat erilaisissa tilanteissa luovat omat joustavat sosiaaliset todellisuutensa (Emirbayer & Mische 1998).

Tässä tutkimuksessa voimme tarkastella lasten toimijuutta vain heidän omien kertomustensa valossa ja sitä kautta tavoittaa parhaiten nuorten toimijuuden tunnetta (sense of agency) sekä heidän kokemuksiaan sitä mahdollistavista ja rajoittavista tekijöistä rajoittamiseen liittyvissä konteksteissa.

3 Tutkimuksen toteutus

Tämän tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, millaisia rajoitustoimenpiteitä koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistetaan rajoituspäätösten valossa ja miksi, sekä tarkastella, miten rajoitustoimenpiteet vaikuttavat nuorten turvallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin.

Tutkimusta ohjasivat seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millaisena rajoitustoimenpiteiden käyttö näyttäytyy koulukodeissa tehtyjen rajoituspäätösten valossa?
2. Miten rajoitustoimenpiteet vaikuttavat koulukoteihin sijoitettujen nuorten arkeen ja elämään?

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastataan rajoituspäätöksistä koostuvan asiakirja-aineiston pohjalta ja toiseen tutkimuskysymykseen puolestaan nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluilla, hyödyntäen turvallisuuden ja toimijuuden käsitteitä.

Tutkimus toteutettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella Erityispalvelut-yksikössä, lastensuojelun osaamiskeskitymässä yhteistyössä valtion koulukotien kanssa. Tutkimussuunnitelma laadittiin syksyllä 2021 ja tutkimukselle haettiin THL:n eettisen toimikunnan puoltava lausunto. Tutkimuslupa haettiin ja saatiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta ja valtion koulukodeista alkuvuonna 2022. Aineisto kerättiin ja analysoitiin vuoden 2022 aikana.

Tutkimuksen aineisto koostuu kahdesta aineistosta. Aineistojen keskinäisen erilaisuuden takia ne on kerätty ja analysoitu eri menetelmin. Monimenetelmällisyys mahdollistaa ilmiön laajemman tarkastelun ja moninäkökulmaisemman kokonaiskuvan hahmottamisen rajoitustoimenpiteistä koulukodeissa (Creswell & Clark 2017; Layder 2013).

3.1 Asiakirja-aineisto

Asiakirja-aineisto koostuu vähintään vuoden valtion koulukodissa asuneisiin nuoriin (n=44) kohdistuneista rajoituspäätöksistä (n= 2876). Aineisto saatiin THL:n sisäisellä määräyksellä Valtion koulukotien sähköisestä asiakastietojärjestelmä Nappulasta 31.12.2021 päivätyn hallintopäätöksen perusteella. Aineisto oli saatavilla koulukodeissa aineistonkeruuhetkellä olevista nuorista. Aineisto käsiteltiin anonymisti häilyttäen siitä henkilö- ja muut tunnistetiedot ja sitä säilytettiin tietoturvalisella verkolevyyllä, jonne oli pääsy vain tutkijoilla. Asiakirja-aineisto sisälsi kaikkien viiden valtion koulukotien yksikön vähintään vuoden sijoitettujen nuorten (n=44) koulukodeissa tehdyt rajoituspäätökset heidän koulukotiin sijoituksensa aloitusajankohdasta

helmikkuuhun 2022 saakka. Aineistossa eivät olleet erityisen huolenpidon jaksoilla tehdyt rajoituspäätökset, eivätkä lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tekemät päätökset, kuten pidemmät liikkumisvapauden rajoituspäätökset ja erityisen huolenpidon päätökset. Päätöksistä kävi ilmi mm. yksikkö- ja lapsikohtaisesti tehdyt rajoitustoimenpiteet, niiden ajankohdat ja kestot, rajoitukseen johtaneiden tilanteiden kuvailut ja perustelut rajoituksille, nuoren mielipide rajoitukseen sekä huoltajien informointi ja heidän mielipiteensä rajoituksista.

3.2 Nuorten haastattelut

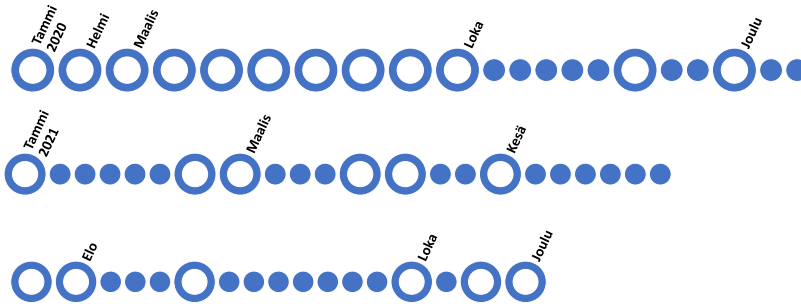
Koulukoteihin sijoitettujen nuorten kokemuksia rajoitustoimenpiteistä selvitettiin yksilö- (n=12) ja ryhmähaastattelujen (n=3) avulla. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin tutkijan toimesta. Aineisto säilytettiin tietoturvallisesti yllä mainitulla tavalla. Tutkimukseen osallistui haastateltavia neljästä valtion koulukotien yksiköstä. Nuoria oli yhteensä 12 ja heistä seitsemän osallistui yksilöhaastattelujen lisäksi ryhmähaastatteluihin. Nuorten sijoitusaika koulukotiin vaihteli; osa oli asunut koulukodissa puoli vuotta, osa yli kolme vuotta. Haastateltavien ikä vaihteli 14 ja 17 ikävuoden välillä. Haastateltavista viisi oli poikia ja seitsemän tyttöjä. Tutkimustulosten esittelyosiossa on käytetty suoria lainauksia haastatteluista. Haastattelijat on merkitty lainauksiin nimikirjaimilla S (Siiri Utriainen) ja P (Pia Eriksson) ja yksilöhaastateltavat koodein H1–H12. Ryhmähaastattelujen osalta, joissa nuoria oli enimmillään mukana kolme, haastateltavat on merkitty koodein O1–O3.

Haastattelutilanteet olivat pääsääntöisesti avoimia ja rentoja ja nuorten puheistaan välittyi rehellisyys ja aitous ja heidän persoonansa erottuivat puheista kokemusten, haastatteluun ja haastattelijaan suhtautumisen ja kerrontatyylin kautta. Nuoret reflektoivat itseään ja kokemuksiaan rohkeasti ottaen huomioon, että haastattelijat tai haastattelijat olivat heille entuudestaan tuntemattomia. Tutkijoille välittyi kuva, että nuorten oli helppo olla tilanteessa omana itsenään. Haastatteluun osallistuminen oli selvästi nuorille merkityksellinen asia ja heistä oli aistittavissa aito halu kertoa omia kokemuksiinsa ja saada äänensä kuuluviin.

Ryhmä- ja yksilöhaastatteluissa nuoret välittivät itsestään osittain erilaista kuvaa. Ryhmässä uhmakkuus ja kritiikki oli vahvempaa, kun taas yksilöhaastatteluissa nuorten haavoittuvuus sai enemmän tilaa. Eräässä ryhmähaastattelussa ryhmän dynamiikka oli kahdesta muusta poikkeava; nuorten asenne haastattelussa oli uhmakas, minkä tutkijat aistivat johtuvan osittain ryhmän kokoonpanosta. Päätelmää ryhmädynamiikan vaikutuksesta haastattelun ilmapiiriin tuki se, että seuraavana päivänä toinen tutkijoista haastatteli samoja nuoria myös yksittäin yksilöhaastatteluissa, joissa nuorten suhtautuminen oli täysin toisenlainen – rauhallisempi ja avoimempi. On hyvin tavallista, että ryhmähaastatteluissa tällaisia ryhmäpaineesta ja ryhmän jäsenten välisistä suhteista aiheutuvat käyttäytymismallit tuovat omat haasteensa haastattelutilanteeseen (esim. Hirsjärvi & Hurme 2001, 61–63). Yksilöhaastatteluissa näiden nuorten

haavoittuvuus, välittävän aikuisen kaipuu, oma minäkuva ja avun ja ymmärryksen tarve tulivat aivan toisella tapaa esille kuin ryhmätilanteessa. On myös huomionarvoista, että ryhmätilanteen kapinallisesta asenteesta huolimatta nämä nuoret olivat itse halunneet osallistua niin ryhmä- kuin yksilöhaastatteluihinkin ja näin heillä oli aito halu kertoa kokemuksistaan ja toive päästä vaikuttamaan.

Yksilöhaastattelut toteutettiin neljässä valtion koulukodin yksikössä. Yksilöhaastatteluihin osallistui yhteensä 12 nuorta ja haastattelijana oli yksi tutkija. Alun perin yksilöhaastatteluihin osallistumisesta ilmoitti 15 nuorta, mutta näistä haastatteluista kolme peruuntui. Syitä poisjäämiseen olivat nuoren lähtö karkumatkalle, nukkuminen liian myöhään ja sijoituksen päätyminen koulukodissa ennen haastattelua. Nämä kuvastavat samalla nuorten tilanteissa tapahtuvia nopeitakin muutoksia. Nuorten sijoitusaika koulukotiin oli haastatteluhetkellä kestänyt puolesta vuodesta kolmeen vuoteen. Haastattelut olivat kestoltaan noin 20–60 minuuttia. Yksilöhaastatteluissa apuna käytettiin haastattelurunkoa, jossa oli neljä teemaa: *Rajoitustoimenpiteet yleisesti*, jossa kysyttiin esimerkiksi, mitä nuorelle tulee mieleen sanasta rajoitustoimenpide sekä miksi niitä käytetään. *Nuoren omia kokemuksia* selvittävässä osiossa, kysyttiin muun muassa, millaisia rajoituksia nuoreen oli koulukodissa kohdistettu ja miten ne vaikuttavat hänen arkeensa. Yli vuoden koulukotiin sijoitettujen nuorten kohdalla tarkasteltiin nuoren suostumuksella hänen rajoituspäätöksiään, jotka oli saatu tutkimuskäyttöön asiakirja-aineiston myötä. Rajoituspäätöksiä tarkasteltiin aikajanan (kuva 1) avulla yhdessä pyytäen nuorta kertomaan, mitä ajatuksia aikajana nuorella herättää ja millaisille ajanjaksoille rajoituspäätöksiä on kohdistettu. Aikajana koostui kuukausista (valkoiset pallot) alkaen nuoren koulukotisijoituksen alusta – esimerkkikuvassa tammikuusta 2020 – päättyen loppuvuoteen 2021 tai alkuvuoteen 2022. Siniset pallot kuukausien perässä kuvastavat yksittäisiä rajoituspäätöksiä. Aikajanan avulla oli siis mahdollista hahmottaa, minä kuukausina ja vuodenaikoina rajoituspäätöksiä on tehty ja minkä verran. Näin nuori pystyi refleктоimaan omaa menneisyyttään rajoitustoimenpiteiden osalta ja pohtimaan esimerkiksi, miksi tiettyinä kuukausina tai vuodenaikoina rajoituspäätöksiä oli tullut enemmän kuin toisina. Usein pitkiä ajanjaksoja ilman rajoituspäätöksiä selittivät esimerkiksi erityisen huolenpidon jaksot tai pitkät koti-harjoittelut. *Osallisuus ja oikeudet* -osiossa puolestaan nuorelta kysyttiin esimerkiksi, miten nuoren mielipide kuullaan ja huomioidaan rajoituspäätöksiä tehdessä ja mitä mahdollisuuksia nuorella on vaikuttaa rajoituksiinsa. *Laitosarkeen ja muihin nuoriin* keskittyvässä osiossa selvitettiin, miten nuori kokee rajoitustoimenpiteiden vaikuttavan laitoksen ilmapiiriin ja miten muut laitoksen nuoret suhtautuvat rajoitukseen. Yksilöhaastattelujen runko löytyy kokonaisuudessaan liitteestä 1.

Kuva 1. Esimerkki yksilöhaastattelussa käytetystä aikajanasta

Ryhmähaastatteluja toteutettiin yhteensä kolme ja niihin osallistui seitsemän nuorta kahdesta yksiköstä. He kaikki osallistuivat myös yksilöhaastatteluihin. Haastattelut toteutettiin ajallisesti siten, että ryhmähaastattelut olivat yhtenä päivänä ja yksilöhaastattelut seuraavana, jottei nuori joutunut osallistumaan kahteen erilliseen haastatteluun saman päivän aikana. Kahteen ryhmään osallistui kaksi nuorta ja yhteen kolme nuorta. Kaikki ryhmähaastattelut kestivät noin tunnin. Ryhmähaastatteluissa oli mukana kaksi tutkijaa.

Ryhmähaastattelut etenivät kolmen vinjetin eli fiktiivisten tilannekuvauksen avulla. Vinjettien läpikäynnin jälkeen nuorilta kysyttiin vielä muutama yleisempi kysymys rajoitustoimenpiteistä. Kysymykset liittyivät rajoitusten vaikutuksiin koulukodin arkeen ja yhteisöllisyyteen ja nuorten huomioimiseen rajoitustilanteissa. Kaksi vinjeteistä kerrottiin alusta loppuun, kolmannen ”loppuratkaisu” jätettiin avoimeksi ja nuorten sanoitettavaksi. Vinjettien sisällöt laadittiin nuorilta aikaisempien haastattelujen kautta saatujen kokemusten, asiakirja-aineistosta nousseiden tilanteiden sekä lastensuojelulain rajoitustoimenpiteille määrittelemien puitteiden pohjalta. Vinjettien esittelyn jälkeen nuorille esitettiin niihin liittyviä kysymyksiä, kuten kuulostiko kuvattu tilanne tutulta, miltä tilanne tuntui muista nuorista ja miten nuoret kokivat ohjaajien toiminnan tilanteessa. Myös Hoikkalan (2015) tutkimuksessa ”Kiinnipito lastenkodissa” käytettiin vinjettejä haastateltaessa lastenkodeissa asuvia nuoria niin ikään ryhmähaastatteluun. Vinjettien valintaa haastattelujen menetelmänä perusteltiin sillä, että ne ovat turvallinen vaihtoehto sensitiiviseen aiheeseen, johon halutaan omien kokemusten sijaan yleisempiä näkökulmia. Esimerkinomaisten, kuvitteellisten tilannekuvauksen avulla saadaan kuitenkin helposti konkreettisiäkin esimerkkejä tilanteista ilman osallistujien henkilökohtaisten elämäntarinoiden ja kokemusten

kertomista. Tällä pyritään välttämään tutkittaville aiheutuvia haittoja, kuten kiusaamistilanteita. Vinjettien avulla haastateltavat pystyvät kommentoimaan tilanteita eläytyen vinjeteissä kuvattujen hahmojen tilanteisiin, jolloin omien kokemusten esille tuominen jää osallistujan omaksi valinnaksi. Vinjettejä on käytetty lapsia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa myös kansainvälisesti. Esimerkiksi lastensuojelulaitosten fyysisiä rajoitteita koskevassa tutkimuksessa (Steckley & Kendrick 2008) käytettiin vinjettejä. Siinä jokainen vinjetti esitti tyypillistä tilannetta lastensuojelulaitoksessa, joihin liittyi tilanteiden eskaloituminen. Myös esimerkiksi väkivaltaa lasten ja nuorten välisissä suhteissa lastensuojelulaitoksissa koskevassa tutkimuksessa (Barter & Renold 2000) käytettiin apuna vinjettejä.

Tässä tutkimuksessa käytetyissä vinjeteissä oli kolme erilaista koulukodissa asuvaan nuoreen kohdistuvaa rajoitustoimenpiteisiin johtanutta tilannetta. Vinjettejä ei haluttu kiinnittää sukupuoleen tai ikään, jotta samaistuminen olisi helpompaa. Ensimmäisessä vinjetissä käsittelyssä on kiinnipitoon johtanut tilanne ja toisessa aineiden ja esineiden haltuunottoon ja yhteydenpidon rajoittamiseen johtanut tilanne. Kolmas vinjetti jätettiin avoimeksi siten, että nuoret saivat itse kertoa, mitä tilanteesta seurasi ja mitä mahdollisia rajoitustoimenpiteitä tilanteessa päädyttiin käyttämään. Vinjetit on kuvattu yksityiskohtaisesti liitteessä 2.

3.3 Menetelmät

Asiakirja-aineiston analyysissä haluttiin selvittää useita seikkoja. Tarkastelun kohteena olivat esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden määrät niin nuorikohtaisesti, yksiköittäin kuin yleisellä tasolla rajoitustoimenpidekohtaisesti. Lisäksi tarkastelussa olivat rajoitustoimenpiteisiin johtaneet syyt; mitä rajoitettiin ja minkälaisissa tilanteissa. Lisäksi haluttiin selvittää, kuinka kauan eristämiset ja liikkumisvapauden rajoitukset olivat kestäneet ja millaisia asioita aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksillä nuorilta oli otettu haltuun. Näitä syy-seuraussuhteita ja muita tekijöitä tarkastellessa rajoituspäätökset ja niihin liittyvät kirjaukset tuli käydä läpi nuorikohtaisesti, joten aineiston suuren koon vuoksi tämä selvitys tehtiin yhden vuoden ajalta; ajanjaksoksi valittiin 1.2.2021–31.1.2022. Tämä ajankohta valikoitui siksi, että rajoituspäätökset saatiin käyttöön helmikuun 2022 aikana siihen mennessä nuorille kertyneistä rajoituspäätöksistä. Asiakirja-aineisto analysoitiin tilastollisin menetelmin SPSS-ohjelmalla käyttäen pääasiassa kuvailevia muuttujia ja ristiintaulukointia, sekä dokumenttianalyysin periaatteita noudattaen. Dokumenttianalyysissä kiinnostuksen kohteena on tutkimusaineisto, jota ei saada koottua suorilla havainnoilla, vaan jossa käytetään valmista aineistoa. (May 2011.) Sen tarkoituksena on analysoida dokumentteja järjestelmällisesti luoden selkeä, sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Dokumenttianalyysi etenee usein aineistolähtöisen sisällönanalyysin periaatteiden mukaisesti: aineiston analyysi, pelkistäminen, tulosten tulkinta ja johtopäätökset. (Ojasalo ym. 2015) Vastavanlaista aineistonkeruumenetelmää ovat käyttäneet myös esimerkiksi Matte-Landry

ja Collin-Vézina (2020). He käyttivät asiakastietojärjestelmästä saamaansa aineistoa tutkiessaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä. Aineiston suuren koon vuoksi he analysoivat aineistoa tilastollisin menetelmin.

Yksilö- ja ryhmähaastatteluaineistoja analysoitiin abduktiivisesti (Tavory & Timmermans 2014; Layder 2013) aloittaen aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä (Tuomi & Sarajärvi 2009), jonka perusteella tuloksien jäsentämiseen ja tulkintaan haettiin sopivia viitekehyksiä. Lopulta päädyttiin turvallisuuden ja toimijuuden käsitteisiin, jotka sopivat jäsentämään koko haastatteluaineistoa. Aineistoa lähdettiin tarkastelemaan seuraavista kysymyksistä käsin:

1) Miten rajoitukset vaikuttavat nuorten turvallisuuteen ja toimijuuteen arjessa, sosiaalisissa suhteissa ja laitossyhteisössä?

2) Minkälaiset toimintatavat ja tilanteet rajoitustoimenpidetilanteissa lisäävät nuorten turvallisuutta sekä toimijuutta?

3) Minkälaiset toimintatavat ja tilanteet lisäävät turvattomuutta ja kaventavat toimijuutta?

Aineiston analysointi alkoi litteroitujen haastattelujen lukemisella ja alustavalla, aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Analyysissä edettiin yhdistelemällä samankaltaisia ilmauksia, lauseita tai kokonaisuuksia kategorioiksi, joita muodostui aineistolähtöisesti kolme: nuorten kokemukset, koulukodin sisäiset suhteet ja laitossyhteisö. Kun mukaan analyysiin valittiin turvallisuuden ja toimijuuden käsitteet, lopulliset neljä kategoriaa muodostuivat: *rajoitustilanteet, nuoren arki, koulukodin sisäiset suhteet ja laitossyhteisö*. Aineistolähtöisen analyysin kategoria nuorten kokemuksista päätettiin siis jakaa erikseen rajoitustilanteisiin ja nuoren arjen kuvailuun, sillä turvallisuuden ja toimijuuden näkökulmasta nämä ovat osittain toisistaan erilliset.

Tulokset esitellään kategorioiden mukaan siten että pyritään antamaan nuorten äänelle mahdollisimman suuri tila ja tuomaan esille variaatio kategorian sisällä. Sen lisäksi haetaan samankaltaisuutta kokemuksissa ja vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

3.4 Tutkimuksen etiikka

Tässä tutkimuksessa eettisten kysymysten huomioiminen on ollut koko prosessin ajan keskeisessä osassa, koska tutkittavat olivat alaikäisiä sijoitettuja lapsia ja täten erityisen haavoittuvassa asemassa olevia. Tutkimuksen aihe ja tutkittavilta kerättävät tiedot ovat arkaluontoisia kohdistuen tilanteisiin, jotka ovat tutkittaville erityisen sensitiivisiä ja voimakkaita tunteita herättäviä. Näistä syistä tutkimusasetelmaa harkittiin tarkkaan niin tutkijoiden toimesta kuin yhdessä tutkimuksen tukiryhmän kanssa, jotta siitä saatiin eettisesti mahdollisimman kestävä. Tutkimuseettiset valinnat ulottuvat aina tutkimussuunnitelmasta tulosten raportointiin saakka. Haavoittuvassa asemassa olevasta kohderyhmästä ja aiheen sensitiivisyydestä huolimatta nuorten äänen saaminen kuuluviin katsottiin kuitenkin välttämättömäksi. Pekkarisen (2015) mukaan

haavoittuvassa asemassa olevia suojellaan usein liikaa ja heidän kokemuksensa ja ajatuksensa jäävät tästä syystä helposti kuulematta. Tämä valinta mielessä pitäen erityistä huomiota kiinnitettiin haastateltavien informointiin ja haastattelujen käytännön toteutuksen suunnitteluun.

Tutkimukselle haettiin joulukuun 2021 alussa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettisen työryhmän TuETin hyväksyntää, ja puoltava lausunto saatiin tammikuun 2022 puolivälissä. Puolto koski erityisesti sitä, että tutkimuksen asiakirja-aineisto ja haastatteluaineisto ovat kaksi erillistä aineistoaan, joista asiakirja-aineisto saatiin tutkimuskäyttöön hallintopäätöksellä ja käsiteltiin anonymisti eikä näin vaatinut tutkittavien suostumusta, kun taas haastatteluihin pyydettiin tutkittavien suostumukset. Tutkittavien rekrytoinnissa kiinnitettiin tutkimuseettisen työryhmän pyynnöstä erityistä huomiota siihen, etteivät tutkimukseen valikoituneet vain ne nuoret, joilla ei ole kriittisiä näkemyksiä rajoitustoimenpiteistä. Tämä varmistettiin siten, että pyyntö osallistua haastatteluun lähetettiin kaikille koulukodeissa asuville nuorille koulukotien johtajien kautta. Täten esimerkiksi ohjaajat eivät valikoineet haastatteluun kutsuttaviksi vain tiettyjä nuoria, vaan kaikki saivat yhtäläiset mahdollisuudet osallistumiseen. Tutkittavien tavoittamista, informointia ja suostumuksen saamista heiltä on kuvattu tarkemmin seuraavassa luvussa.

Koska tutkittavat ovat haavoittuvassa asemassa olevia alaikäisiä lapsia ja koska tutkimuksen aihe on sensitiivinen ja haastatteluissa käsiteltiin henkilökohtaisia kokemuksia ja mielipiteitä, oli tutkittavien anonymiteetin takaaminen erityisen tärkeää ottaa huomioon. Haastattelujen luottamuksellisuutta ja tutkittavien yksityisyyden suojaa painotettiin tutkittaville jo tutkimuksen tiedotusvaiheessa, kuten myös aineistonkeruun toteutusvaiheessa tutkijoiden toimesta niin kirjallisesti kuin suullisestikin. Koska haastatteluihin osallistui vain 12 nuorta, on erityisen suuri riski sille, että yksittäiset nuoret ovat tunnistettavissa, jos tiettyjä tutkimuseettisiä valintoja ei tehdä oikein. Nämä valinnat painottuvat tutkimuksen tulosten raportoinnin tyyliin. Tässä tutkimusraportissa onkin valittu, että aineiston kuvauksessa jätetään tarkentamatta, mistä yksiköistä haastateltavat nuoret olivat. Lisäksi nuorten ikä ja sukupuoli on häivytetty tutkimustuloksista raportoitaessa esimerkiksi suorista lainauksista.

3.4.1 Tutkittavien informointi ja suostumus

Haastateltavat lapset olivat iältään 14–18-vuotiaita ja antoivat itse suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseen. Huoltajien, lasten asioista vastaavia sosiaalityöntekijöitä sekä koulukotien työntekijöitä informointiin tutkimuksesta. (TENK 2019) Huoltajien suostumuksen pyytäminen olisi voinut vaikeuttaa tai estää joidenkin lasten osallistumista tutkimukseen, tai huoltajan tavoittaminen olisi viivästyttänyt tutkimuksen tekoa. Kaikkien koulukoteihin sijoitettujen nuorten vanhemmille lähetettiin näin ollen koulukotien työntekijöiden toimesta tiedotteet, joissa kerrottiin nuorten mahdollisuudesta osallistua tutkimukseen. Sama tiedote välitettiin myös nuorten asioista vastaaville sosiaalityöntekijöille.

Haastateltavat tavoitettiin ottamalla yhteyttä kaikkien valtion koulukotien yksiköiden johtajia, joita pyydettiin välittämään tutkittaville ja koulukotien työntekijöille laadittu tiedote tutkimuksesta sekä näyttämään nuorille tutkijan nauhoittama videoterveyhdys, jolla tutkija kertoi tutkimuksen tarkoituksesta ja haastatteluista ja kutsui nuoria osallistumaan. Videoterveydyksellä haluttiin välittää nuorille helposti lähestyttävä kuva tutkijasta, jolloin he myös tietäisivät etukäteen, kuka heitä tulee haastattelemaan. Tiedotteen laatimisessa oltiin erityisen huolellisia huomioiden esimerkiksi se, että tiedote oli riittävän lyhyt ja selkeä ja näin helposti ja nopeasti luettavissa. Tiedotteessa kerrottiin vain osallistumisen kannalta oleelliset tiedot. Osallistumisesta kiinnostuneet nuoret täyttivät yhteystiedot lomakkeelle, jossa he valitsivat osallistuvatko yksilö- vai ryhmähaastatteluun vai molempiin, sekä antavatko suostumuksensa tarkastella yksilöhaastattelussa heitä koskevia rajoituspäätöksiä. Haastatteluun osallistuvat nuoret saivat vielä ennen haastattelujen aloitusta luettavakseen ja allekirjoitettavakseen suostumuslomakkeen. Lisäksi heillä oli vielä mahdollisuus kysyä tutkijoilta lisäkysymyksiä tutkimuksen toteutuksesta.

Sekä tiedotteessa, videoterveydyksessä että suostumuslomakkeessa nuorille painotettiin, että osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Vapaaehtoisuuden osalta nuorille kerrottiin myös, että heidän osallistumisensa tai osallistumatta jättämisensä eivät vaikuta heidän sijoitukseensa ja heistä huolehtivien aikuisten toimintaan heitä kohtaan, eikä heille koidu kummastakaan päätöksestä kielteisiä seurauksia. Tutkittaville kerrottiin lisäksi, että osallistumisen saa keskeyttää missä vaiheessa tutkimusta tahansa ja että heillä on mahdollisuus saada lisätietoa tutkimuksesta. (TENK 2019)

3.4.2 Aineiston käsittely ja tutkimustulosten raportointi

Koska tutkimuseettiset valinnat kulkivat mukana koko tutkimusprosessin ajan aina suunnittelusta tulosten raportointiin saakka, oli myös aineiston käsittelyssä ja tulosten esittelyssä tehtävä eettisiä valintoja. Tutkimusaineiston käsittelyssä noudatettiin tietosuojalainsäädännön periaatteita; aineisto käsiteltiin anonymisti. Tämä koski niin asiakirja-aineistoa kuin haastattelujakin. Asiakirja-aineisto saatiin tutkijoiden käyttöön sisältäen tutkittavien nimet ja henkilötunnukset, mutta nämä häivyttiin pois analyysivaiheessa ja asiakirjat koodattiin analyysiin kirjain-numeroyhdistelmin siten, ettei nuoret olleet enää tunnistettavissa aineistosta aineistoa analysoidessa.

Tutkimustulosten raportoinnissa kiinnitettiin erityistä huomiota tutkittavien tunnistettavuuden välttämiseen. Raportoinnissa erityistä pohdintaa ja harkintaa vaati se, mistä näkökulmasta tutkimustulokset esitetään. Nuoret nostivat haastatteluissa esille monia kokemiaan epäkohtia koulukotien toiminnassa ja rajoitustoimenpiteiden käytössä sekä tästä aiheutuvaa ahdistusta ja pahoinvointia. Tämä katsottiin tärkeäksi raportoida ja nuorten äänelle on annettu erityisen paljon tilaa raportoinnissa. Tuloksia on kuitenkin tärkeä tulkita kontekstissa, jossa nuorten ja aikuisten kokemus tilanteista voi olla hyvin erilainen. Kokemukseen vaikuttaa aina useampi tekijä kuten esimerkiksi nuorten aikaisemmat kokemukset ja heidän taustansa.

4 Rajoitustoimenpiteet rajoituspäätösten valossa

Asiakirja-aineisto valtion koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistetuista rajoituspäätöksistä koostuu niiden 44 nuoren päätöksistä, jotka olivat aineistonkeruuhetkellä olleet sijoitettuna johonkin koulukotien yksikköön vähintään vuoden ajan. Kokonaisaineisto käsittää näihin nuoriin kohdistuneet rajoituspäätökset koulukotiin sijoittamisen aloitusajankohdasta, helmikuuhun 2022 saakka. Asiakirjoista kävi ilmi nuorille koulukotisijoituksensa aikana tehdyt rajoituspäätökset, niiden perusteet ja ajankohdat – pois lukien erityisen huolenpidon jaksoilla tehdyt, sekä sosiaalityöntekijöiden tekemät rajoituspäätökset. Asiakirja-aineistossa tarkastelussa olleet nuoret olivat olleet sijoitettuna koulukotiin noin 1–4 vuotta.

Yhteensä helmikuuhun 2022 mennessä oli tehty 2876 rajoituspäätöstä nuorista, jotka olivat silloin olleet sijoitettuna kyseiseen koulukotiin vähintään vuoden (n=44). Näissä luvuissa ei ole mukana sellaisia nuoria, jotka vielä helmikuussa 2022 olivat olleet koulukodissa alle vuoden.

Määrällisesti eniten *yksikkökohtaisia* rajoituspäätöksiä oli tehty Vuorelan yksikössä (n=972), toiseksi eniten Limingassa (n=694) ja kolmanneksi eniten Sairilassa (n=478). Toiseksi vähiten rajoituspäätöksiä puolestaan oli tehty Sippolassa (n=475) ja vähiten Lagmansgårdenissa (n=242). Koska yksiköissä oli aineistonkeruuhetkellä hyvin eri määrät vähintään vuoden sijoitettuna olleita nuoria, ei rajoituspäätösten yksikkökohtainen määrä itsessään kerro riittävästi, vaan päätösten määrä oli suhteutettava nuorten lukumäärään. *Keskimääräisesti eniten* rajoituspäätöksiä nuorta kohden oli Limingassa, jossa päätöksiä oli tehty vähintään vuoden sijoitettuna olleista nuorista sijoituksen alusta helmikuuhun 2022 mennessä noin 81 kappaletta. Vähintään vuoden sijoitettuna olleita nuoria oli Limingassa aineistonkeruuhetkellä kahdeksan. Toiseksi eniten päätöksiä suhteessa nuorten määrään oli tehty Vuorelassa (noin 75, 13 nuorta). Kolmantena ja neljäntenä olivat Sairila (noin 60, kahdeksan nuorta) ja Lagmansgården (noin 60, neljä nuorta), kun taas Sippolassa oli vähiten rajoituspäätöksiä suhteutettuna nuorten määrään (noin 43, 11 nuorta). Lukumäärään vaikuttaa myös se, että nuorten sijoitusten pituudet vaihtelivat. Tarkastelluissa rajoituspäätöksissä ei ollut näkyvillä lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tekemät rajoituspäätökset. Päätöksistä ei myöskään käynyt aina ilmi, jos nuori oli ollut erityisen huolenpidon osastolla, eikä siellä tehdyt rajoituspäätökset olleet mukana aineistossa.

Enimmillään yhdelle nuorelle oli tehty rajoituspäätöksiä koulukodissa olon aikana 195 kappaletta (Liminka), 166 (Vuorela), 163 (Lagmansgården), 160 (Sippola) ja 86 (Sairila). Vähimmillään rajoituksia oli nuorikohtaisesti tehty vain muutama. Rajoitusten määrä nuorikohtaisesti ei aina ollut yhteydessä sijoitusaikaan koulukodissa.

Henkilönkatsastus (n=561) oli näiden nuorten kohdalla yleisin valtion koulukodeissa tehty rajoitustoimenpide. Tämä oli myös yksikkökohtaisesti yleisin kaikissa paitsi Sairilassa, jossa henkilöntarkastus oli yleisimmin käytetty rajoitus. Toiseksi yleisin rajoitustoimenpide koulukodeissa oli aineiden ja esineiden haltuunotto (n=496). Vähiten käytettyjä rajoitustoimenpiteitä puolestaan olivat eristys (n=188) ja kiinnipito (n=231). Rajoitustoimenpiteiden lukumäärät yksiköittäin on kuvattu yksityiskohtaisemmin taulukossa 2. Aineistoon on laskettu mukaan luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen (n=77) sekä päätös liikkumisvapauden (n=20) ja yhteydenpidon rajoittamisen (n=4) lopettamisesta silloin kun niistä oli tehty päätös, vaikka nämä eivät ole varsinaisia rajoitustoimenpiteitä.

Taulukko 1. Vähintään vuoden sijoitettuna olleiden nuorten (n=44) rajoituspäätökset valtion koulukodeissa sijoituksen alusta helmikuuhun 2022 mennessä

	Vuorela	Liminka	Sairila	Sippola	Lagmansgården	Yhteensä
Henkilönkatsastus	218	140	64	84	55	561
Aineiden ja esineiden haltuunotto	187	129	74	75	31	496
Henkilöntarkastus	139	95	91	27	39	391
Liikkumisvapauden rajoittaminen	109	71	89	37	34	340
Omaisuuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen	74	94	61	70	37	336
Yhteydenpidon rajoittaminen	78	70	16	51	17	232
Kiinnipitäminen	86	49	21	56	19	231
Eristäminen	38	40	16	71	8	188
Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen	38	6	27	4	2	77
Päätös liikkumisvapauden rajoittamisen lopettamisesta	2	0	18	0	0	20
Päätös yhteydenpidon rajoittamisen lopettamisesta	3	0	1	0	0	4
YHTEENSÄ	972	694	478	475	242	2876

4.1 Rajoituspäätöksiin johtaneet tilanteet

Asiakirja-aineistossa tarkasteltiin rajoituspäätösten määrrien lisäksi rajoituspäätösten takana olleita syitä ja paneuduttiin esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamisen ja eristämisen osalta rajoitusten kestoisiin. Aineiden ja esineiden haltuunottojen osalta tarkasteltiin sitä mitä nuorilta oli näillä päätöksillä otettu haltuun. Koska aineisto oli laaja ja päätöksiä yhteensä kaikissa yksiköissä oli 2876 kpl, rajattiin tämä tarkempi tarkastelu käsittämään kaikissa yksiköissä vähintään vuoden sijoitettuna olleiden rajoituspäätökset koko sijoituksen keston sijaan vuoden ajalta aikavälillä 1.2.2021–31.1.2022. Tällä aikavälillä rajoituspäätöksiä oli tehty valtion koulukodeissa vähintään vuoden sijoitettuna olleista lapsista (n=43) 1320 kpl. Alkuperäisestä 44 nuoresta yksi jäi tässä vuoden tarkastelussa pois, sillä kyseiselle nuorelle ei tarkasteltavan vuoden aikana ollut tehty lainkaan rajoituspäätöksiä. Vuoden aikana vähintään vuoden sijoitettuna olleille lapsille tehtyjen rajoituspäätösten lukumäärät on esitetty taulukossa 2. Tästä tarkastelusta jätettiin pois luvatta laitoksesta palauttamisen päätökset, joissa syynä oli aina lapsen palaamatta jättäminen, sekä päätökset yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittamisten lopettamisesta, joita ei kaikissa yksiköissä ollut tehty.

Taulukko 2. Vähintään vuoden sijoitettuna olleiden nuorten (n=43) rajoituspäätökset valtion koulukodeissa yhden vuoden (1.2.2021–31.1.2022) aikana

Rajoituspäätös	n	%
Henkilönkatsastus	288	21,8
Aineiden ja esineiden haltuunotto	238	18,0
Liikkumisvapauden rajoittaminen	181	13,7
Henkilöntarkastus	178	13,5
Omaisuuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen	139	10,6
Kiinnipitäminen	124	9,4
Yhteydenpidon rajoittaminen	92	7,0
Eristäminen	80	6,1
YHTEENSÄ	1320	100

Rajoituspäätöksiin johtaneita tilanteita tarkastellessa aineistosta voitiin selvästi erottaa, minkä tyyppiset tilanteet olivat johtaneet nuorille asetettuihin rajoituspäätöksiin. Tiedyt tilanteet toistuivat tiettyjen nuorten kohdalla useammin joidenkin ollessa yhdelle nuorelle tyypillisempiä kuin muiden. Näin ollen näistä päätöksiin johtaneista tilanteista oli mahdollista tehdä jonkin verran johtopäätöksiä siitä, millainen käytös tai ongelmat olivat juuri kyseiselle nuorelle ominaisia. Rajoituspäätöksiin johtaneista tilanteista oli selvästi erotettavissa seuraavat kategoriat: *luvatta laitoksesta poistuminen*, joka sisälsi nuoren karkaamisen ja huolen siitä, että nuori saattaisi karata, *päihhteiden käyttö ja epäily päihhteiden käytöstä* ja usein siihen liittyen *epävakaata käytös ja fyysinen tai psyykinen vointi, rikollinen toiminta, aggressiivisuus* (sisältäen esimerkiksi uhkailun, tavaroiden paiskomisen ja huutamisen) tai *väkivaltainen käyttäytyminen* (tarkoittaen fyysistä toiseen henkilöön kajoamista esimerkiksi lyöden tai potkien), *tupakointi* (mukaan lukien sen epäilyn esimerkiksi tupakan hajun perusteella), *sääntöjen noudattamattomuus* (esimerkiksi yhteisesti sovittujen kellonaikojen noudattamatta jättäminen tai kotiharjoittelusopimuksen rikkominen), *koulunkäynnin ja vuorokausirytmien noudattamisen vaikeudet, liiallinen median käyttö* (sisältäen esimerkiksi puhelimen käytön ja pelaamisen), *koulukodin ulkopuolinen tai sisäinen uhka* (esimerkiksi nuoreen kohdistuva väkivallan uhka toisen henkilön toimesta), *ilkiavalta* (toisille kuuluvan omaisuuden rikkominen koulukodin sisä- tai ulkopuolella), *kiellettyjen tai haitallisten aineiden ja esineiden hallussapito* mukaan lukien sen epäily, *luvaton poistuminen koulukodin alueelta, seulat* (sisältäen sekä puhallutuksen että huumausaine-seulat) sekä *itsetuhoisuus*.

Rajoituspäätöksiin johtaneisiin tilanteisiin liittyvät tekijät olivat osittain päällekkäisiä tarkoittaen, että päätöksiä oli perusteltu useammalla tapahtumalla tai tilanteella; esimerkiksi toistuvasti luvattomasti koulukodista karkuun lähteneillä nuorilla esiintyi usein myös päihhteidenkäyttöä. Epävakaan käytökseen tai vointiin oli puolestaan usein yhteydessä epäily päihhteidenkäytöstä, ja vuorokausirytmien noudattamisen vaikeudet liittyivät useammassa tapauksessa liialliseen puhelimen käyttöön ja johtivat myös koulunkäynnin ongelmiin. Rajoituspäätöksiin johtaneiden tilanteiden määriä on avattu taulukossa 3.

Edellä kuvatut ja taulukossa 3 esitellyt rajoituspäätöksiin johtaneet tilanteet eivät ole suoraan rajoituspäätöksen perusteluissa kirjattuja lastensuojelulain mukaisia syitä. Lastensuojelulaki 61 a § määrittelee rajoitustoimenpiteiden yleiset edellytykset ja lastensuojelulain pykälät 61 §–70 § määrittelevät rajoitustoimenpidekohtaiset rajoitusten edellytykset, jotka on esitelty raportin kappaleessa 2.3 ”rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitoksissa”. Kaikissa päätöksissä oli kuvattu rajoitukseen johtanut tilanne mutta koska syitä saattoi olla kirjattuna useita tai viitattiin muihin samalle nuorelle tehtyihin päätöksiin niin ensisijaisen perusteen analysointi olisi vaatinut liikaa tulkin-taa, että päädyimme tarkastelemaan syiden sijaan niitä tilanteita ja tapahtumia, jotka kuvataan päätöksissä sellaisiksi, että nuorelle tehtiin rajoituspäätös.

Taulukko 3. Rajoituspäätöksiin johtaneet tilanteet vähintään vuoden sijoitettujen nuorten (n=44) kohdalla yhden vuoden (1.2.2021–31.1.2022) aikana

Rajoituspäätökseen johtaneet tilanteet	n	%
Luvatta laitoksesta poistuminen	325	24,6
Päihteidenkäyttö	259	19,6
Aggressiivisuus	196	14,8
Epäily päihteidenkäytöstä	169	12,8
Epävakaa tai poikkeava käytös tai vointi	139	10,5
Kielletyt tai haitalliset aineet tai esineet	113	8,6
Seulaan tai puhallutukseen johtanut päihteidenkäyttö tai sen epäily	111	8,4
Sääntöjen noudattamattomuus	62	4,7
Itsetuhoisuus	59	4,5
Väkivalta	49	3,7
Tupakointi	41	3,1
Vuorokausirytmien ongelmat	21	1,6
Luvaton poistuminen koulukodin alueelta (pois lukien karkumatkat eli luvattomat laitoksesta poistumiset)	16	1,2
Liiallinen median käyttö	14	1,1
Rikollinen toiminta	14	1,1
Koulunkäynnin ongelmat	8	0,6
Koulukodin ulkopuolinen nuoreen kohdistuva uhka	5	0,4
Ilkivalta	3	0,2

Liikkumisvapauden rajoittamispäätösten (n=181) pituudet vaihtelivat jonkin verran. Tässä tarkastelussa oli mukana vain koulukodeissa tehdyt liikkumisvapauden rajoittamispäätökset, jotka voivat kestää enimmillään 7 vuorokautta. Yli 7 vuorokauden mittaisista liikkumisvapauden rajoittamispäätöksistä vastaa sosiaalityöntekijä. Valtaosa (n=145) koulukodeissa tehdyistä liikkumisvapauden rajoittamisista kesti seitsemän vuorokautta. Muutamit olivat lyhytkestoisempia keston ollessa 1–6 vuorokautta. Liikkumisvapauden rajoituspäätöksen sisältö vaihteli jonkin verran; toisinaan rajoitus koski nuoren lähtöä kotiharjoitteluun, muttei rajannut nuoren liikkumista koulukodin alueella; toisinaan rajoitus määriteltiin niin, että liikkuminen koulukodin piha-alueilla oli sallittua vain ohjaajan kanssa. Toisinaan taas rajoitus merkitsi pysymistä osaston tiloissa. Liikkumisvapauden rajoittamispäätös oli yleisin koulukodista luvattomaan poistumiseen liittyvä rajoitus (n=85). Tähän lukeutui sekä nuoren paluu karkumatkalta osastolle, jolloin kyseinen rajoituspäätös asetettiin, sekä huoli tai riski siihen, että nuori lähtisi uudestaan karkumatkalle. Muita yleisiä tilanteita, jotka johtivat liikkumisvapauden rajoituspäätökseen, olivat päihteidenkäyttöön liittyvät tilanteet (n=59). Päihteidenkäyttöön rajoituspäätöksiin johtaneina tilanteina lukeutui esimerkiksi nuoren paluu osastolle päihtyneenä sekä päihteiden käyttö osastolla. Myös nuoren käytettyä päihteitä esimerkiksi viikonlopun aikana kotilomilla ollessaan, päihteidenkäyttö katsottiin rajoituspäätökseen johtaneena tilanteena, mikäli se asetettiin tämän takia nuoren palattua osastolle. Sääntöjen noudattamattomuus oli myös melko yleinen liikkumisvapauden rajoittamiseen johtanut tilanne (n=27). Tällaisia tilanteita olivat esimerkiksi osaston yhteisten aikataulujen, kuten osastolle paluuajan, noudattamatta jättäminen, sekä kotiharjoittelusopimuksen noudattamatta jättäminen. Säännöillä viitataan siis näissä tilanteissa nimenomaan osaston yhteisiin tai kotiharjoittelusopimuksessa määriteltyihin linjauksiin. Väkivalta, eli ohjaajiin tai muihin nuoriin kohdistettu fyysinen väkivalta, oli myös kohtalaisen yleinen liikkumisvapauden rajoituspäätökseen johtanut tilanne (n=13).

Yhteydenpidon rajoituspäätöksiä (n=92) tehtiin usein samanaikaisesti liikkumisvapauden rajoituspäätösten kanssa. Siksi karkumatkalle eli koulukodista luvattomalle poissaololle lähtö tai sen uhka oli myös yhteydenpidon rajoituspäätöksiin yleisimmin johtanut tilanne (n=38). Niin ikään päihteiden käyttö oli yleinen yhteydenpidon rajoittamiseen johtanut tilanne (n=22) sekä epävakaa käytös tai vointi (n=12), joka puolestaan usein johti epäilyyn päihteiden käytöstä.

Eristämisten (n=80) pituudet vaihtelivat liikkumisvapauden rajoitusten tavoin paljon ollen kestoltaan muutamista minuuteista enimmillään 13 tuntiin. Useimmiten eristys kesti *puolesta tunnista kahteen tuntiin*. Valtaosa (n=12) eristämistä oli noin tunnin mittaisia. Eristämispäätöksiin johtaneet tilanteet olivat useimmiten yhteydessä aggressiiviseen käytökseen (n=63). Aggressiivisella käytöksellä viitattiin rajoituspäätöksiin johtaneiden tilanteiden tarkastelussa esimerkiksi riehumiseen, huutamiseen, tavaroiden paiskomiseen ja muiden henkilöiden uhkailuun. Muita yleisiä eristämiseen johtaneita tilanteita olivat nuoren epävakaa käytös tai vointi (n=10) ja itsetuhoisuus

(n=10). Myös fyysinen väkivalta (n=7) oli melko yleisesti eristämiseen johtanut tilanne. Joukossa oli muutama tilanne, joissa nuori oli itse pyytännyt eristykseen pääsyä rauhoittuakseen.

Kiinnipitoon liittyvien rajoituspäätösten kuvailuista kävi ilmi, että kiinnipitojen vaativuus ja intensiivisyys vaihteli hyvin paljon tilannekohtaisesti. Esimerkiksi osa kiinnipidoista oli ohjaajien kirjausten mukaan sellaisia, joissa nuoren kiinnipitoon tarvittiin neljä ohjaajaa, joista jokainen piteli nuorta kiinni raajoista nuoren vastustellessa rajusti. Toisinaan kiinnipidoksi katsottiin puolestaan tilanteet, joissa nuori ohjattiin esimerkiksi omaan huoneeseensa pitäen kättä nuoren selällä tai hartialla nuoren toimiessa yhteistyössä ohjaajan kanssa. Useimmiten kiinnipitoon johtaneet rajoituspäätökset johtuivat kuitenkin tilanteista, joissa nuori käyttäytyi aggressiivisesti (n=77) tai nuoren käytös oli muutoin epävakaa, esimerkiksi levotonta (n=23). Myös väkivaltatilanteet, joissa nuori kävi fyysisesti käsiksi toiseen henkilöön, kuten ohjaajaan, olivat melko yleisiä (n=17). Itsetuhoinen käytös oli niin ikään melko yleinen kiinnipitoon johtanut tilanne (n=14).

Aineiden ja esineiden haltuunottoja (n=238) tarkasteltaessa haltuun otetut aineet ja esineet voitiin jakaa seuraaviin kategorioihin: *paloturvallisuuden vaarantavat välineet* (tulitikut, sytyttimet ja ponnekaasulliset hygieniatuotteet), *rahat* (maksukortit ja käteinen raha), *huumausaineet ja -välineet* (esimerkiksi huumaustarkoitukseen soveltuvat lääkkeet ja kannabistuotteet ja huumausaineiden käyttöön tarvittavat välineet, kuten neulat ja ruiskut), *nikotiinituotteet* (nuuska ja tupakkatuotteet), *laitteet* (puhelimet, SIM-kortit, tabletit, tietokoneet, pelikonsolit, laturit, näytöt ja kuulokkeet), *itsensä tai muiden satuttamiseen soveltuvat esineet* (esimerkiksi astalot, teräaseet, korut, astiat ja johdot) sekä *muut* (esimerkiksi lisäravinteet). Aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksellä nuorilta otetut asiat on lueteltu määrällisesti taulukossa 5. Eniten aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksellä otettiin haltuun laitteita (n=106), kuten älypuhelimia, SIM-kortteja, tabletteja, tietokoneita, televisioita, pelikonsoleita, näyttöjä, kuulokkeita ja latureita. Toiseksi yleisimpiä haltuun otettua aineita ja esineitä olivat nikotiinituotteet (n=75). Myös paloturvallisuuden vaarantavia välineitä, kuten tulitikkuja, sytyttimiä ja ponnekaasullisia hygieniatuotteita, otettiin haltuun usein (n=64). Itsensä ja muiden satuttamiseen soveltuvia esineitä, kuten koruja, astaloita, teräaseita, astioita ja hygieniatarvikkeita, otettiin haltuun 35 kertaa. Huumausaineita ja huumausaineiden käyttöön tarkoitettuja välineitä, kuten ruiskuja ja neuloja, otettiin puolestaan haltuun 22 kertaa. Harvimmin päätöksellä otettiin haltuun rahaa (n=11), muuta – esimerkiksi lisäravinteita (n=9) – ja vain kolme kertaa päätöksen nojalla haltuun otettiin koko huoneen irtaimisto. Usein saman päätöksen puitteissa otettiin haltuun useampaan kategoriaan sijoitettavia asioita; esimerkiksi tupakointiin tarvitaan tupakointituotteiden lisäksi sytyttimiä tai tulitikkuja, jotka voidaan luokitella paloturvallisuutta vaarantaviksi esineiksi. Näitä otettiin usein nuorilta haltuun yhtä aikaa (n=20).

Aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksiin johtaneet tilanteet vaihtelivat huomattavasti aiempia rajoituspäätöksiä enemmän. Karkumatkat eli luvattomat poistumiset koulukodista olivat yleisin aineiden ja esineiden haltuunottopäätökseen liittyvä tilanne (n=49). Kun nuori palasi luvattomalta poissaololta osastolle, tältä otettiin haltuun kaikki tämän hallussa olevat, osastolla kielletyt tai haitalliset aineet ja esineet. Joissain tapauksissa nuorten huoneisiin tehtiin myös omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastus nuoren ollessa karkumatkalla – tätä perusteltiin päätöksissä siten, että nuoren olisi turvallista palata huoneeseensa osastolle palattuaan – ja aineiden ja esineiden haltuunottopäätökset liittyivät näihin tilanteisiin, jolloin huoneesta löytyi kiellettyjä tai haitallisia aineita tai esineitä. Toiseksi yleisin aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksiin liittynyt tilanne olikin kiellettyjen tai haitallisten aineiden ja esineiden hallussapito tai näiden löytyminen nuoren huoneesta (n=40). Myös päihteidenkäyttö oli yleinen tämän päätöksen takana ollut tilanne (n=25). Aggressiivisuus (n=16) oli myös melko yleinen päätökseen johtanut tilanne; tämä liittyi usein siihen, että nuorelta tai nuoren huoneesta otettiin pois itsensä tai muiden satuttamiseen soveltuvat esineet. Tupakointi (n=14) oli niin ikään suhteellisen yleinen aineiden ja esineiden haltuunottopäätökseen johtanut tilanne – tähän liittyi niin tupakkatuotteiden kuin paloturvallisuuden (tulitikut ja sytytin) vaikuttavien esineiden haltuunotto. Vuorokausirytmien noudattamattomuus (n=14) johti myös melko usein haltuunottopäätöksiin. Tähän liittyi useimmiten puhelimen, SIM-kortin ja esimerkiksi pelikonsolin haltuunotto, millä pyrittiin takaamaan nuoren yöunet.

Taulukko 4. Aineiden ja esineiden haltuunottopäätöksellä vähintään vuoden sijoitettuna olleilta nuorilta 1.2.2021–31.1.2022 otetut asiat

Mitä otettu haltuun	n
Laitteet	106
Nikotiini tuotteet	75
Paloturvallisuuden vaarantavat välineet	64
Itsensä tai muiden satuttamiseen soveltuvat esineet	35
Huumausaineet ja niiden käyttöön tarkoitetut välineet	22
Rahat	11
Muut	9
Koko huoneen irtaimisto	3

Henkilöntarkastuksiin (n=178) johtaneet tilanteet liittyivät useimmiten luvattomiin poissaoloihin (n=55); nuorelle tehtiin usein esimerkiksi repun ja taskujen tarkistus tämän palatessa takaisin osastolle. Tällä pyrittiin varmistamaan, ettei nuori tuo

mukanaan osastolle kiellettyjä tai haitallisia aineita tai esineitä. Myös päihteidenkäyttö (n=32) ja kiellettyjen tai haitallisten aineiden ja esineiden hallussapito tai sen epäily (n=31) olivat yleisiä henkilöntarkastuksiin johtaneita tilanteita. Epäily päihteidenkäytöstä (n=18) oli niin ikään melko yleinen tähän rajoituspäätökseen johtanut tilanne, kuten myös tupakointi (n=14) sekä sääntöjen noudattamattomuus (n=10).

Henkilönkatsastus (n=288) oli kaikkein useimmin tehty rajoituspäätös aikavälillä. Henkilönkatsastukset olivat pääasiassa huumeeseuloja ja puhallutuksia. Pääasiallinen henkilönkatsastuksiin johtanut tilanne oli epäily päihteidenkäytöstä (n=108). Myös päihteidenkäyttö (n=92) oli hyvin yleinen henkilönkatsastuksen peruste. Epävakaata käytös tai vointi (n=58) johti myös hyvin usein henkilönkatsastukseen, ja tämä oli usein vahvasti kytköksissä päihteidenkäytön epäilyyn. Myös luvaton poissaolo (n=53) oli melko yleinen henkilönkatsastukseen johtanut tilanne, sillä nuorelle tehtiin usein henkilönkatsastus luvattomalta poissaololta osastolle palatessaan etenkin, jos tilanteeseen liittyi epäily siitä, että nuori oli käyttänyt päihteitä karkumatkan aikana.

Omaisuuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamisia tehtiin 139 kertaa. Pääasiallinen tähän rajoituspäätökseen johtanut tilanne oli luvaton poissaolo (n=37); joissain rajoituspäätöksissä nuoren huone tarkastettiin sillä välin, kun tämä oli karkumatalla, jotta nuoren olisi turvallista palata takaisin osastolle omaan huoneeseensa niin, ettei siellä ole hänen tai muiden hyvinvoinnille haitallisia aineita tai esineitä. Kiellettyjen tai haitallisten aineiden ja esineiden hallussapito tai sen epäily olikin toiseksi yleisin omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamiseen johtanut tilanne (n=32). Myös epäily päihteidenkäytöstä (n=24) ja päihteidenkäyttö (n=20) olivat melko yleisiä tähän rajoituspäätökseen johtaneita tilanteita. Myös itsetuhoisuus (n=14) ja tupakointi (n=12) johtivat melko usein omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamiseen.

4.2 Nuorikohtaisia havaintoja asiakirja-aineistosta

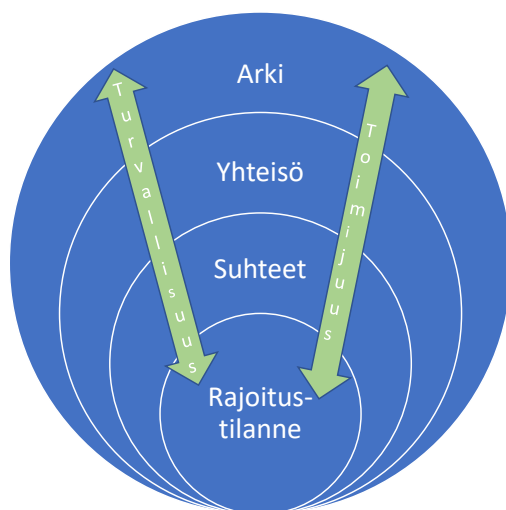
Asiakirja-aineistoa tarkastellessa rajoituspäätöksistä voitiin tehdä joitain nuorikohtaisia huomioita. Yhtenä merkittävimpänä huomiona voitiin tehdä, että tietyt rajoituspäätöksiin johtaneet tilanteet ja syyt toistui tietyillä nuorilla useammin; osalla esimerkiksi päihteidenkäyttö ja siihen liittyvät tilanteet olivat selkeästi yleisempiä, kun osalla taas esimerkiksi aggressiivinen käytös ja väkivaltaisuus toistui useammin. Osalla nuorista puolestaan oli selkeästi suurempi alttius lähteä luvattomille poissaoloille laitoksesta kuin toisilla. Nämä tilanteet toistui tietyillä nuorilla rajoitustoimenpiteistä huolimatta. Esimerkiksi niin sanottu luvattomien poissaolojen kierre oli hyvin tyypillinen tietyillä nuorilla huolimatta siitä, että nuorelle asetettiin takaisin osastolle palattuaan useita rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteet näyttivät nuorikohtaisia tarkasteluita tehdessä pysäyttävän haitallisen toiminnan hetkeksi, mutta rajoituspäätöksen päätyttyä nuori saattoi lähteä heti uudelleen luvattomalle poissaololle.

Rajoituspäätöksiä nuorikohtaisesti tarkastellessa havaittiin myös, että rajoituspäätökset toistuivat usein eräänlaisina ryppäinä. Tietyin tilanteen seurauksena asetettiin usein useampi rajoituspäätös; esimerkiksi luvattomalta poissaololta osastolle palattuaan nuorelle tehtiin tyypillisesti henkilöntarkastus ja -katsastus, liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoituspäätökset sekä aineiden ja esineiden haltuunotto. Aggressiivisesti tai väkivaltaisesti käyttäytyvän nuoren kohdalla puolestaan tyypillinen rajoituspäätösten “ryppäs” oli kiinnipito, henkilöntarkastus ja eristäminen.

Asiakirja-aineistoa hyödynnettiin nuorikohtaisesti myös yksilöhaastatteluissa nuoren suostumuksella. Vähintään vuoden sijoitettuna olleiden nuorten rajoituspäätöksistä laadittiin aikajana (kuva 1), joita käytiin läpi haastattelutilanteessa. Aikajanoja tarkasteltaessa nämä rajoituspäätösryppäät ja toisaalta myös rajoituspäätöksiin johtaneiden tilanteiden kierteet havainnollistuivat.

5 Nuorten kokemuksia rajoitustoimenpiteistä

Rajoitustoimenpiteiden vaikutuksia koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin tarkasteltiin haastatteluista nousseiden teemojen mukaisesti. Haastatteluista nousi esille aineistolähtöisen tarkastelun pohjalta neljä pääkategoriaa (kuva 2): **rajoittaminen nuorten arjessa**; mitä koulukodissa rajoitetaan ja miksi sekä rajoitusten vaikutukset hyvinvointiin, **rajoitustilanteet**; minkälaisina ne näyttäytyvät, **sosiaaliset suhteet**; miten rajoitukset vaikuttavat suhteisiin ja miten suhteet vaikuttavat rajoittamiskokemuksiin sekä **laitosyhteisö**; miten rajoitustilanteet vaikuttavat laitoksen ilmapiiriin, muihin nuoriin ja yhteisöllisyyteen. Näitä kategorioita tarkasteltiin turvallisuuden ja toimijuuden käsitteiden kautta.

Kuva 2. Toimijuuden ja turvallisuuden kietoutuminen nuoren koulukodin arkeen

Ennen pääkategorioiden esittelyä tarkastellaan sitä, miten nuoret itse kuvasivat itsensä, tilannettaan ja yleisesti siihen liittyvää koettua toimijuutta. Nämä havainnollistavat hyvin sitä, millaisessa asemassa nuoret kokevat koulukotiin sijoitettuina lapsina olevansa ja millaisina he näkevät itsensä ja omat toimintamahdollisuutensa laitospäristössä. Yleisellä toimijuudella viitataan tässä alaluvussa yleisempiin kokemuksiin toimijuudesta. Nuorilla on usein kokemusta useasta laitoksesta ja sijoituksesta ennen koulukotiin tuloa, jotka vaikuttavat heidän kokemuksiinsa ja tilanteista tekemiinsä tulkintoihin.

5.1 Koulukodeissa asuvat nuoret

Haastateltavista nuorista piirtyi heidän puheidensa kautta kuva heidän omasta tilanteestaan ja minäkuvastaan. Nuoret kuvasivat itseään sanakääntein, joista välittyi heidän ymmärryksensä omista lähtökohdistaan ja nykytilanteistaan. He tunnistivat oman elämänsä haasteita ja kertoivat avoimesti niin aggressiivisesta ja itsetuhoisesta käytöksestä kuin mielenterveysongelmista ja päihteiden käytöstä. He pohtivat myös menntä ja tulevaisuutta:

”Mä oon aina ollu pienest asti vähä sellanen huligaani et se on se juttu mitä mä osaan tehdä sillee, emmä tiiä. Ennen se oli sellasta me vaa riehuttiin ja pistettiin paikkoi paskaks mut nykyään se on vähä semmosta et pistetään ihmisii paskaks. Vähä leikit muuttunu.” H7

”mä oon ollu niinku aika nuori, ku mä oon tänne tullu ja niinku henkisestiki aika nuori vielä ja että niinku että olin aika vilkas ja semmonen temperamenttinen tai semmonen.” H1

”...itsellä ollu kovia huumeidenkäyttöaikakausia ja silloin yleensä mulle tulee ehjäksi tai parin kuukauden, kuukauden lvr. Ja emmä tiiä pelko mut ehkä huoli niin et kyl mä uskon et kuitenkin mä oon 15 ja mä oon kokeillu heroiniaki jo et kyl se varmaan huoletuttaa, että tuleeks tästki nyt semmonen kaidan polun kulkija” H5

Rankkojen elämäkokemusten kuvausten rinnalla nuorten puheista välittyi heidän pitävän itseään vielä lapsina, jotka tarvitsevat ja kaipaavat kotia, aikuisten hoivaa, huolenpitoa ja ymmärrystä. Eräs nuori toivoi, että hänen huumeidenkäyttönsä puututtaisiin kovasanaisemmin. Saman nuoren puheissa näkyi ymmärrys siitä, että hän on vielä lapsi, ja toive siitä, että häneen suhtauduttaisiin kuten kehen tahansa lapseen, jolla on vaikeaa:

”Mä toivon et mulle oltais vähän tiukempia et hei nyt jumalauta lapsi.... Et jos on paha olo, ettei niinku jätetä nuorta yksin, ettei sitte nouse riski et se lähtee hatkoille vaan just tehdään jotain, lähetään vaikka ajelulle tai käydään jäätelöllä tai tehdään jotain yhdessä eikä vaan jätetä nuorta yksin. Se on myös päihdetyökentelyä.” H5

Nuoret toivoivat, että aikuiset näkisivät heidän tarpeensa ja auttaisivat heitä. Samanaikaisesti suuri osa haastatelluista nuorista esitti epäluottamusta aikuisia kohtaan. Heillä oli paljon aikaisempia kokemuksia siitä, etteivät he olleet tulleet kuulluiksi ja

ymmärretyksi ja haastatteluissa se tuli esille niin puheissa laitoksen työntekijöistä kuin sosiaalityöntekijöistä. Joillain nuorilla oli noussut lastensuojeluviranomaisia kohtaan omien kielteisten kokemusten myötä tietynlainen kapinallinen asenne. Nuoret kuvailivat yrittäneensä tehdä epäkohdista ilmoituksia viranomaisille saamatta vastakaikua, ja näin tunsivat jääneensä kuulematta. Yhden ryhmähaastattelun nuoret suhtautuivat ryhmätilanteessa myös epäluuloisesti – tutkijat nähtiin taas uusina viranomaisina monien aikaisempien joukossa, jotka tekevät selvitystä ja kyselevät nuorilta kokemuksia, mutta mikä ei todellisuudessa muuta mitään. Muutama nuorista kyseenalaisti vahvasti myös tutkimuksen todellisia tarkoituksia. Näiden puheiden kautta kävi hyvin ilmi se, kuinka epätoivoisia ja väsyneitä jotkut nuoret olivat omaan asemaansa ja siihen, etteivät he koe tullessa riittävästi nähdyiksi ja kuulluiksi. Tämä käsitys vaikuttaa väistämättä myös nuorten emotionaaliseen turvallisuuteen ja toimijuuden tunteeseen yleisellä tasolla.

”O1: Kuhan vaan kerätään niinku mielipiteitä, että ku et sä, mikä kokemus sulla on tästä, ku kerätään mielipiteitä vaa ihmisiltä ja ei ne sillo loppupeleissä mitään konkreettista väliä koska jokaisella on tää sama asenne et tulee vaa paikan päälle, kuuntelee mielipiteen ja lähtee. -- Mut se ihmetyttää mua et jokainen virkamies tulee mun eteen ja pitäs käsitellä huonosti menneitä asioita niin kukaan ei voi ottaa kantaa, voi kuunnella vaan mielipiteen”

O2: kun me pystymme kertoo teille miten oikeesti asiat on mut tiiäks ku me ollaan laitosnuoria, me ollaan ongelmanuoria teiän silmissä, valtion muiden ihmisten silmissä, me ollaan ongelmanuoria. -- Me ollaan vaan tiiäks bisnestä valtiolle, lastensuojelu on bisnes valtiolle. Ei niit kiinnosta oikeestaan vedäksä kamaa tuol...” Ryhmä 1

Yllä olevissa nuorten puheissa välittyy heidän tunnelatautunut kokemuksensa siitä, miten ammattilaiset, valtio ja yhteiskunta laajemmin näkevät heidät. Osa koki olevansa näiden silmissä vain ongelmanuoria, joista ei välitetä ja joita kukaan ei auta.

Nuorilla on paljon kokemuksia siitä, että heidän toimijuutensa on rajattua, mikä heijastuu heidän tulkintaansa eteen tulevissa tilanteissa ja aikuisten odotetussa toiminnassa. Vaikka nuoret halusivat selkeästi saada äänensä kuuluviin ja kokivat haastatteluihin osallistumisen hyvänä mahdollisuutena tälle, eräs nuori toi kuitenkin esille huolta siitä, että hänelle koituu haastatteluun osallistumisesta haittoja. Siksi nuorella oli osallistumisestaan haastatteluun kaksijakoiset tuntemukset; toisaalta hän sanoi haluavansa nyt kertoa kokemuksistaan ulkopuoliselle – alla olevassa lainauksessa nuori viittaa viranomaiseen tarkoituksensa haastattelevaa tutkijaa – vaikka toisaalta pelkää, ettei osallistumista katsota hyvällä. Kyseinen pelko tuntui kuitenkin tutkijasta ymmärrettävältä, kun keskustelun aiheena on arkaluontoiset kokemukset, joissa kohdistuu

myös kritiikkiä auktoriteetteja kohtaan. Nuoren halukkuus tulla haastateltavaksi tästä huolimatta tuntui ihailtavalta ja kieli halusta tulla kuulluksi. Tämä välittyi myös muiden haastateltavien puheista; heidän yksilöllisten kokemustensa, tarinoidensa ja tunteidensa kuulemisesta, tarpeesta tuntea olonsa tärkeäksi ja toiveesta kohdata aikuisia, jotka välittävät.

”O: Joo mut voihan he nyttenki, tän tilanteen kokee heidän mielestänsä uhkaavaks heille sen takia että mä keskustelen viranomaisen kaa. Mut ei se haittaa, kyl mä otan riskejä ja ei se sillai haittaa mut kyl se tuo vähä semmosta, tää on mulle, ei oo mikään sellanen helppo, että mä istun tässä ja puhun näist asioista koska mä koen sen niin että mut on vaiennettu aikasemmin...//...Joo uskon et teillä ei varmastikaan oo tarkoitus [aiheuttaa nuorille ongelmia haastatteluilla] mutta mä haluan tuoda sen esille että niinkun sen takii tääl on tietynlaist ihmistä, monia jättää haastateluun tulematta sen takia et pelkää näit asioita

S: Pelkää että he ei saa sanoo mielipidettä?

O: Joo et menettää oikeuksiaan siinä” H6

Heikko koettu toimijuus ja vaikuttamismahdollisuudet näyttäytyivät joidenkin nuorten kohdalla myös vahvasti turhautumisena; nuoret toivat esille lastensuojelulain epäkohtia. Joillakin perusluottamus aikuisten kykyyn, haluun ja mahdollisuuksin oli horjunut.

5.2 Rajoitustoimenpiteet nuorten arjessa

Kaikilla haastateltavilla nuorilla oli omakohtaista kokemusta rajoitustoimenpiteistä, osalla sekä koulukodista että aikaisemmista sijoituspaikoista. Heihin kaikkiin oli kohdistettu rajoitustoimenpiteitä valtion koulukodissa olon aikana ja nuorikohtaisesti rajoitustoimenpiteitä oli ollut muutamista useisiin kymmeneen, jopa satoihin. Myös asiakirja-aineistossa tämä näkyi selkeästi; enimmillään nuorikohtaisia rajoituksia oli lähes 200, vähimmillään puolestaan alle 10. Useimmiten kokemuksissa toistuivat liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoitukset, vaikka ne eivät asiakirja-aineiston valossa olleet rajoitustoimenpiteistä yleisimpiä – nämä kuitenkin koettiin yleisesti eniten omaa elämää rajoittaviksi, sillä niiden myötä nuorten mahdollisuudet pitää yhteyttä läheisiin ja viettää aikaa kavereiden kanssa laitoksen ulkopuolella olivat rajalliset. On otettava huomioon myös se, että pidemmät liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoituspäätökset tekee sosiaalityöntekijä, jolloin niiden yleisyyttä ei tutkimuksen asiakirja-aineiston valossa täysin voida arvioida.

Nuoret kertoivat heihin kohdistuneiden rajoitustoimenpiteiden johtuvan mm. luvatta laitoksesta poistumisesta, alkoholin ja huumeiden käytöstä, tappeluista, väkivaltaisuudesta, koulunkäymättömyydestä, tottelemattomuudesta ja nikotiiniuotteiden, tulentekovälineiden tai muiden vaarallisten aineiden hallussapidosta sekä myöhästy misestä kotiintuloajasta. Useimmiten toistuivat luvattomat poistumiset koulukodista, joiden seurauksena nuorelle asetetaan kerralla useita rajoitustoimenpiteitä. Syyt olivat usein myös pienempiä, nuorten oman kuvailun mukaan ”turhia” syitä, kuten kiroilu, nuuskan käyttö tai tupakan poltto – tai jokin muu yhteisten sääntöjen vastainen rike, jonka nuori koki itse mitättömäksi.

Kokemuksia siitä mitkä rajoitukset nuoret kokevat erityisen vaikeina ja mitkä taas sellaisina, jotka eivät vaikuta merkittävästi heidän arkeensa oli paljon yksilöllisiä eroja. Moni koki kuitenkin liikkumisvapauden, yhteydenpidon rajoitukset ja eristämisen raskaina:

”no raskain on ehkä se, no, kaks raskainta on esim toi yhteydenpitorajotus ja eristäminen...//...sit noi henkilötarkastukset ja henkilökatsastukset ne ovat ihan pelleilyä et ei niistä, et ei nekää vaikuta mihinkään. Sitte se aineiden ja esineiden haltuunottaminen et ne saattaa takavarikoida just jonkun dödön mist pitää tehdä rajoitustoimenpide nii ei ne tota mun mielestä mitenkää silleen niinku vaikuta mihinkään. Et vähä semmosia niinku lievempii tota rajoituksia. H2

”No mun mielestä ehkä niinku pahin on niinkun liikkumisvapauden rajotus, se on mulle ainaki ite nii henkilökohtasesti kauheinta koska siinä ei tavallaan, tuntuu että ei oo semmmosta niinku yksityisyyttä, että ainoa paikka tavallaan missä voit olla yksin nii on vaan sun huone ja sit sä niinkun, se on henkisesti aika raskasta” H12

Toiset nuoret taas piti seuloja (henkilökatsauksia) ikävinä:

”seulat ovat tosi ahistavia koska kuseminen jonkun edessä on tosi ahistavaa mutta lvr:t ja haltuunotot niin ne on aika peruskauraa et ei ne enää oikeen tunnu miltään, mä oon vaan silleen okei, mä en saa liikkuu ilman ohjaajaa ulkona hetkeen” H11

Henkilöntarkastukset ja -katsastukset – jotka rajoituspäätöksiä tarkasteltaessa olivat yleisimmin käytettyjä rajoitustoimenpiteitä – nähtiin kuitenkin useimpien mielestä ”kevyimpinä” rajoituksina, samoin kuin aineiden ja esineiden haltuunotto. Nämä ovat luonteeltaan lyhytkestoisia ja kohdistuvat useimmiten omaisuuteen. Toisaalta kokemukset vaihtelivat suuresta ja esim. alla oleva nuoret ilmaisivat kokevansa liikkumisvapauden- ja yhteydenpidonrajoituksen ”kevyenä”.

”Emmä tiä mun mielest se ei oo niin paha, jos sulta viedään puhelin esimerkiksi” H10

”Ehkä sitte taas se yhteydenpidon rajotus tai se et multa niinkun haltuunotetaan puhelin niin se ei mua niinkun haittaa et se on mun mielestä oikeestaan ihan hyvä, mulle semmosta kivaa lomaa, että ei tarvii niinkun räplätä puhelinta” H12

”Lvr koska siinä sä pystyt vaa chillaillee joko sun huoneessa tai yleisissä ja kattoo telkkarii ja pelaa yms.” H11

Eristäminen ja kiinnipito näyttäytyivät puheissa harvimmin koettuina rajoituksina, mitä myös asiakirja-aineisto tuki niiden ollessa vähiten koulukodeissa käytettyjä rajoitustoimenpiteitä – joskin joidenkin nuorten kohdalla näistä oli kokemuksia runsaastikin. Nämä olivat usein niitä nuoria, joille oli koulukotiin sijoituksensa aikana muutenkin tehty hyvin runsaasti erilaisia rajoituspäätöksiä. Eräällä nuorella, joka kuvasi haastattelussa runsaasti eristyskokemuksiaan, oli rajoituspäätöksiä sijoituksensa aikana yhteensä lähes 200. Vaikka yleisesti eristäminen ja kiinnipito olivat harvimmin koettuja rajoituksia, nuoret kuitenkin kuvasivat usein niiden olevan yksiä raskaimmista rajoitustoimenpiteistä, sillä ne koettiin yleisesti ottaen ahdistaviksi ja stressaaviksi tilanteiksi.

”No siis mua erkassa mua alkaa aina tosi paljo ahistaa, ku se on sellanen pieni tila mistä ei pääse pois ja sitten mä aina oksennan sinne koska mua ahistaa niin paljon ja stressaa että mulla vaan tulee kaikki ylös” H11

”O1: kyl mä tiän miltä se tuntuu, että jos on oikeen semmonen tunnemyrsky päällä ja jotenki rajotetaan jotain nii se on hirveen semmonen niinku voimaton olo että tuntuu että ei oikeen niinku, et siitäkin niinku tulee ihan hirvee olo ja se ite kiinnipito voi vielä lisätä sitä pahoinvointii” Ryhmä 2

Kaikilla nuorilla ei ollut kokemuksia erityisen huolenpidon jaksoista mutta niitä kokeneiden nuorten keskuudessa ne jakoivat mielipiteitä erityisen paljon. Toisten kohteissa ne ahdistaviksi, toinen toi esille jakson olevan hyödyllinen.

”Siis monesti eho on kaikist iisein et se on vaa sillee et tehostettu huoltojakso et se on vähä niinku tuetaan, kaikist enemmän yritetään tehdä sun kaa jotain ja tälle. Sit tulee lvr, se liikkumisvapauden rajotus ihan basic, sit tulee ypr koska ypr voi olla v*tun pitkä. Ja sit tulee eho ja nii. No huoneenratsauski on kyl varmaa helpompi. Nii ei mua haittaa, jos mulle tehään. Mä saan ne kuminki takas, ku mä lähen täältä 18-vuotiaana” H5

Suurin osa nuorista ei kuitenkaan maininnut erityisen huolenpidon jaksoja puhuttaessa rajoitustoimenpiteistä. Yleiseksi mielikuvaksi jäikin, että niitä ei mielletä rajoitustoimenpiteiksi samassa merkityksessä kuin muita. Erityisen huolenpidon jaksot jäivät tässä tutkimuksessa myös yleisesti ottaen vähemmälle tarkastelulle siitakin syystä, että niitä ei käsitelty asiakirja-aineistossa koska ne tehdään sosiaalityöntekijän päätöksellä.

Nuoret kuvasivat haastatteluissa myös muita arkea ja elämää rajoittavia käytäntöjä koulukodissa, jotka eivät ole varsinaisia rajoitustoimenpiteitä. Tällaisia olivat nuorten mukaan esimerkiksi pukeutumiseen, osaston yhteisen omaisuuden käyttöön ja ruokailuaikoihin liittyvät säännöt. Pukeutumisen osalta eräässä ryhmähaastattelussa tuotiin esille, että erityisesti tyttöjen kohdalla liian paljastavaan pukeutumiseen puututaan herkästi. Tämä aiheutti nuorissa vastustusreaktioita. Osaston yhteisen omaisuuden käyttöön liittyvänä esimerkkinä nuoret nostivat kaukosäätimen käytön – koska yksi osaston nuorista käytti kaukosäädintä omaehtoisesti ja muita häiritsevästi, ei kukaan saanut pitää kaukosäädintä hallussaan. Ruokailuaikojen porrastus niin ikään katsottiin erään ryhmähaastattelun nuorten mielestä arkea rajoittavaksi – syömään ei saanut mennä silloin kun oli nälkä, vaan silloin kun oli osaston ruokailuaika.

5.2.1 Rajoitustoimenpiteet ja fyysinen turvallisuus

Yhtenä vastauksena kysymykseen ”miksi rajoitetaan?” nuorten kertomuksista löytyi suoria viittauksia *fyysisen turvallisuuteen* heidän pohtiessaan haastatteluissa, miksi rajoitustoimenpiteitä käytetään – ymmärrykseen siitä, että lain mukaan rajoitustoimenpiteitä käytetään nuoren itsensä, muiden nuorten ja myös aikuisten turvaamiseksi; esimerkkitilanteiksi nuoret antoivat sytytysvälineiden haltuunoton paloturvallisuusriskin vuoksi ja itsemurhayritystilanteessa eristämisen nuoren viemiseksi turvaan.

”No jos sä vaik nyt oot polttanu tupakkaa sun vessassa nii sua rajoitetaan ja etitään sielt se sytkäri ja ratsataan ja näin et sä et voi polttaa sit mitään koska se on paloturvallisuusriski...//... niinkun nuoren ja aikuisen turvaaminen ja sit tietenkin toisien nuorien turvaaminen ja sytytysvälineiden etsiminen huoneesta et ei voi tehdä tuhopoltto tonne taloon, että tommosii” H4

Nuoret kuvasivat myös rajoitustoimenpiteiden fyysisen turvallisuutta vahvistavaa ominaisuutta niistä koituvan hyödyn kautta. Rajoitustoimenpiteiden katsottiin olleen hyödyksi esimerkiksi tilanteissa, joissa nuorella oli ollut itsetuhoista käytöstä, joka oli saatu pysäytettyä rajoitusten avulla: rajoitustoimenpiteen katsottiin noissa tilanteissa jopa pelastaneen nuoren hengen.

”no turvaamaan se tilanne, että jos on vaikka niinku sitte tapah-
tunu jotaki, että niinku nii sitte sillä pyritään turvaamaan se nuoren terveys tai niinku se ja sit niinku nii” H3

Suuri osa nuorista toi esille tietävänsä miksi rajoitustoimenpiteiden käytetään sekä jollain tasolla mihin niillä pyritään.

”No en tiedä tasan tarkkaan mutta ainakin perusteluita on se, että lapsen parhaaksi ja sitten kaikkee niinku unirytmien ja koulunkäynnin turvaamiseksi ja sitte lvr nyt on niinku oman lapsen tai sen lapsen turvaamiseksi” H11

Osan näkökulmasta rajoitustoimenpiteet kuitenkin olivat sattumanvaraisia, niiden logiikka ei ymmärretty tai niitä tehtiin liian matalalla kynnyksellä.

”S: Niinpä. No mihin niillä rajoitustoimenpiteillä niinku yleisesti ottaen sun mielestä pyritään, miks niitä käytetään?”

O: No siis ihan rehellisesti niin ei mitään hajuu, tai jotain, en tiää. Jotain varmaan rangaistus tai jotain” H7

”nääh ajattelee ohjaajat yleensä ajattelevat et ne auttaa jos vaik oikeesti ne ei toimi yhtään. Et ainakaa mä en aina ihan hiffaa näitten logiikkaa” H10

Nuorten puheissa ja kokemuksissa rajoitustoimenpiteistä heijastuu vahvasti ymmärtämisen ja kokemuksen ristiriita. Monen nuoren ilmaistessa tietävänsä mihin rajoitustoimenpiteet on tarkoitettu, emotionaalinen kokemus poikkesi kuitenkin tästä. Tai sitten he ymmärsivät tavoitteen mutta olivat eri mieltä rajoitusten toimivuudesta.

”no niillähän pyrittäs niinku lain mukaan tota niinku turvata niinku turvallisuus sille nuorelle ja muille mut täällä sillä kyllä toimitaan mun mielestä niin että halutaan rangaista.”H1

Fyysisen turvallisuuden näkökulmasta nuorten kertomuksista löydettiin ilmiöitä liittyen siihen, mitä rajoitustoimenpiteillä yritetään turvata; mitä rajataan ja miltä nuorta suojataan. Nuorten pohtiessa sitä mitä hyötyjä rajoitustoimenpiteistä muutama tunnisti niiden hyötyjä joko itselleen tai muille nuorille. Suurimmalla osalla oli vaikeuksia nähdä niiden hyötyjä tässä hetkessä mutta pieni osa oli saanut sen verran etäisyyttä asioihin, että kertoi ymmärtävänsä jälkikäteen mitä hyötyä rajoituksista on ollut. Hyödyt, joita nuoret kuvasivat, liittyivät pääasiassa rakenteelliseen ja fyysiseen turvallisuuteensa sekä yleiseen hyvinvointiin – esimerkkeinä he antoivat esimerkiksi koulunkäynnin onnistumisen takaamisen rajoitustoimenpiteiden avulla ja itsetuhoiseen käytökseen puuttumisen estämällä nuorta satuttamasta itseään. Lisäksi eräs nuori toi esille aikuisten turvallisuuden takaamisen nuorta rajoittamalla tilanteessa, jossa nuori on käyttäytynyt aggressiivisesti aikuisia kohtaan.

”no se on niinku turvannu sitä niinku omaa sitä hyvinvointia ja terveyttä turvannu ja nii. Ja turvannu sen, että on saanu niinku vaikka jonku koulupäivän käytyä ala-asteel eiku yläasteella silloin ku olin täällä peruskoulussa ja tommosia asioita” H3

”jos mä oon ollu, vaikka itsetuhonen niin mul, se on turvattu, ne on turvannu mun olon siellä niin mä en oo pystyny tiiäks satuttaa itteeni ja näin mut emmä tiiä...//... No oli se ihan hyvä että mut eristettiin mutta ois myös voinu tehdä niin että mut ois rauhoteltu ja näin ja mulla ois suoraan tullu ambulanssi” H4

”No ainaki yhdessä vaihees mulla oli tosi paljo hyötyy sen mun puhelimen haltuunotto, että mä sain paljon paremmin yöllä unta ilman sitä puhelinta mutta ja no sitte lvr:t niin niistä on ollu kans sellasta et jos esimerkiks on tullu kaman käytöstä lvr niin se estää sitä että mä en mee käyttää uudestaan” H11

Osan oli helpompi tunnistaa hyötyjä muille nuorille kuin itselleen esimerkiksi päihdeiden käytön estämiseksi. Yksi nuori myös koki, että hänen läheisensä oli hyötynyt hänelle asetetuista rajoitustoimenpiteistä.

”S: Millasis tilanteissa sit on ollu hyötyä niistä?

O: Oli yks nuori nii sillä oli aika paha päihdeongelmia nii sit se sai lvr:n nii musta se oli ihan hyvä mut ei se ihan hirveesti häntä hyödyttänyt

S: Joo. Mut aattelit et se ois niinkun saattanu hyödyttää häntä?

O: Se ois ainaki voinu” H10

”No kyllähän se varmaan niinku muille esim niinku ihmisille, joilla on päihdetaustaa, ne on vaikka pysäytetty kuukaudeks sillä että laitetaan ypr ja lvr että päihdeidenkäyttö vaikka estetään sillä ja sitte ne on sen kuukauden selvinpäin tai sitte ne on pitempään selvinpäin niitten rajotusten jälkeen nii se on saattanu auttaa heitä sillä tavalla tai mutta ei hirveesti mulla oo mikää tollanen rajotus auttanu” H2

”S: Niinpä. Eli on ollu ihan konkreettista hyötyä. Onks niistä ollu kellekään muulle hyötyä et sua on rajotettu?

O: No varmaan mun äitille ja isälle silleen et niillä ei oo koko ajan huolta, että mitä mä teen” H11

Osa nuorista koki rajoitusten tulleen aiheesta ja olleen hyödyksi. Muutama nuori kuvasi tilanteita, joissa jälkeenpäin ajateltuna oli ollut hyvä, että oli rajoitettu, vaikka rajoittamishetkellä tilanne ei tuntunut hyvältä tai ymmärrettävältä. Esimerkkinä tilanteesta eräs nuori kuvaili, kuinka hänen tapaamisensa koulukodin ulkopuolisen aikuisen kanssa pysäytettiin rajoitustoimenpiteiden avulla – vaikka rajoittaminen tapahtumahetkellä tuntui epäreilulta, oli se nuoren mielestä jälkikäteen ajateltuna hänen turvallisuutensa ja hyvinvointinsa kannalta viisasta. Kokemuksista siis löytyi elementtejä myös rajoitustoimenpiteiden emotionaalista turvallisuutta vahvistavistakin puolesta, vaikkakin nämä jäivät huomattavasti vähemmälle huomiolle.

5.2.2 Rajoitustoimenpiteet ja emotionaalinen turvallisuus

Nuoret toivat kuvauksissaan vahvasti esille omia **tunteitaan**, joita rajoitustilanteet heissä herättivät. Rajoitustilanteiden aiheuttamat tunteet olivat lähes poikkeuksetta nuorten mukaan kielteisiä. Näin ollen nuoret siis kokivat rajoitustoimenpiteiden usein horjuttavan heidän emotionaalisen turvallisuuden kokemustaan sen sijaan, että ne olisivat vahvistaneet sitä. Vaikka osa nuorista sanallisesti ilmaisi ymmärtävänsä rajoitustoimenpiteiden hyödyn tai tarpeellisuuden yleisemmin, niin tilanteisiin liittyvät tunnekokemukset olivat negatiiviset. Rajoitustilanteet tulkittiin usein epäreiluiksi ja niihin liittyi epäoikeudenmukaisuuden tunteita. Lapsikohtaista arvioita nuorten oli vaikea ymmärtää.

O: On ollu sellasii tilanteita. On ollu tosi niinku sellasii tilanteita, että esimerkiks on kaks nuorta tehny saman asian ja yhdelle nuorelle vaa laitetaan rajotukset mut toiselle nuorelle ei

S: Joo. Mistä sä arvelet sit et se johtu et oli niin epätasa-arvoiset ne rajoitukset?

O: En tiedä. Ja sitte se, että niitten perustelu on siihen että kaikilla on eri tilanne elämän ongelmat ja kaikki, elämäntilanne. Nii sen takia tota kaikille tulee eri rajotukset mut mun mielestä se on aika outoo et, jos ihminen tekee saman asian ja me on oltu samas paikassa, tehty samat asiat, tultu samaan aikaan takasin nii mä en ymmärrä sitä että niinku” H9

O: Emmä tiä mun mielest tääl kysytään vaan mielipide ja sit teidän lapsikohtasii sen jälkeen mut emmä esimerkiks vastaa lapsikohtasiin koska mun mielest se on turhaa

S: Millasii ne ovat siis ne lapsikohtaset?

O: Että ymmärsitkö tilanteen, miten asiaan on jouduttu, miksi näin tapahtui, miten asiat vältetään jne jne

S: Koetko sä siis, että se ei tavallaan, et se ei hyödytä mitään?

O: Ei se mun mielestä vaikuta mihinkään

S: Millä tavalla sä toivosit, että niitä asioita käsiteltäs?

O: No emmä oikeen tiiä, ku mun mielest se on vaa tyhmää tehdä lapsikohtanen arvio H10

Rajoitustoimenpiteiden aiheuttamat tunteet näyttäytyivät turvallisuuden näkökulmasta emotionaalisen turvallisuuden kokemuksen, ”feeling safe and secure” horjumisen, kautta. Tämä kokemus ei ole riippuvainen rakenteellisesta turvallisuudesta, sillä emotionaalinen turvallisuus ei välttämättä toteudu, vaikka rakenteet turvallisuudelle ympäristölle olisivatkin olemassa.

Nuorten kokemuksista päällimmäisinä nousi esille se, että rajoitustoimenpiteet nähtiin seurauksena sääntöjen noudattamatta jättämisestä ja näin ollen heidän tulkintansa oli se, että kyseessä oli rangaistus.

”No pääosin niihin on ollu synnä mun niinkun hatkaaminen tai että mä oon lähteny niinku hatkaan täältä nii sitte se tulee vähä niinku rangaistuksena siitä sitte” H12

Nuorten antaessa määritelmiä rajoitustoimenpiteille tai kysyttäessä syitä rajoitustoimenpiteiden käyttöön moni määritteli ne käytännössä lapsen edun ja hyvinvoinnin turvaamisen sijaan rangaistuksiksi. Rankaisuperiaatteen eräs nuori kuvaili jo sijoituksen koulukotiin itsessään rangaistuksena aikaisemmasta käytöksestä.

”O: Ja se rajotus on jo, ku sut tuodaan tänne. Sen mä yritän sanoo niinku se on jo lähtökohtasesti, sut on jo rajotettu. Nää kaikki on vaan niinku maustetta mitä siihen ruokaan niin sanotusti laitetaan

S: Niinpä. Eli se on jo rangaistus itsessään?

O: Se on jo rangaistus. Emmä oo nähny et kukaan, se on vähä niinku joku lähtis vankilaan ja se rupeis siel tiiätsä hei tää on hyvä paikka, nehä ois ihan shokki et kuka hullu tänne nyt tuotu, ja niin kävis täälläki. Koska jokainen itkee ku se tulee tänne tai menee shokkiin vähintään” H6

Taustassa oleva kokemus sijoituksen käyttämisestä rangaistuksena väritti siten hänen tulkintaansa laitoksessa tapahtuvasta toiminnasta. Rajoitustoimenpiteiden siis ymmärrettiin pyrkivän takaamaan rakenteellisen turvallisuuden – esimerkiksi nuoren pysymisen laitoksessa – mutta niillä ei aina edistetty sosiaalista ja emotionaalista turvallisuutta.

”vaikka sanotaan että noi lvr:t ja ypr:t ei oo rangaistuksia mut kyllä ne täällä on silleen aika paljon rangaistuksia sillee, että jos jotain tyhmää on tehny niin sit saatetaan laittaa viikon lvr ettei pääse niinku tonne yksin kylälle tai jotain tollasta” H2

”Eli tää koko aika mitä mä oon ollu niinku täällä ja huostaan-otettu vaik sillon ku mä olin ihan junnu en mä ees tajunnu mut siis siitä asti on tuntunu rangaistukselta kyl” H7

Tunne rangaistuksesta johtui osin siitä, että rajoitustoimenpiteiden käytön perusteet koettiin ajoittain heikoiksi, ja osa nuorista kuvaili rangaistuksen eli rajoitustoimenpiteen voivan tulla myös heidän näkökulmastaan perusteetta. Tällaisia nuorten mukaan liian heppoisin perustein asetettavia rajoituksia ovat usein esimerkiksi yhteydenpidon rajoituspäätökset.

”niitä ei aina mietitä loppuun asti, ne perustellaan tosi huonosti usein ja se jotenki niinku tuntuu et se on automaattinen asia. Et jos teet tän sulle tulee automaattisesti ja viikko ja se on mun mielestä jotenki väärin” H5

Rajoituksista aiheutuva ärsytys johtui usein siitä, että esimerkiksi liikkumisvapauden rajoituksen myötä nuori ei päässyt osastolta ulkoilemaan, eikä sisällä ollut riittävästi mielekästä tekemistä. Tunne siitä, että rajoitukset ovat epäreiluja, kumpusi usein nuorten mukaan siitä, että rajoitukset koetaan perusteettomiksi tai kohtuuttomiksi.

”No se on ihan p*riseestä et nytkään mua, ei mua kiinnosta sillai et mä istun tuolla sisällä viikon mut kyl mua vähän vituttaa koska tuolla on nyt just on se viikko ku on kaunis ilma, mä haluisin olla tuol ulkona ja näin nii mä joudun olee mun vihamiehen kaa tuol osastolla samaan aikaan” H4

Muutama nuori koki, että rajoituksena käytetään usein sitä, mikä satuttaa nuorta eniten. Kotiharjoittelut näyttäytyivät monille haastateltaville nuorille erittäin tärkeitä; eräs nuori kuvaili jaksavansa niiden avulla arkea koulukodissa.

”O1: Nii koska kaikki jos sä teet rajotuspäätöksii niinku rangaistuksena, kaikkee tälläst että rajotetaan joka ikist asiaa mitä nuori tekee niinku kaikki tollasii ja sitte niinku toi on mun mielestä vaa sairasta sitte se että jos sulla on kotiasiat hyvin ja rangaistuksena niinku koska nää yrittää aina käyttää rangaistuksena sitä mikä sattuu eniten eli tota nää ottaa kotilomia pois.” Ryhmä 2

Kun kauan odotetut ja nuorelle tärkeät kotiharjoittelut peruuntuvat rajoitustoimenpiteiden myötä, koetaan tämä helposti rangaistukseksi. Asiakirja-aineiston

rajoituspäätöksiä analysoidessa tämä kokemus sai vahvistusta siltä osin, että ei-toivotun käytöksen, kuten karkumatkojen tai päihteidenkäytön, seurauksena oli usein muiden muassa juuri kotilomien peruuntuminen liikkumisvapauden rajoittamisen muodossa. Vaikka tarkoituksena olisi uusien karkumatkojen tai päihteidenkäytön jatkumisen estäminen, nuoret eivät välttämättä ymmärtäneet tätä perustetta omassa tilanteessaan. Tätä voi osittain selittää kokemus siitä, että rajoituspäätöksistä ei nuorten mielestä keskustella tarpeeksi tai niiden perusteita ei käydä riittävällä tarkkuudella nuorten kanssa läpi myös ennakoiden ja muissa kuin varsinaisessa rajoitustilanteessa.

Rangaistuksenomaisuuden kokemuksen voidaan nähdä heikentävän turvallisuuden kokemusta. Kun kokemuksessa painottuu rangaistuksenomaisuus niin rajoitustoimenpiteet eivät edistä sisäistä motivaatiota muutokseen, vaan ne koetaan ulkopäin tulevana aikuisten pyrkimyksenä saada nuoret käyttäytymään toivotulla tavalla mikä ei lisää nuoren emotionaalista turvallisuutta.

S: No mihin niillä sun mielestä pyritään niillä rajoitustoimenpiteillä?

O: Saamaan se heidän mielestään negatiivinen käytös loppumaan

S: Joo niinpä. Mitä sä tarkoitat sillä negatiivisella käytöksellä, mitä esimerkkejä siitä vois olla?

O: Se minkä ne, et se ei oo niinku hyvää käytöstä tai sen mukasta mitä itse haluavat” H6

5.2.3 Rajoitustoimenpiteet ja toimijuus

Rajoitustoimenpiteillä puututaan nuoren itsemääräämisoikeuteen, jolloin ne lähtökohdaisesti kaventavat nuorten toimijuutta ja toimintatilaa. Nuoret kokevat, että ei vain rajoitukset itsessään vaan myös pelko rajoitustoimenpiteistä rajoittaa heidän toimijuuttaan. Pelko seurauksista ja käytöksen muutos siitä johtuen horjuttaa samalla emotionaalista turvallisuutta.

”mä oon pelänny et mä joudun sinne huoneeseen. siks mä oon käyttäytyny paremmin koska mä en haluis olla siellä huoneessa (erityisen huolenpidon osastolla).” H1

”eihän siinä vaiheessa enää haluu olla niinku oma ittensä tai tehdä mitään niinku semmosta, pitää olla varpaillaan et niinku et mitä mä voin tehdä mitä mä voin tehdä muuten mulle tulee rajoituksii” H9

”No siis tääl hyvin vahvasti tuodaan jatkuvasti esille että teet jotain väärin niin sit ihan varmasti tulee seuraamuksia. Se on

jatkuvasti, ihan sama mitä sä teet niin pitää varoo jokast juttua ettet vahingossakaan tee jotain niinku niin sanotusti väärin” H6

Yllä olevissa lainauksissa nuoret kuvaavat miten pelko rajoituksista vaikuttaa heidän toimintaansa ja toimijuuteen kuten myös seuraavan nuoren puheissa:

”mulla on aina joku yhteydenpidon rajotus tai liikkumavapauden rajotus koska mä haluisin elää sillai vapaasti, mä haluisin tehdä mitä mä haluan ja niinku mä haluisin olla semmonen, joka saa päättää omasta elämästä ja mä yritän elää sillai mut sitte siitä aina seuraa tämmösii juttui” H4

Rajoitustoimenpiteet niiden pääasiallisen tarkoituksen lisäksi rajoittavat nuorten elämää monin tavoin muutoinkin, kuin vain siltä osin, mihin tarkoitukseen rajoitus on alun perin asetettu. Esimerkkinä tästä eräs nuori kuvaili kalliolla istumisen olevan hänelle tärkeä tapa olla yksin ja rauhoittua – liikkumisvapauden rajoittamispäätöksen saatuaan hänellä ei ole tähän mahdollisuutta. Rajoitustoimenpiteillä tullaan siis usein rajoittaneeksi myös sellaisia asioita, jotka vahvistaisivat nuorten hyvinvointia.

”No lvr:ssä ainaki niin se et mä tykkään olla tosi paljon yksikseen ulkona ja mulla on täällä -- pari sellast kalliioo mis mä tykkään ihan vaan niinku hengata niin tota se on ollu välillä vähän sellasta et sitte ku ohjaajat ei tiä niistä nii mä en haluu mennä sinne niiden kanssa koska ne on sellasii paikkoja mihin mä meen sitte yksikseni rauhottumaan yms” H11

5.3 Rajoitustilanteet

Nuorten kuvailu kokemistaan rajoitustoimenpidetilanteista oli monipuolista. Kuvauksissaan nuoret toivat esille rajoitustilanteisiin johtaneita tapahtumia, käytettyjä rajoitustoimenpiteitä sekä, kuinka niitä heille oli perusteltu ja kuinka heidät oli rajoitustilanteissa huomioitu. Tilanteen valta-asetelmaa ja nuoren lähtökohtaisesti hyvin rajoitettua toimijuutta kuvastaa hyvin alla oleva nuoren kuvaus.

”kyllä se mielipide kysytään mutta ei sitä mun mielestä hirveesti huomioida et kysyttäs viel kans nuoren mielipide, että ennen ku se rajotus tulee ja sillee että otetaan molempien osapuolten niinku mielipiteet siihen eikä vaan se että otetaan vaan niinku ohjaajan osapuolen, mielipide ja osapuoli siitä ja sitte nuoren mielipide on niinku ihan sama mitä se on että sit sä voit valittaa jos sulla on joku ongelma sen asian kaa. Mikä ei sit taas mee mihinkään läpi vaikka sä valittaisit siitä ...//... se on yleensä silleen että jos sulta

kysytään siitä että ymmärrätkö rajotuksen perusteet sä sanot ei, niin sit ne kerrataan sulle niin kauan että sä sanot että sä ymmärrät ne että siinä ei niinku vaik esim monesti on käyny sillee että mä sanon että, sanotaan et sulla on vaikka tota lvr sitte sulle kerrotaan perusteet ja kysytään että ymmärrätkö perusteet, sanot no en ymmärrä, no kerrataan ne sitte. sitte ne kerrataan uusiks sä sanot en ymmärrä sitte ne kerrataan vielä kolmannen kerran ni kerrataan niin kauan että sä myös ymmärrät ne. vaikka sä et niinku, yleensä se menee siihen että sä sanot vaan että joo mä ymmärrän vaik sä oot niinku täysin eri mieltä asiasta nii vaikka sä yrittäsit niinku sanoo sitä nii eihän sillä oo mitään välii mitä sä enää siinä vaiheessa sanot.” H2

Rajoitustoimenpiteen yhteydessä nuoren mielipide tulee aina kuulla, mikäli se on mahdollista. Lisäksi tehdään lapsikohtainen arvio. Toimintamahdollisuuksiaan nuoret kuvailivat sen kautta, millaisia mahdollisuuksia heillä on vaikuttaa rajoituspäätöksiin. Nuoret kokevat jäävänsä vaille osallisuutta ja heidän toimijuusmahdollisuutensa ovat heikot. Mielipiteen kysyminen koettiin lähinnä pakolliseksi protokollaksi, joka on tehtävä rajoitustoimenpiteen kirjaamista varten, mutta ei asiaksi, joka oikeasti nuorten kokemuksen mukaan kiinnostaisi ohjaajia. Nuoret kokivat, että vaikka he vastustaisivat rajoitusta, eivät ymmärtäisi sen perusteita tai muuten ilmaisisivat olevansa rajoituksen tarpeellisuudesta eri mieltä, ei tätä oteta huomioon, vaan rajoitustoimenpide asetetaan siitä huolimatta. Suurin osa nuorista koki, että vaikka heidän mielipiteensä rajoitustoimenpiteestä kysytään, ei sillä ole käytännössä merkitystä. Nuoren mielipiteellä ei rajoitustilanteella ollut väliä tai se ei ainakaan muuttanut tai vaikuttanut tilanteessa asetettavaan rajoitukseen:

”No ihan sama missä mä olen nii sinne tulla vaa silleen ”noni lapsikohtanen arvio mites tää meni sun mielestä tää juttu” ja mä vaan keskustelen siis et se on sillai juu ja mä oon sillai juu ja sit se lähtee ja sit se kirjaa ne” H3

”O: yleensä ei ees kysytä mitään mielipidettä se on vaan että hyväksytkö vai etkö hyväksy

S: Niin just. Okei. Ja jos et hyväksy nii onkse silleen et ei, tai onks sillä mitään eroa jos sä sanot että hyväksyt tai et hyväksy

O: Ei oo mitään eroa” H9

5.3.1 Rajattu toimijuus

Tilanteessa epäreilisuus ja turhautuminen kumpusivat myös kokemuksesta, ettei vaikutusmahdollisuuksia rajoitusten toteutukseen nuorilla itsellään ole. *Toimijuus* nuorten omasta tilanteesta käsin näyttäytyi pääasiassa vaikuttamismahdollisuuksien, mutta myös passiivisuuden kautta Nuorten kuvauksista nousi esille keino käsitellä negatiivisia tunteita alistumalla, mikä näyttäytyi eräänlaisena selviytymisstrategiana. Esimerkiksi rajoitustilanteen tuntuessa epäreilulta, kohtuuttomalta tai rangaistukselta, useampi nuori kuvaili vastaavansa vain kieltävästi kysyttäessä, vastustaako rajoitusta, vaikka käytännössä he olisivat halunneet vastustaa ja olleet eri mieltä rajoituksen tarpeellisuudesta. Nuoret kokivat, että näin pääsi helpommalla, vaikka tilanne olisi käytännössä tuntunut epäreilulta. Nuorten toimijuus heidän omasta tilanteestaan käsin näyttäytyi usein myös passiivisuutena; mielipidettä kysyttäessä moni nuori kuvaili vastaavansa vain, ettei vastusta päätöstä, tai että hänelle on ”ihan sama”, rajoitetaanko häntä.

”Ne kysymykset on just sillai että mitä mieltä oot henkilöstön toiminnasta jne jne nii aina et joojoo et te teette kaikki ihan okei joojoo antaa mennä. Et ne on paljo ku kysytään vaan nopeesti ne kysymykset ja sen jälkeen mennään kirjaa ku nuori ei jaksa vastata niihin. -- Se tehään väärin” H5

”No kylhän multa se mielipide kysytään mutta ei sitä silleen kukaan oo ikinä et se vaan niinku ku siin on, niitten on pakko kirjata se mun mielipide, ne tekee vaan sen mut ei se silleen muuten oikeestaan siit tuu mitään keskustelua...//... oon mun mielestä aika usein vastannu sillä lailla että tavallaan mulla yleensä siin kohtaa jos mulle tulee rajotus nii mulla on vähä sellanen olo että ihan sama tai sitte mä oon vaan sanonu että tehkää mitä teette että ei tällä mun mielipiteellä oo mitään väliä niin emmä silleen aina oo ihan uskaltanu sanoo sitä mitä nyt oikeesti aattelen” H12

Osa nuorista kertoi tuovansa esille myös eriävän mielipiteen, mutta yhtenä tilanteesta pois pääsyn strategiana toimi myös se, että ei vastustanut. Osa nuorista ratkaisivat tilanteita siten että pääsisivät mahdollisimman nopeasti pois tilanteesta. Kun aikaisempaa kokemusta on siitä, että omalla mielipiteellä ei ole väliä lopputulokselle, niin sen esittäminen koettiin laajasti turhana.

”No mä oon yleensä vaa jos ne on kysyny jotai mä oon vaan sanonu tyylisiin että en vastusta jne koska mä oon halunnu lähteä siit tilanteest pois koska nii. Se on vähä vaivalloista alkaa keskustele niistä” H1

Muutamalla nuorella oli kokemuksia siitä, että mielipidettä kysytään ja he myös mielellään keskustelivat asiasta jälkeinpäin. Näiden nuorten kohdalla erimielisyyttä ohjaajien kanssa oli harvoin, mutta samalla valituksen tekeminen ei tuntunut realistiselta vaihtoehdolta niissä tapauksissa, joissa erimielisyyttä oli.

”no ihan erillisellä lomakkeella kysytään niinku mielipide et mitä mieltä on et jokaseen rajotuspäätökseen tulee muistaakseni se et mitä mieltä on siihen asiaan niin se kysytään muistaakseni siihen lomakkeeseen jopa. Ja sitten kyllä siellä tulee muutenki niinku silleen että jos tulee joku rajotus niin siitä tulee tosi paljon puhuttua sitte sen ohjaajan kanssa siitä asiasta...//...no en oo ollu eri mieltä muistaakseni ainakaan täälläoloaikana H3

”O: mulla on tainnu olla ehkä kerran tai kaks että mä oon joutunu huomauttaa jotain että mitä on tapahtunu väärin niinku niiden mielestä mutta useimmiten ne kirjaa ne silleen miten ne on omas-taki mielestä menny

S: Niinpä kyllä. Mites jos sä oot eri mieltä siitä päätöksestä niin, no sanoit että se kyllä sitte korjataan sinne mutta ootko sä vaikka valittanu koskaan, tehny valitusta ja vieny eteenpäin jotain rajo-tuspäätöstä?

O: Mä en oo jaksanu

S: Joo. Onkse sit minkä takia sä et oo jaksanu?

O: Se prosessi on ihan sikapitkä ja siinä hyvin todennäköisesti on niin pieni mahdollisuus että mä voittaisin sen jutun ku tää on kui-teskin valtion koulukoti niin se on vaan omasta mielestä aika tur-haa” H11

Sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin vaikutta asiaan ei uskottu tai heihin ei luotettu. Nuoret tiesivät mahdollisuuksistaan valittaa päätöksistä, mutta tätä ei pidetty järkevänä tai varteenotettavana tienä, koska prosessi on byrokraattinen ja menestymismahdollisuudet nuorten mukaan pienet.

”ja sitte jos rajotus on tehty täällä nii voihan siitä puhua niinku sosiaalityöntekijän kans siitä asiasta mut en mä tiä onko siihen sit sillä hetkellä paljo vaikutusmahdollisuutta että tietenki sitte jos niinku täällä on asetettu rajotus ja sitte juttelee sosiaalityön-tekijän kans ja sosiaalityöntekijä on sitä mieltä että siinä on se mahdollisuus et tuskinpa sillä hetkellä on hirveesti vaikutusmahol-lisuutta siihen” H3

”No mulla on jotenki semmonen ku mä en oikein luota että vaikka ois kuinka sosiaalityöntekijä, kuinka minkä ammattikoulutuksen niinku opiskellu tai muuta nii mä en niinku voi sillä tavalla luottaa että mä en niinkun tavallaan luota siihen että jos mä nyt sanon oman mielipiteeni ja vastustan sitä, mulla on jotenki sellanen olo että mä en voi luottaa siihen että se ei vaikuttas niinku esimerkiks sossun ajatuksiin musta tai mä nään niinku sosiaali, mun oman sosiaalityöntekijän vähä semmosena että, valitettavasti vähän semmosena että vaikka on kaikki ne säännöt ja lait ja muut kirjattu että hän ei kuitenkaan niit noudata nii mä niinkun, mä oon aika varovainen siitä mitä mä puhun sille.” H12

Osa nuorista koki keskustelumahdollisuuden rajoitustoimenpiteestä ohjaajan kanssa jälkikäteen hyödylliseksi, kun taas osa koki jälkeensä keskustelun turhaksi, kun rajoitus on jo tapahtunut. Keskustelua toivottiin käytävän mieluummin ennen rajoituksen asettamista. Osa taas koki, että mahdollisuutta keskusteluun ei tarjota lainkaan tai tilaisuus keskustelulle avautuu vasta niin myöhään, ettei siitä enää nähdä olevan hyötyä.

”Et mun mielipide kyllä kysytään siihen mutta aika harvoin mun kaa keskustellaan siitä että mikä siihen on johtanu yms mutta se todennäköisesti johtuu vaan siitä että mä en halua keskustella siitä niin sitten ne ei vaan jää jankkaamaan siitä

S: Niinpä. Mikset sä haluu keskustella siitä?

O: Se vaan nostattaa itellä tunteita pintaan ja sitte siinä on isompi riski että se alkaa alusta” H11

”S: No toivoisitko sä et siitä keskusteltas, niistä rajoituksista jotenki vähä enemmän?

O: No joskus on ollu vähä semmonen tunne että olis ehkä ollu mukava jotenki silleen vähän enemmän puhuu siitä, ne on kuitenkin välillä aika rankkoja juttuja mutta emmä oo sitte kuitenkaa” H12

”O: jos sanotaan että se on tapahtunu vaikka perjantaina nii saatetaan käydä ne rajotukset läpi vaikka vasta joskus maanantaina tai tiistaina

...//...mun mielest se ois ehkä niinku parempi silleen että sillon ku se tilanne tapahtuu niin sit käydään suoraan, ei nyt heti esimeristuksen jälkeen jos on vaikka vihanen niin ei kykene käymään

sitä asia läpi mut sit jos tulee vaikka lvr tai ypr nii sitte ku se, sanotaan et sulla on se rajotus nii et se käytäs heti läpi eikä niinku myöhästytäs sitä asiaa tai sillee” H2

Käytännössä hyvin yksimielinen kanta oli, että vaikutusmahdollisuuksia rajoitustoimenpiteiden asettamiseen ei nuorilla käytännössä ole lainkaan, vaan päätösvalta on täysin ohjaajilla. Nuorten puheista kuului läpi turhautuminen ja periksi antaminen; omia oikeuksia ja mielipiteitä ei jaksettu tai katsottu hyödyllisiksi tuoda esille, kun aikuisilla on tilanteessa määrittely- ja päätösvalta. Nuorten mukaan aikuiset pyrkivät keskustelemalla välittämään nuorelle heidän omaa tulkintaansa ja sillä saada nuoret ymmärtämään rajoituksen tarkoitus ja syy.

Nuoret esimerkiksi kokivat osan rajoitustoimenpiteistä ja yksittäisistä rajoituspäätöksistä perusteettomiksi. Nämä tunteet kumpusivat siitä kokemuksesta, ettei kuuluksi tuleminen rajoitustilanteissa ole nuorten kokemuksen mukaan toteutunut. Vaikka nuoren mielipide tosiasiallisesti olisi kuultu, voi nuoren kokemus monista syistä olla käytännössä toinen. Tähän voi vaikuttaa esimerkiksi nuoren aikaisemmat kokemukset.

5.3.2 Turvallisuuden vaarantuminen

Nuorten kuvatessa käyttäytymistään rajoitustilanteissa ja niiden seurauksena, yhtenä käyttäytymismallina näyttäytyi negatiivinen kierre, joka aiheutti yhä uusia rajoitustoimenpiteitä. Silloin oli kyse siitä, että nuoret vaaransivat turvallisuuttaan oman toimintansa seurauksena.

Kaikilla haastateltavilla oli paljon kokemuksia rajoittamisesta. Etenkin ne, joilla kokemuksia rajoitustoimenpiteistä oli kertynyt runsaasti, kuvasivat negatiivista kierrettä. Tällä tarkoitettiin tilanteita, joissa asetettu rajoitustoimenpide aiheuttaa nuorella voimakkaan vastustusreaktion tai vihanpurkauksen, joka puolestaan johtaa siihen, että nuori lähtee karkumatkalle. Yksi tilanne, joka toistui hyvin samanlaisena usean nuoren puheissa, oli tapahtumaketju, jossa nuori poistuu luvatta laitoksesta ja käyttää sinä aikana päihteitä. Osastolle palattuaan nuorelle asetetaan useampi rajoitustoimenpide; tyypillisimmin henkilöntarkastus ja -katsastus, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastus sekä liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoitukset. Nuoret usein kuvasivat tietävänsä jo ennakoon, mitä rajoitustoimenpiteitä heihin tullaan kohdistamaan karkumatkalta palaamisen jälkeen. Tätä ennalta määrättyä kaavaa vahvistaa rajoituspäätösten analyysi. Päätökset esiintyvät ryppäissä erityisesti näissä tilanteissa ja liikkumisvapauden rajoittamispäätöksistä ilmenee, että nuorelle kerrotaan jo etukäteen mitä tapahtumasta seuraa, kun hän palaa. Tämä vahva yhteys nuoren ei-toivotun käytöksen seuraamukseen vahvistanee kokemusta rangaistuksenomaisuudesta.

”joo mutta kyllähän nois se että vaikka jossain kuussa on monta rajotusta nii yleensähan kaikki liittyy siihen yhteen että on käyny vaikka hatkassa nii sitte ne kaikki periaatteessa liittyy siihen että

siitä on tullu sitte se ypr ja lvr ja on tarkastettu ja katsastettu ja huone on tarkastettu nii sitte ne liittyy periaattees siihe yhteen asiaan” H3

Nuoren sen hetkinen tulkinta tilanteessa ohjaa hänen valitsemaansa toimintaa. Vihanpurkaus johtuu usein juuri kokemuksesta, ettei nuori ole tullut kuulluksi, rajoitus tuntuu epärealistiselta tai perusteettomalta. Nuoret eivät siis useinkaan kokeneet rajoitustoimenpiteiden katkaisseen haitallista käytöstä, vaan johtaneen kierteeseen, jossa niitä kertyy lisää, koska heidän toimijuutensa osallisuuden näkökulmasta jää vähäiseksi. Tästä syystä he kapinoivat.

”O: mä en pysy siellä sisällä jos se (sossu) laittaa mulle koko aika lvr:ää nii mähän lähin sitte eholt menee ja sillai

S: Niinpä. Lähitsä hatkoille sitte?

O: Joo” H10

”no vihasia tunteita sillä hetkellä...//...mulla on menny hermo ja mä oon vaan sitte sanonu että jaaha että voinko mennä kävelyille ja sitte mä oon lähteny vaa hatkaan. ku meillä ei esim, nii. Emmä ainakaa jää kättelee että mulle laitetaan rajoituksia ilman syytä. en oo ikinä kattellu enkä tuu ikinä kättelee...//... Ne on vaan provosoinu ja saanu niinku, nii. Aika lailla mun ongelmat on niinku yleensä alkanut niistä. Tai niinku että mulle on tehty joku turha rajoitus, mä oon sitte pahottanu mieleni siitä ja lähteny karkuteille ja tehny siellä todella tyhmiä asioita ja se on semmonen loputon kierre.” H1

Rajoitustilanteet provosoivat, turhauttivat ja ärsyttivät joitakin nuoria ja tuntuivat heistä epärealistisilta jopa siihen pisteeseen, että he päättivät poistua luvattomasti. Epätoivottu käytös tai jopa laitoksesta luvatta poistuminen voidaan myös tulkita vastaukseksi ja nuoren toimijuudeksi tilanteessa, jossa nuori ei koe, että hänellä on toimintatilaa laitoksessa. Karkumatkojen lisäksi nuoret saattoivat purkaa turhautumistaan rajoituksesta muilla tavoin, kuten käyttäytymällä asiattomasti, mikä niin ikään johtaa uusiin rajoitustoimenpiteisiin.

”Sit niillä ajanjaksoilla ku mä oon ollu vähä enemmän täällä nii, emmä nyt hirveesti jaksais täälläkään olla nii saattaa sillo mennä vähä herkemmin hermot. Ja sitte ku menee hermot kerran sit siitä tulee joku rangaistus nii sitten menee taas uusiks hermot” H2

Yksi nuori toi esille, että rajoitustoimenpiteet karkumatkan jälkeen olivat estäneet häntä lähtemästä uudestaan:

”O: no kyllähän ne aina sillä hetkellä harmittaa. mut sit kun jälkeinpäin ajattelee niin ihan hyvä et niitä on ollu

S: joo. miten sä voisit perustella, osaatsä perustella et miks se on ollu jälkeinpäin ajateltuna hyvä asia?

O: no esim jos on tullu vaikka hatkasta nii jos ei sitä ois laitettu sitä ypr:ää ja lvr:ää päälle niin todennäköisesti ois lähteny seuraavana päivänä uudestaan” H3

Suurimmassa osassa nuorten kuvauksista tällaisista tilanteista, nuori lähtee karkumatkalle siitä huolimatta, että tietää saavansa siitä seuraamuksina tietyt rajoitukset – ja näin ollen kokee, etteivät rajoitustoimenpiteet ole keino estää karkumatkalle lähtemistä.

Rajoitustoimenpiteitä osattiin siis hyvin usein ennakoida, mutta niitä ei nähty esteenä sääntöjen vastaiselle toiminnalle. Niiden ei siis useinkaan katsottu lisäävän rakenteellista turvallisuutta – tavoitetta estää nuorta lähtemästä uudestaan karkureissulle vaan saattoivat päinvastoin johtaa siihen, että nuori vaaransi omaa turvallisuuttaan. Tämä myös korostaa sitä, että nuoret eivät itse kokeneet rajoitustoimenpiteitä toimivaksi keinoksi puuttua haitalliseen käytökseen.

5.4 Rajoitukset ja sosiaaliset suhteet

Haastatteluissa yhtenä teemana nousi esille rajoitustoimenpiteiden ja rajoittamisen vaikutukset koulukodin sosiaaliin suhteisiin. Tällaisiksi koulukodeissa asuvien nuorten kohdalla lukeutuvat suhteet työntekijöihin – pääasiassa koulukotien ohjajiin– sekä muihin koulukodeissa asuviin nuoriin, joista osan kanssa nuorilla muodostuu kaverisuhteita. Myös nuorten suhdetta sosiaalityöntekijään tarkastellaan koska hänen tehtävänä on seurata lapsen sijoituksen toteutumista ja osana sitä rajoitustoimenpiteitä. Suhteet vanhempiin ja muihin läheisiin jäivät haastatteluissa vähemmälle huomiolle ja niitä kuvattiin rajoitustoimenpiteiden näkökulmasta lähinnä kotilomien kautta kotilomien peruuntuessa silloin, kun nuorelle asetetaan yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittamispäätöksiä. Enemmän nuoret toivat esille vaikutuksia niihin ihmisiin, joiden kanssa he ovat tekemisissä päivittäin koulukotiympäristössä ja niitä on siksi tarkasteltu tässä osiossa syvemmin turvallisuuden ja toimijuuden näkökulmasta.

On selvää, että rajoittamispäätökset vaikuttavat merkittävästi nuorten sosiaaliin suhteisiin, koska nämä ovat usein suoraan rajoittamisen kohteena esim. yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittamisessa sekä eristyksen muodossa.

”jos on vaik kuukauden lvr ja ypr samaan aikaan nii kyl se sit vaikuttaa mun mielenterveyteen aika paljon...//...mä en saa yhteyttä mun kavereihin, sukulaisiin, kehenkään” H4

”lvr:n aikana mä oon, mulla on lvr:n aikana kaikista itsetuhoisin olo. Mä, siis tuntuu et mä oon häkissä oleva eläin et niinku mua ei päästetä mihinkään. Et silloin on lukkojen takana sisällä, sä saat ruokaa, saat soi, niinku saat puhua puhelimen välityksellä mut sitten kaikki niinku fyysinen koskeminen kaikki niinku läheiset ihmiset ja muu, se fyysinen kontakti jää niinku läheisyys jää niinku kokonaan pois” H5

Turvallisuuden näkökulmasta nuoret toivat esille seikkoja, jotka vaikuttavat heidän turvallisuuteensa ja luottamukseensa näissä koulukodin sisäisissä merkityksellisissä suhteissa. Lisäksi nuoret pohtivat tarpeitaan ja toiveitaan koskien suhdettaan erityisesti ohjaajiin ja joiden he ajattelivat voivan lisätä heidän sosiaalisen turvallisuuden kokemustaan. Joidenkin nuorten puheissa jäi läheisten suhteiden ja turvallisten, välittävien aikuisten kaipuu hyvin voimakkaasti pinnalle. Näiden tekijöiden voidaan katsoa heikentävän nuorten sosiaalista turvallisuuden tunnetta. Toisaalta sosiaalisen turvallisuuden tunnetta lisäsivät luottamukselliset suhteet joihinkin ohjaajiin, sekä erityisesti läheiset suhteet koulukodin sisäisiin muihin nuoriin ja heidän tarjoamansa ja heille osoitettu vertaistuki.

5.4.1 Suhteet ohjaajiin

Nuorten kuvaukset suhteistaan koulukotien ohjaajiin rajoitustilanteista ja rajoittamisesta puhuttaessa antoivat kuvan, että läheisiä, lämpimiä suhteita heihin ei juurikaan ollut muodostunut vaan ohjaajat näyttäytyivät näissä tilanteissa vastakkainasettelun – ”me vastaan he” -ajattelun kautta – ohjaajat kuvattiin niiksi, jotka asettavat rangais- tuksia ja jotka eivät ole aidosti kiinnostuneita nuorten voinnista, tai jotka eivät tunne nuoria kunnolla.

”... täällä kunnellaan aivoilla eikä sydämellä...//... et mulla on paha olla, nii täällä ollaan sillee joo okei selvä, mitä siitä? Et jos ihmiset pystyis kuuntelee myös sydämellä, et hei sulla on kaikki hyvin, sulla ei oo mitään hätää, me ollaan täällä sua varten...//... se rajoitus ei pysäytä sitä, siinä pitää olla paljon enemmän et laitoksissahan ollaan tosi tunteettomia...//... mun mielestä niinku auttas paremmin jos vois niinku ymmärtää enemmän, sanoo et hei mä ymmärrän tuon” H5

Toisaalta nuoret toivat esille myös, että hyvin paljon ohjaajasta riippuvaista, kuinka hyvä suhde nuorella tähän on – usein nuorelle määrätty omaohjaaja tuntee nuoren

muita ohjaajia paremmin ja on näin hieman enemmän läsnä nuoren elämässä. Suhteen ohjaajiin kerrottiin riippuvan myös henkilöiden välisistä kemioista samaan tapaan, kuin kaikissa muissakin ihmissuhteissa; osan kanssa tulee toimeen paremmin kuin toisten. Myös ohjaajien suhtautumisessa nuoriin kuvattiin eroja: osaa ohjaajista kuvattiin rennommiksi, mikä käytännössä nuorten mukaan tarkoitti, että esimerkiksi rajoitustoimenpiteitä ei aseteta yhtä kevyin perustein, kun toisten ohjaajien toimesta. Tällaisille ”rennommille” ohjaajille puhuminen koettiin myös helpommaksi ja tämä puolestaan vahvasti osaltaan sosiaalista turvallisuuden kokemusta – kun läsnä ja lähellä on turvallinen, helposti lähestyttävä aikuinen. Rentous näyttäytyi myös tietynlaisena inhimillisyytenä ja haluna viettää nuorten kanssa aikaa heidän omista kiinnostuksen kohteistaan käsin. Rajoituksista puhuttaessa ohjaajista piirtyi nuorten puheissa etäinen kuva, mutta osa kuvaili myös suhteensa ohjaajiin hyväksi. Eräs nuori kuvasi omaohjaajan vievän hänet yhteiseen harrastukseen silloin tällöin, minkä nuori koki suureksi voimavaraksi.

”No se vaihtelee niinku ohjaajasta että jotkut täällä esimerkiks on tosi tiukkoja sen suhteen että ne ihan niinkun pilkuntarkasti kattoo että koko ajan menee kaikki niinkun oikein sen rajotuspäätöksen mukaan ja osa taas sitte on vähä niinkun lempeempiä ja ymmärtäväisempiä tavallaan sen suhteen et se ei niinkun, niin”
H12

Nuoret kokivat rajoitustilanteissa jäävänsä usein yksin saamatta ohjaajilta tarvitsemaansa aikuisen turvaa ja tukea. Tämä näyttäytyi erityisesti niiden nuorten kokemuksissa, jotka olivat olleet useita kertoja eristyksessä. Vaikka ohjaajan tulisi olla läsnä ja nuoren tavoitettavissa koko eristyksen ajan, nuoret kokivat usein jäävänsä kuitenkin käytännössä yksin. Vaikka ohjaaja kävisikin säännöllisesti tarkistamassa nuoren voinnin eristyksessä, nuoret kokivat jäävänsä siellä helposti ilman huolenpitoa. Eristys lisäsi siis yksinäisyyden ja yksin jäämisen kokemusta siitäkin huolimatta, että eristyksessä vietetty aika useimmiten kesti alle tunnin (ks. s. 46) Tämä johtui lisäksi siitä, että nuori rajattiin eristyksellä erilleen muista nuorista ja yhteydenottomahdollisuudet kavereihin ja esimerkiksi vanhempiin estyivät. Samankaltainen kokemus syntyi yhteydenpidon rajoituksista.

”Joo koska ainoa kelle mulla on ypr mä saan soittaa mun äidille valvotusti mut mä en saa soittaa mun isälle. Nii se on sillee et mä en saa puhuu kellekää kuukauteen, mä en saa puhuu muitten osastojen nuorillekaa.” H8

5.4.2 Sosiaalityöntekijä

Myös suhteet nuorten asioista vastaaviin sosiaalityöntekijöihin nousivat haastatte- luissa jonkin verran esille. Rajoitustoimenpidekontekstissa asiaa tuotiin esille siitä

näkökulmasta, että suurin osa nuorista ei kokenut rajoitustoimenpiteistä keskustelua sosiaalityöntekijän kanssa hyödylliseksi, mikä osaltaan heikensi heidän turvallisuudentunnettaan. Sosiaalityöntekijöiden kuvattiin uskovan rajoituspäätösten perusteellisissa enemmän ohjaajia kuin nuoria, jolloin keskustelu rajoitusten aiheuttamista tunteista nuorissa ja nuoren oman näkemyksen kertominen koettiin turhaksi.

”no esim mun sossun kans sellasen ihmisen kanssa niinku turha puhua mistään asiasta esim jos vaikka laitos sano että nyt on tämmönen homma nii ei se sitä oikeesti ees kiinnosta mun mielipide asiaan et se saattaa soittaa että tämmönen on tapahtunu mutta ei hän se jaksu kuunnella se on niinku ihan kaikes asias ohjaajien puolella et ohjaajat voi sanoo sille mitä se halua tai mitä ne halua ja eihän sitä niinku oikeestaan kiinnosta että mikä nuoren mielipide tai miten nuoresta tuntuu tää asia tai” H2

Sosiaalityöntekijöiden kiire näkyi myös nuorten puheissa paljon; moni nuori koki sosiaalityöntekijän pitävän nuoreen yhteyttä niin vähän, ettei rajoituksista tai nuoren muista kuulumisista keskustelulle jää aikaa. Kiire vaikutti myös siihen, että nuoret kokivat, ettei sosiaalityöntekijöitä kiinnosta heidän asiansa. Kuitenkin silloin, kun sosiaalityöntekijään on saatu yhteys, osa nuorista koki rajoituksista keskustelun heidän kanssaan olleen hyödyllisiä.

”S: Onks sulla semmonen tunne että sä kuitenkin oman sosiaalityöntekijäs kanssa voit keskustella näistä tunteista?

O: Kyllähän siitä voi keskustella mut ei se tee asialle mitään sanoo vaan että joo selvä. Ei sitä kiinnosta” H1

”S: Jutteletko sä sun oman sossun kaa näistä rajoituksista?

O: Mun sossu soittaa mulle tosi harvoin. Se soittaa mulle ehkä kerran kolmeen kuukauteen.

S: Okei. Mitä te keskustellette silloin ku hän soittaa?

O: No yleensä se soittaa jos mulle tulee joku rajotuspäätös nii mun mielipiteen siit rajotuspäätöksestä. Ei me keskustella sen enempää

S: Nii että kysyy vaan mielipiteen?

O: Nii

S: Käyttekste läpi sitte sitä et mikä siihen on johtanu?

O: Ei

S: Oisko susta kiva jos sä saisit jutella sossun kaa niinku enemmän tarkemmin siitä?

O: Joo ois koska kyllä se on se ihminen joka päättää mun asioista nii ois kiva ilmasta mun omaa mielipidettä ja miten mä oon kokenu ja näin pois päin nii ei se oo niinku kiva että ainoo mielipide joka painaa on ohjaajien mielipide ja näkemys” H9

Kokemus siitä, että sosiaalityöntekijäkään ei kuuntele tai ole kiinnostunut nuoren mielipiteistä lisää nuoren kokemusta kuulematta jäämisestä ja yksinäisyydestä.

5.4.3 Vertaissuhteet

Rajoitustoimenpiteet vaikuttivat myös suhteisiin linkittyvään *toimijuuteen* ja niiden nähtiin vaikuttavan koulukodin sisäisiin kaverisuhteisiin turvallisuutta lisäävän elementin lisäksi myös haitallisesti, toimijuutta heikentävästi. Sen lisäksi että kaverin rajoittaminen harmitti ja aiheutti muita negatiivisia tunteita nuorissa, kaverin rajoittaminen saattoi rajoittaa myös nuoren omaa sosiaalista elämää; kaverin saadessa liikkumisvapauden rajoituksen, ei päästy yhdessä viettämään aikaa ulos. Samoin nuoren itse saadessa rajoitustoimenpiteitä – useimmiten juuri liikkumisvapauden rajoituksen – jää nuori usein yksin osastolle, kun muut saavat liikkua vapaasti. Tämä lisäsi yksinäisyyden kokemusta. Toisaalta suhteet muihin nuoriin saattavat rakoilla myös tilanteissa, joissa esim. yhden nuoren toiminnasta ja rajoittamisesta johtuen koko osaston yhteinen suunniteltu asia peruuntui tai muuttui.

Kaverisuhteet nähtiin rajoitustoimenpiteiden näkökulmasta myös sosiaalista toimijuutta vahvistavana tekijänä. Monet rajoitustoimenpiteisiin johtaneet tapahtumat tapahtuivat myös nuorten mukaan usein kaverin kanssa. Yleisimpänä esimerkkinä tästä oli karkumatkalle lähteminen yhdessä kaverin kanssa. Eräs nuori kertoi liikkumisvapauden rajoituksen lähentävän häntä kaverinsa kanssa – tällöin heille tarjoutui tilaisuus viettää enemmän aikaa yhdessä osastolla ja pitää yhdessä hauskaa. Nuori käytti esimerkkinä käsidesi-iltoja (viitaten käsidesin käyttöön päähtymystarkoituksessa) yhdessä kaverin kanssa.

”O: Ja sitten useimmiten laitoksessa on niinku kaks nuorta samaan aikaan lvrssä tai osastolla. Useimmiten minä ja yks toinen tyttö. Niin tota riehumista -- Et sillä tavalla vaikuttaa mut en mä koe että se huonolla tavalla vaikuttaa. Toki niinku ulkoiluhihin ei päästetä ja se saattaa ketuttaa ja saattaa osottaa vähä mieltä siinä että ei pääse ohjaajankaan kans ulos

S: Joo. No sanoit tosta riehumisesta nii mitä sä tarkotat, tarkotatko että jos täällä jollain toisella, vaikka tolla toisella tytöllä ketä mainitsit nii hänellä on vaikka rajotus, vaikka lvr -- että miten se näkyy?

O: Käsidesi-iltoja tai jotain vastaavaa että musiikit pauhaa täysillä, riehutaan yleisis tilois, leivotaan mahdollisimman sotkusesti et sotketaan kaikki paikat, valvotaan tahallaan liian myöhään, ärsytetään yöohjaajia. Ihan vaa että ne ei asettas niitä nii helposti

S: Nii eli te yhdessä tämmöstä? Joo. Mut sanoit että ei niinku huonosti tavallaan niinku välttämättä negatiivisesti vaikuta nii koetko sä että se on niinku sun mielestä niinku kivaa tavallaan vai?

O: Joo” H5

Suhteet kavereihin koulukodeissa tulivat toistuvasti esille nuorten haastatteluissa, ja pääasiassa kaverisuhteista piirtyikin kuva sosiaalista turvallisuutta vahvistavana voimavarana. Kaverit nähtiin vertaistukena, henkilöinä, jotka ovat ”samalla puolella” pitäten toistensa puolta rajoitustilanteissa ja jotka näin lisäsivät sosiaalisen turvallisuuden tunnetta; jos kaveria rajoitettiin, häntä kohtaan tunnettiin empatiaa ja halua puolustaa kaveria. Useampi nuori kertoi, että kaverin saamat rajoitukset harmittavat. Kaverin rajoituspäätöksiä haluttiin nähdä, jotta voitiin tarkistaa, oliko rajoitustilanteet kirjattu kaverin kannalta oikein. Rajoitustoimenpiteistä keskustelu kavereiden kanssa koettiin merkittäväksi vertaistueksi ja tarpeelliseksi tavaksi purkaa negatiivisia tunteita toiselle saman kokeneelle. Kaverisuhteista piirtyi kuva, että ne ovat nuorille merkityksellisiä oman hyvinvoinnin kannalta.

”O: Joo läheisille en pysty sillee [puhumaan rajoituksista] mut kavereille niille jotka on itekki laitoksessa. Se on parasta vertaistukee koska se vaan jotenki niinku ku ymmärtää ja tietää kaikki termit, tietää kaikki mistä ne tulee, näin. Sit jos sä yrität selittää jolleki ulkopuoliselle, se on sillee mikä on koulukoti, mikä on lvr, mikä on ypr, mikä on eho? Mikä on henkilötarkastus, mitkä on seulat. Siinä on sillee sit että niin no

S: Nii. Eli sulla on kuitenkin tääl koulukotiympäristössä semmosii kavereita joitten kaa voit puhua?

O: Joo” H5

5.5 Laitosyhteisö

Nuorten kokemuksissa toistuvat rajoitusten vaikutukset laitoksen yleiseen tunnelmaan, ilmapiiriin ja laitosarjen ennakoitavuuteen ja näiden kautta muodostuvaan turvallisuuteen. Toimijuus puolestaan näyttäytyi laitosyhteisön näkökulmasta muiden nuorten rajoittamisen vaikutuksilla osaston toimintaan, arjen rutiineihin ja käytännön järjestelyihin. Rajoitukset ovat vahvasti läsnä osana nuorten arkea laitoksessa. Sekä omien että muiden kokemuksina.

”kyllähän nyt joka päivä yritetään tuolla rajottaa melkeen joka asia mitä tekee et kyllä sen vois jopa arjeks laskee.” H1

”No siis sillee että täällä ainakin niin tosi monella on koko ajan rajoitustoimenpiteitä ja itelläki oli yhdessä vaiheessa tosi paljo rajoitustoimenpiteitä niin kyllä se niinku tälläis laitoksissa ja koulukodeissa niin kyllä se on, sen on pakko olla vähän osa arkea” H11

5.5.1 Vaikutuksia laitosyhteisön turvallisuuteen

Nuoret pohtivat sitä, miten rajoitukset vaikuttavat muihin nuoriin ja kuinka muut nuoret heidän näkemyksensä mukaan suhtautuvat rajoittamiseen. Muiden nuorten suhtautuminen ja reagoiminen rajoitustilanteisiin vaikutti merkittävästi laitoksen ilmapiiriin ja arjen ennakoitavuuteen ja kytkeytyi näin sekä *fyysiseen että emotionaaliseen turvallisuuteen*.

Yleinen näkemys oli, että rajoitustoimenpiteet heikentävät emotionaalista turvallisuutta laitosyhteisössä, sillä ne vaikuttavat nuorten kokemusten mukaan haitallisesti koulukodin ilmapiiriin. Muiden nuorten suhtautuminen rajoittamiseen vaikuttaa usein kaikkiin. Rajoitusten kuvattiin muuttavan ilmapiiriä negatiiviseksi ja kireäksi. Tunnelmaa kiristää nuorten mukaan erityisesti se, jos useammalla nuorella on yhtäaikaista rajoitustoimenpiteitä, kuten liikkumisvapauden rajoituspäätös. Toisaalta jos vain yhdelle nuorelle on asetettu rajoituksia, tämä saattaa häiritä muiden arkea ja luoda negatiivista tunnelmaa reagoimalla rajoituksiin esimerkiksi valittamalla tai käyttäytymällä aggressiivisesti. Usein rajoitusten aiheuttama huono käytös johtui erään nuoren mukaan siitä, että nuori tunsikin olonsa tylsäksi esimerkiksi saatuaan liikkumisvapauden rajoituksen ja joutuessa tämän seurauksena olemaan osastolla vailla tekemistä. Yhden nuoren aggressiivinen käytös vaikutti monien kokemuksen mukaan negatiivisesti koko osaston yhteishenkeen.

”No todella negatiivisella tavalla. Esimerkiks varsinki jos monella nuorella on samaan aikaan rajoitustoimenpiteet nii se on yhtä sekamelskaa koko homma. jos on yhdellä nuorella rajoitukset niin se yks nuori yleensä vaikuttaa sitte muitten arkeen ku se

valittaa niistä rajotuksista ja v*ttu p*rseilee siellä ku sulla ei oo v*ttu mitään tekemistä. niin se vaikuttaa kaikkien arkeen ja ilma-piiriin” H1

”joo, kyllähän se nyt ihan huomaa siitä että esim jos osastolla jollain on esim ypr niin sittenhän huomaa että osaston ilmapiiri on vähän semmosta että tai esim ypr tai lvr nii huomaa että joku on aina v*ttuuntunu jostain ja kukaan ei hirveesti haluu olla muit-ten kaa tekemisissä ku haluu vaan kattoo esim olkkaris telkkarii tai sit esim vaikka jos on lvr niin jos yhel on lvr nii sit ei yleensä jos pyytää vaikka kyydin kauppaan nii sanotaan et ei että ei oo tarpeeks ohjaajia vaikka ois monta ohjaajaa siinä nii kyl sen sil-leen huomaa.” H2

”no esim joku on vaikka niinku rajotuksissa täällä nii se saattaa olla vihanen tai aggressiivinen sillä hetkellä ku se on vaikka ra-jotuksessa niin sitte se saattaa tyyliin ku jos sillä ei oo vaikka puhelinta ja vaikka liikkumisvapauden rajotus niin se on yhtei-sissä tiloissa koko ajan vaikka pahalla tuulella, koko ajan sem-monen ilmapiiri että kohta tapahtuu jotaki nii ainaki silleen” H3

Nuoret kokivat muiden nuorten rajoittamisen aiheuttavan monenlaisia, pääasiassa tur-vallisuutta heikentäviä tunteita. Kaikki nuoret kuvasivat nähneensä tilanteita, joissa toista nuorta rajoitetaan. Näiden tilanteiden koettiin tuntuvan pahalta. Osa kuvaili toi-sen nuoren rajoittamistilanteen seuraamisen sivusta niin pelottavaksi ja ahdistavaksi, että halusi itse mieluummin poistua huoneeseensa. Tämä johtui erään nuoren mukaan siitä, että rajoitustilanteessa moni nuori alkaa käyttäytyä aggressiivisesti. Toisaalta muiden nuorten rajoittaminen herätti nuorissa myötätuntoa – eräs nuori kertoi, että häntä harmittaa usein muiden nuorten puolesta, kun heitä rajoitetaan. Myötätunto saattoikin johtaa jopa haluun puolustaa toista nuorta epäreilulta tuntuissa rajoitusti-lanteissa. Nuoren oma persoona vaikuttaa siis vahvasti siihen, miten tämä reagoi mui-den nuorten rajoitustilanteisiin; toiset vetäytyvät tilanteista, kun taas toiset haluavat puuttua tilanteisiin. Voidaan siis myös sanoa, että toisen nuoren puolustaminen ja myötätunto lisäävät yhteisöllisyyden kokemusta ja näin toisten rajoittaminen saattaa osaltaan myös lisätä turvallisuuden kokemusta laitosyhteisössä.

”No se on niinkun ahistavaa ja vähän semmosta pelottavaaki sitte tavallaan et mulle tulee vaan niinku ihan hirvee olo ku on niinku semmonen varsinki jos semmonen pienikokonen nuori ja sit niinku välillä tuntuu et ihan tarpeettoman monta aikuista menee siihen sen päälle ja pitää sitä niinku kiinni nii se vaan näyttää ihan kauheelta” H12

”No yleensä jos on joku tiäks rajotustilanne mä haluan tiäks kattoo tälleen et kaikki toimii niinku pitää. Ja sit jos on jotain väärii juttui nii mä sanon noille ohjaajille et te ette voi tehdä näin, ei voi

S: Eli sä puutut sen toisen nuoren tilanteeseen jos se on sun mielestä epäreilu?

O: Joo” H7

Toisaalta vierestä katsominen, kun muita nuoria rajoitettiin ei myöskään ollut helppoa:

”semmosii nuorii joita rajotettas paljo mut niinku, ku meil oli vielä yks nuori nii kyllä siellä lenteli tavarat ja tuli huutoitkupotkuraivarit et kyllä sit se vaikuttaa jollain tapaa...//...tuntui pahalta tietenk...//... mä näin ku sillä oli paha olo nii se oli tosi surullista” H4

”No joillekinhan se voi aiheuttaa vähä semmosta, tai siis se voi ainaki vähä niinku tavallaan nostaa sykettä että jos siellä rupee joku riehumaan tai ainaki mulla niinku mä meen ite semmoseen jännitystilaan että ei se nyt niinku yleensä pitäis olla mitään hirveen pelottavaa” Ryhmä

”Et se ku hyvä ystävä alkaa itkee siinä ku lvr jatketaan nii ei se tunnu hyvälle” H5

Nuoret pohtivat muiden nuorten suhtautumista rajoitustoimenpiteisiin. Suhtautuminen vaihteli heidän mukaansa paljon riippuen nuoresta. Asenteet vaihtelivat neutraalista ja hyväksyvistä vastustukseen. Erään nuoren mukaan monet hänen yksikkönsä nuoret suhtautuvat rajoitustoimenpiteisiin yllättävän hyvin ja hyväksyvät sen, että heille asetetaan rajoituksia. Toinen kuvaili osan hyväksyvän rajoitukset hiljaa. Näistä puheista kuului läpi hyväksymisen käyttäminen selviytymisstrategiana siitä huolimatta, että rajoitukset tuntuvat epäreiluilta. Osa nuorista taas haastateltavien mukaan ei suostu ”alistumaan” rajoitustoimenpiteille, vaan pyrkii vastustamaan tilannetta. Rajoitustoimenpiteet aiheuttavat monissa nuorissa voimakkaan tunnekuohun.

”No jotkut vaan nielee sen p*skan ja on hiljaa ja jatkaa elämänsä... mutta jotkut sitte taistelee sen puolesta ja tekee kaikkensa ettei niinku ns alistuis asialle” H1

”No aika monesti niinku just se et niinku rajotus lätkästään tähän etteen niin ne saattaa olla vähä sillee niinku että monesti ne alkaa

just sillee tunteet kuohuamaan aika monella. Sen mä ite kyllä ymmärrän sen että alkaa mutta niin silleen. Mutta kyllähän ne yleensä jossain vaiheessa sitte tajuaa sen että tää nyt on nii sitte ei voi mittään” H3

Osan nuorista kerrottiin ratkaisevan ahdistavia tilanteita kuten kiinnipitoja siten että tunteet kätkettiin pelleilyn taakse:

”No se että se on kiinnipidossa niin se ei oo hauskaa omasta mielestä mutta aika useesti meiän osastolla se tilanne mihin se johtaa on aika hauska että niinkun täällä niinkun yks toi nuori pelleilee ja niinkun tekee kaikkee mahdollista niin se on välillä hauskaa ja välillä ei” H11

5.5.2 Laitosyhteisössä näyttäytyvä toimijuus

Rajoitustoimenpiteiden vaikutukset näkyvät myös *laitosyhteisöön liittyvässä toimijuudessa* arjen rutiinien ja käytännön järjestelyjen myötä, sillä ne saattavat johtaa tilanteeseen, jossa esimerkiksi osaston yhteiseen ohjelmaan tulee muutoksia, kun yhtä nuorta rajoitetaan. Erimerkkinä he kuvailivat tilanteita, joissa yhden nuoren käyttäytyessä sääntöjen vastaisesti koko osaston yhteinen kauppareissu peruuntuu.

”esim vaikka jos on lvr niin jos yhel on lvr nii sit ei yleensä jos pyytää vaikka kyydin kauppaan nii sanotaan et ei että ei oo tarpeeks ohjaajia vaikka ois monta ohjaajaa siinä nii kyl sen silleen huomaa” H2

Nuoret kertoivat tällaisten tilanteiden olevan arkipäivää ja niitä tapahtuvan heidän yksikössään usein. Nuoret kuvailivat kaikkien rajoittamisen johtavan helposti siihen, että osastolla vallitsee huono ilmapiiri kaikkien kokiessa negatiivisia tunteita rajoittamisesta. Sellaiset tilanteet, jotka nuoret kokivat joukkorangaistuksina, nähtiin siis selkeästi myös omaa toimijuutta heikentävänä tekijänä.

”O1: Ja sitte mä haluisin myöski puhuu täs oli joukkorangaistukset että tota se niinku oikeesti ottaa mua niinku aivoon koska se on laitonta, se on niinku lastensuojelulaissa kiellettyä niinku tehdä niitä joukkorangaistuksia ja nää tekee niitä joka ikinen päivä. Että tota esimerkiks jos vaikka

O2: Yks perseilee nii kukaan ei pääse

O1: Nii kukaan ei pääse kauppaan. Et sanotaan vaikka että mä en siivoo mun huonetta siivouspäivänä, sitte koko osaston piti lähteä kauppaan, kukaan ei lähe kauppaan sen takii koska mä en oo

siivonnu mun huonetta. Toi on joukkorangaistus, toi on laitonta.”

Ryhmä 2

”O1: Ja edelleenki ne joukkorangaistukset, ne on niinku semmonen et kyl ne tuo aika, koska jos tulee vaikka koko osastolle joukkorangaistus nii kyl kaikki sit rupee perseilee” Ryhmä 3

Laitos on tiivis yhteisö ja yksittäiseen lapsiin kohdistuvilla rajoituksilla ylläpidetään myös yleistä järjestystä yhteisössä. Tyypillisenä esimerkkinä tästä toimii tupakointiin puuttuminen. Yksilön kannalta voi olla turhauttavaa, että tämä tapahtuu rajoitustoimenpiteen suorittamisena ja siihen kuuluvalla prosessilla. Rajoitustoimenpiteitä on mahdollista kohdistaa vain tiettyyn lapseen tai nuoreen kerralla ja sen käytössä tulee tehdä yksilöllinen arviointi. Lähtökohtaisesti on siis kyse yksilöön kohdistuvasta toimenpiteestä. On kuitenkin selvää, että rajoitustoimenpiteiden käyttö vaikuttaa monin tavoin ympärillä oleviin ihmisiin ja laitokseen yhteisönä. Muilla nuorilla voimassa olevat rajoitustoimenpiteet näkyvät laitoksen arjessa muun muassa siten, että ilmapiiri voi olla räjähdysherkkä huonotuulisuuden tai ärtyneisyyden takia. Muiden samalla osastolla olleiden nuorten toimijuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin vaikuttaa myös muiden nuorten rajoittaminen. Mikäli useammalla nuorella on liikkumisvapaudenrajoitus samanaikaisesti, se taas saattaa mahdollistaa sellaisen yhdessä nuoren mielestä hauskan yhdessä olemisen, mikä ei kuitenkaan ole toivottavaa, kuten esimerkiksi päihteiden käyttö osastolla.

5.6 Yksilöllisyys, välittäminen ja olennaiseen keskittyminen

Ryhmähaastatteluissa nuoret saivat kuvitella erilaisia rajoituksiin johtaneita tilanteita ja eläytyä rajoituksen kohteena olevan nuoren, muiden nuorten ja ohjaajien tilanteeseen. He ideoivat miten he itse olisivat toimineet, jos he olisivat olleet ohjaajina kuvatuissa fiktiivisissä tilanteissa. Myös yksilöhaastatteluissa tuli esille nuorten ajatuksia rajoittamisen vaihtoehtoiksi. Seuraavassa tuodaan esille nuorten omia toiveita ja kehittämisehdotuksia.

Nuoret toivat esille seikkoja, jotka voisivat lisätä turvallisuuden kokemusta rajoitustilanteissa. Nämä toiveet liittyivät heidän kanssaan työskentelevien aikuisten eli pääasiassa koulukotien ohjaajien toimintaan. Päälimmäisinä näistä nousivat esille toive välittämisestä, yksilöllisyyden huomioimisesta ja olennaiseen keskittymisestä.

Välittämisen kaipuu kumpusi nuorten puheissa, joissa he näkivät itsensä haavoittuvina lapsina, jotka tarvitsevat aikuisen apua ja tukea kasvuunsa ja arkeensa. Toivetta välittämisestä kuvailtiin esimerkiksi sen kautta, että nuoret toivoivat ohjaajien keskustelevan nuorten kanssa enemmän ja että nuorta ei jätettäisi yksin rajoitustilanteiden yhteydessä tai kun heillä on paha olo.

”Koska useimmiten lapset lähtee hatkoille ku on paha olla niin jos se paha olo tulee nii sillon ei oo sitä et hei meitä ei kiinnosta lähetsä hatkaan vai et ...//... Se (lapsen mielipiteen kysyminen) tehään väärin. Sille pitäs oikeesti samalla ku käydään sitä läpi et hei, me ollaan tehty sulle nyt tää rajotus, miltä tämä susta tuntuu. Tai että miten sä koet että tää tulee vaikuttaa suhun niinku, voi-daanko me tehdä jotain että sun olo ois helpompi. Tai mikä tilanne johti siihen et sulle piti tehdä näin tai et sulle tehtiin näin. Et siinä ois se nuoren mielipide eikä se miten henkilöstö toimi. Nuoren tuntemuksia enemmän. H5

Välittämisen voisi käytännössä erään nuoren mukaan näyttää esimerkiksi siten, että ohjaaja haluaisi aidosti oppia tuntemaan nuoren paremmin ja viettäisi enemmän aikaa nuoren kanssa. Kiinnostava havainto oli useamman nuoren ehdotus siitä, että aikuinen tarjoaisi nuorelle jäätelöä, minkä tulkitsimme nuorten tapana tuoda esille sen, että he ovat vielä lapsia. Jäätelö symbolisoi hyvän antamista lapselle ja sen nauttimista yhdessä. Yleisesti toive asioista puhumisesta ensisijaisena keinona rajoittamisen sijaan näkyi monen nuoren puheissa. Rajoittamisen tilalle kaivattiin kuuntelua, tunteista keskustelemista ja avun ja ymmärryksen tarjoamista.

”S: Mikä siihen auttas et ne oppis tuntee teiät paremmin?

O: No olis meidän kaa ja muutenki ku puhuis enemmän eikä vaan rajoittais ja lähtee pois, ei siinä oo mitään järkee mun mielestä. Koska muissakin mä oon nähny muis laitoksis, on erilaisii lähestymistapoja sillai rajoittamiseen tai ihan muuten jos joku riehuu ja se on toiminu paljo paremmin ku pelkkä rajaaminen. Mä oon ollu aika mones paikassa ja se on huomattu silleen. Mä oon ainaki huomannu, ei ne oo ollu mitään pieniä paikkoja, siel on monta osastoo ja mä oon kattonu miten siel muilla osastoil menee. Kuunnellu tarinoita ja tälle. Se on oikeestaan parempi, ihmisillä on menny paremmin ku niit ei rangaista, rajata lvr:il tai tämmösil vaan puhumalla tai jollain muulla avulla tiiäks. Mun mielestä on tolleen parempi” H8

Toiseksi nuoret toivoivat, että heidät nähtäisiin yksilöinä ja ohjaajat yrittäisivät asettua nuoren asemaan ja näin ymmärtäisivät nuorta paremmin – näkemällä nuoren käytöksen taakse. Osa nuorista kuvaili, että he kokevat aikuisten näkevän heidät joukkona ongelmanuoria – isona massana ilman yksilöllisiä eroja, taustoja ja syitä käytöksen takana. Eräs nuori kuvailikin, että he kaikki tulevat eri taustoista ja kaikilla on erilaiset ongelmat, eikä heitä siksi pitäisi mahduttaa yhdeksi isoksi joukoksi.

Yksilöllisyyden voisi nuorten mukaan oppia huomioimaan paremmin tutustumalla nuoriin, heidän kiinnostuksen kohteisiinsa ja taustoihinsa paremmin – ja

viettämällä nuorten kanssa aikaa heille mieluisella tavalla yksilölliset toiveet ja mieltymyksensä huomioiden. Tämä saisi nuoret haastatteluiden mukaan tuntemaan olonsa paremmin kohdatuiksi, nähtyiksi ja kuulluiksi. Yksilöllisyys tulisi huomioida usean nuoren mukaan myös rajoitustoimenpiteissä; yksi rajoitus saattaa toimia katkaistuaan yhden nuoren haitallisen käytöksen, kun taas toiselle siitä ei välttämättä ole hyötyä. Joillekin tietystä rajoituksesta voi jopa olla enemmän haittaa kuin hyötyä rajoituksen laukaistessa negatiivisen käytöksen kierteen. Yksilöllisyyden huomiointi loisi erään nuoren mukaan nuoren luottamusta ohjaajaan ja myös ohjaajan luottamusta nuoreen.

”No pitäs kattoo silleen nuorta niinkun yksilönä ja vähän kattoo että mitä se niinkun, kuitenkin kaikilla on vähä niinku eri taustat ja muut kuitenkin ja niinkun, ja mun mielestä kuitenkin lähtökohta on se et ketään ei pitäs niinkun, pitäis pyrkiä siihen että nuorta ei nyt ihan niinkun ainakaan turhan takia niinkun aleta rajottamaan liikaa koska se et jos semmonen yhteistyö luottamussuhde olis parempi” H12

Kuitenkin, vaikka nuoret toivat näitä yksilöllisen rajoitusten tarpeen arvioinnin tärkeyttä esille, samalla joidenkin puheista välittyi kuitenkin myös se, että rajoitukset koettiin paikoin epätasa-arvoisiksi toisen saadessa samasta toiminnasta lievemmän rajoitustoimenpiteen kuin toinen. Lapsikohtaisen arvion vaikutusta rajoitustoimenpiteisiin oli monen vaikea ymmärtää ja yksilöllisyyden toive heijasti enemmänkin kohtaamisen ja vuorovaikutuksen merkitystä.

Kolmas keskeinen toive oli **suhteellisuus ja olennaiseen keskittyminen**. Erityisesti eräässä ryhmähaastattelussa nuoret pohtivat sitä, että rajoitustoimenpiteitä tulee helposti nuorten mielestä hyvin pienistä rikkeistä, kuten tupakanpoltosta tai kiroilusta, joita nuoret eivät nähneet isoina asioina. Sen sijaan he toivoivat, että aikuiset keskittyisivät enemmän isoihin ongelmiin, nuorten käyttäytymisen juurisyihin, kuten siihen, miksi kukin nuori on alun perin koulukotiin sijoitettu. Tällaisia syitä olivat nuorten kohdalla esimerkiksi vihanhallintaongelmat ja päihteiden käyttö.

”No sillai että aika monesta eri asiasta pitää aina rajata että jos mä teen mitään pientä pahaa nii ei keskitytä olennaiseen vaan rajotetaan siitä pienestä paheesta...//...No esimerkiks liikkumapauden rajotukset on ollu sillee et mä oon ollu hatkassa, sen mä kyl ymmärrän. Ja sitte puhelimen haltuunottoja on ollu jostain ihan turhista syistä” H9

”koska nää rajottaa tosi pienestä ja ihan tyhmistä asioista mutta myös semmosist asioista myös mist kannattaaki rajottaa

S: Joo. Mikä on semmonen tyhmä asia sit tai pieni asia mistä, ku sanoit että

O: No jos sä tuut vaikka myöhässä ulkoilulta ja tai vai koot yhen yön siellä tai jos sä oot vaikka kotona ollu kotilomilla yhen yön pidempään nii sit sulle tulee siitä viikon lvr” H4

”O: No emmä tiä silleen ns avoimesti et ne ei kato kaikkee sormien läpi tietenkää mut jos jollain on nuuska huules nii ei se mikään maailmanloppu oo tai jos joku käy tupakalla. Mun mielest pitäs keskittyä niihin isompiin ongelmiin enemmän

S: Niin kyllä, okei. Tuntuuks susta et tällä hetkellä sit niihin ei keskitytä riittävästi?

O: No ei ainakaan mun mielest

S: Joo. Mitä ne ois sitte ne isot ongelmat, tarkotatsä vaikka mielenterveysongelmia?

O: Nii mielenterveysongelmat, päihdeongelmat, kaikki tämmöset” H10

Sellaiset rajoitukset, jotka selvästi estivät itsetuhoista käytöstä tai esim. päihteidenkäyttöä moni nuori piti ”ihan aiheellisena”.

”No jos sä oot nyt käyny tuolla polttelemassa ja vetämäs kamaa huiviin nii ehkä sitte kannattaa antaa lvr tai joku” H4

Näihin ongelmiin täytyisi nuorten mukaan keskittyä enemmän esimerkiksi mielenterveyspalveluiden tehostamisella koulukodeissa ja päihdetyöskentelyn kehittämisellä. Nuoret kokivat, että rankaisemalla pienistä rikkomuksista aikuiset sulkevat silmänsä oikeilta ongelmilta, joihin nuoret toivoisivat puututtavan. Olennaiseen keskittymisellä erään ryhmähaastattelun nuoret viittasivat myös siihen, että he toivovat, että aikuiset keskittyisivät hyviin asioihin ja vahvistaisivat sitä, mitä nuori tekee hyvin tai oikein.

”O1: Nii ja sitte se että keskittyä olennaiseen että jos mulla on vaikka väkivallan kanssa ongelmia että mä oon aggressiivinen ja väkivaltanen niin keskityttekö te nyt jumalauta mun tupakointiin mieluummin ku siihen että mulla on aggressioita ja väkivaltaa

O2: Pitäs keskittyä siihen enemmän et mitä sä oot tehny hyvin ja et missä kaikissa tilanteissa sä oot hyvin onnistunut välttämään tätä väkivaltaa

O1: Älä, jep. Ja sitte aina ku mua ärsyttää se niin paljon koska mä oon tullu tänne sijoitukseen sen takia että mulla on aggressiivisuusongelmia. Sitten nää keskittyy johonkin joo sinä tupakoit alueella. Sit niinku onks toi niinku se, onks toi mun sijoituksen syy, niinku miks sä keskityt tollaseen pieneen asiaan, ei se jos mä meen alueen ulkopuolelle ei se ilma jotenki niinku vaihdu siellä että se savu ei tule tänne alueen sisäpuolelle niin mä en ymmärrä tota että tämä on savuton alue. Niinku toi on niin pieni pahe siihen verrattuna että mä oon joutunut sijoitukseen mun omasta kodista nii voittekste keskittyä auttaa mua siinä asiassa koska mä voin auttaa itteeni siinä tupakka-asiassa mutta en ehkä ite siinä aggressiivisuusongelma-asiassa nii voittekste niinku keskittyy siihen.”

”O2: Mun mielest niiden ohjaajien pitäs keskittyä niihin asioihin mitkä menee hyvin

O1: Nii

O2: Ja auttaa työstämään niitä asioita mitkä ei oo taas niin hyvin

O1: Niinpä

P: Eli tarjota enemmän sitä tukea ja jotenki jos kuulen oikein niin ne rajarit ei välttämättä siihen niinku auta vaan

O2: Enemmän mun mielestä keskusteluapua ja semmosta hyvää vuorovaikutusta” Ryhmä 3

Vaikka osa nuorista näki rajoitustoimenpiteet tarpeellisina ja tietyissä tilanteissa hyödyllisinä niin suuri osa nuorista koki rajoitustoimenpiteet toimimattomaksi tavaksi puuttua haastavaan käytökseen niiden rangaistuksenomaisen luonteen vuoksi. He esittivät vaihtoehtoisia toimintatapoja rajoitustoimenpiteiden tilalle, joiden he kokivat voivan olla hyödyllisempiä epätoivotun käytöksen vähentämiseksi ja nuoren hyvinvoinnin edistämiseksi. Rajoittamisen vaihtoehtoja voisi nuorten mielestä enemmän arvioida.

”kyl se silleen se putka omalla tavallaan rauhottaa hetkeks. mut niinku emmä tiiä kyl mä rauhottusin muutenki. tai että jos mun antas hetken vaan möllätä jossain omas huonees tyyliin et vähän kolistella jotain seinää niin kyl mä varmaan viidessä minuutissa oisin jo ihan rauhallinen” H1

Nämä toiveet vaihtoehtoisista toimintatavoista voidaan nähdä seikkoina, jotka vahvistaisivat nuorten toimijuutta. Rajoitustoimenpiteet eivät nuorten mielestä ole epätoivotun toiminnan pysäyttämiseksi riittävä keino, sillä niitä ei koeta pyrkimyksinä auttaa nuorta. Nuoret pohtivat myös muiden keinojen puuttumista:

”Ei oo muita keinoja pysäyttää nuoria tai niinku heittomerkeis pysäyttää. Ei saa tiiäkkö ohjaajat vai saako ohjaajat ottaa puhe-
limen pois, niinku ypr vaikka, ei siin välttämät saa. Ei pysty
tiiäkkö rajottaa et sun pitää olla huoneessas vaan pari päivää, pi-
tää tehdä päätökset. Pitää niinku, ei oo muita keinoja ku se rajo-
tus koska jos niitä ei laiteta niin nuori lähtee kaupungille vetää
taas pään täyteen, tulee laitokselle, tekee itsetuhosia asioita tai
jotain vastaavaa ja vaarantaa itsensä niin ehkä ei oo muita kei-
noja” H5

Nuoria pyydettiin kuvailemaan, kuinka he itse toimisivat, jos olisivat ohjaajina kou-
lukodeissa. Näissä kuvauksissa toistui toimintamalli, jossa tilanteeseen puututtaisiin
ensin rajoitustoimenpiteitä kevyemmin keinoin, kuten keskustelemalla tai viettämällä
aikaa nuoren kanssa. Rajoitustoimenpiteet nähtiin sopivaksi ratkaisuksi sitten, kun
muut keinot olisi käytetty ja nuori kokisi tullessa nähdyksi ja kuulluksi, ja tällöin
niitä ei koettaisi yhtä herkästi rangaistuksina. Suhteellisuusperiaatteen huomioon ot-
taminen lisäisi prosessuaalista oikeudenmukaisuutta. Tässä yhteydessä myös nuorten
toiveet ja tarpeet kuuntelevasta, välittävästä aikuisesta nousivat pintaan.

”et mun mielestä niinku auttas paremmin jos vois niinku ymmär-
tää enemmän, sanoo et hei mä ymmärrän tuon että vaikka mun
lähipiiris on ollu samanlaista tai että, sillee yritetään pysäyttää
mut se on mun mielest väärä tapa” H5

”S: Onks sulla mitään konkreettista esimerkkiä mikä ois yks sem-
monen asia minkä sä ainaki haluisit tehdä toisin?

O2: No en rajottais niin, puhuisin niille

O1: Just tota että mä kokeilisin ekaks puhumalla ja sitte rajottai-
sin jos ois siihen tarve mut täällä on vähä toiste päin ekaks rajo-
tetaan ja sit puhutaan mikä on mun mielestä, mikä tekee siitä au-
tomaattisesti rangaistuksen koska on se eka tapa, se ei voi olla
sillon auttamista” Ryhmä 1

6 Yhteenveto ja pohdinta

Tämän tutkimuksen kohteena oli koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet rajoituspäätösten ja nuorten haastattelujen valossa. Tutkimuksella vastattiin kahteen tutkimuskysymykseen: millaisena rajoitustoimenpiteiden käyttö näyttäytyy koulukodeissa tehdyissä rajoituspäätöksissä sekä miten rajoitustoimenpiteet vaikuttavat koulukoteihin sijoitettujen nuorten arkeen ja elämään. Tutkimuksessa hyödynnettiin monimenetelmällistä asetelmaa – yhdistäen määrällistä ja laadullista aineistoa.

Rajoituspäätöksistä koostuva asiakirja-aineisto käsitti kaikkien 44 vähintään vuoden koulukodeissa sijoitettuna olleen nuoren rajoituspäätökset. Nuoret olivat kaikista viidestä valtion koulukodin yksiköstä, ja tarkastelussa oli näiden nuorten rajoituspäätökset (n=2876) koulukotiin sijoituksen alusta helmikuuhun 2022 saakka. Tarkemman analyysin otos koostui samojen nuorten yhden vuoden (1.2.2021–31.1.2022) aikana tehdyistä päätöksistä (n=1320).

Asiakirjojen tarkastelussa kävi ilmi, että rajoituspäätösten määrä vaihtelee nuori-kohtaisesti paljon. Osalla nuorista päätöksiä oli lähes kaksisataa, osalla alle kymmenen. Rajoituspäätökset siis selkeästi kasautuivat helpommin toisille nuorille, eikä tämä ollut suoraan yhteydessä sijoituksen pituuteen. Yleisin koulukodeissa tehty rajoituspäätös oli henkilökatsastus. Tällä tarkoitetaan käytännössä useimmiten huumausaineseuloja tai nuoren puhallutusta. Toiseksi yleisin rajoitustoimenpide oli aineiden ja esineiden haltuunotto, jonka nojalla nuorilta otettiin haltuun pääasiassa puhelimia, SIM-kortteja ja muita elektronisia laitteita tai tupakkatuotteita ja paloturvallisuuden vaarantavia esineitä. Vähiten koulukodeissa oli tehty eristämisiä ja kiinnipitoja. Eristämisten pituudet vaihtelivat muutamasta minuutista jopa 13 tuntiin, mutta yleisin kesto eristämiseksi oli noin tunti. Rajoitustoimenpiteisiin johtaneita tilanteita tarkastellessa yleisimmäksi havaittiin karkaaminen laitoksesta. Tähän lukeutui myös karkaamisen yritykset sekä pyrkimys estää nuoren karkumatkalle lähtö. Myös päihteenkäyttö, aggressiivisuus ja epäily päihteenkäytöstä olivat yleisiä rajoituspäätöksiin johtaneita tilanteita.

Nuorten yksilö- ja ryhmähaastattelut (n= 12 + 3) avasivat puolestaan nuorten omia kokemuksia, tulkintoja ja mielipiteitä rajoitustoimenpiteistä ja niiden vaikutuksista heidän arkeensa ja elämäänsä. Haastatteluaineisto analysoitiin kahden sijoitettujen lasten arjen kannalta merkittävän teoreettisen käsitteen, turvallisuuden ja toimijuuden, näkökulmista. Näitä tarkasteltiin neljässä eri kategoriassa; arjessa, rajoitustilanteissa, sosiaalisissa suhteissa ja laitousyhteisössä. Emotionaalista turvallisuutta heikentävinä tekijöinä tunnistettiin rajoitustoimenpiteiden aiheuttamat negatiiviset tunteet, kokemukset rangaistuksenomaisuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta sekä rajoitusten kielteisiin vaikutuksiin sosiaaliin suhteisiinsa ja laitospäristöön. Rajoitustoimenpiteet turvaavat ja vahvistavat pääasiassa nuorten fyysistä turvallisuutta, minkä suuri

osa nuorista myös tunnisti. Emotionaalista turvallisuutta vahvistavia tekijöitä tunnistettiin vähemmän. Tunnistetut seikat liittyivät rajoitustoimenpiteistä koituneisiin hyötyihin nuorille itselleen sekä muille sekä rajoitusten myönteisiin vaikutuksiin koulukodin sisäisiin kaverisuhteisiin. Rajoitustoimenpiteet itsessään rajaavat nuorten toimijuutta ja siksi rajoitustilanteissa valta-asetelma päätöksenteossa on ilmeinen ja nuorten toimintatila lähtökohtaisesti ahdas. Nuorten toimijuus näissä tilanteissa näyttäytyi eri tavoin esim. passiivisuutena, myöntymisensä tai kapinana.

6.1 Tutkimuksen rajoitukset

Rajoitustoimenpiteet, joita tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, on kattokäsite monelle hyvin erilaisille toimenpiteille, joita käytetään rajaamaan erilaisia perus- ja ihmisoi-keuksia. Laitoksessa tehtävä kasvatusta- ja hoitotyö on kaikkein tärkein vastaamaan nuorten tuen tarpeisiin ja rajoitustoimenpiteiden käyttö on vain yksi laitoksessa työskentelevien työkaluista. Tutkimuksen kohteena olivat rajoitustoimenpiteet, jolloin se luonnollisesti ohjasi haastatteluun osallistuvia kertomaan tästä nimenomaisesta näkökulmasta. Tuloksista ei siten voi suoraan vetää johtopäätöksiä nuorten arjesta koulukodissa laajemmin. Rajoitustoimenpiteet ovat kuitenkin isossa roolissa sekä laitostyhteisössä, että yksittäisten nuorten arjessa ja elämässä.

Tutkimuksessa haastateltiin 12 nuorta, joista osa osallistui sekä yksilö- että ryhmähaastatteluun. On mahdollista, että tutkimukseen jätti osallistumatta sellaisia nuoria, joiden kokemukset olisivat tuoneet muita näkökulmia tarkasteltuihin ilmiöihin. Tutkimuksen tulokset ovat kuitenkin hyvin samansuuntaiset useiden aikaisempien tutkimusten kanssa emmekä koe, että haastateltavat olisivat edustaneet pelkästään erityisen kriittistä tai positiivista näkökulmaa, vaan kokemusten kirjo oli suuri. Haastatteluissa teemat ja kokemukset kuitenkin toistuivat mikä kertoo tietystä saturaatiosta. Laadullisen aineiston tarkoitus ei ole olla edustava otos, mikä suoraan mahdollistaisi yleistyksen vaan se pikemminkin tuo esille variaation ja samankaltaisuuden erilaisissa teemoissa. Tavoitteena on ollut lisätä ymmärrystä nuorten kokemuksista ja tilanteiden tulkinnasta.

Aineistona olleet rajoituspäätökset saatiin käyttöön valtion koulukotien asiakastietojärjestelmästä, eikä joukossa ollut erityisen huolenpidon jaksoilla tehdyt tai sosiaalityöntekijöiden tekemät rajoituspäätökset. Tästä syystä emme voineet ottaa huomioon esim. sitä oliko nuorella samanaikaisesti koulukodin tekemien rajoitusten lisäksi pitkä yhteydenpidon rajoitus (mikä luonnollisesti vaikuttaa lapsen kokonaistilanteeseen). Tästä syystä tutkimuksen nuorille on todennäköisesti samana ajanjaksona tehty määrällisesti enemmän rajoituspäätöksiä kuin mitä tämä aineisto kattaa.

Tutkimuksen haastatteluosuuteen osallistui seitsemän tyttöä ja viisi poikaa. Sukupuoli määriteltiin asiakirjoissa näkyvän henkilötunnuksen perusteella ja asiakirja-aineistossa lasten juridinen sukupuoli jakauma oli tasainen. Sukupuoli päädyttiin jättämään pois tulosten raportoinnista tutkimuseettisistä syistä tutkittavien anonymiteetin

suojaamiseksi. Sukupuoli on varmasti yksi tekijä, joka vaikuttaa sekä rajoittamiseen, että nuorten kokemuksiin, mutta sen vaikutusta ei tässä ole tarkasteltu tarkemmin.

Tutkimushanke oli kestoltaan lyhyt, jolloin tarkasteltavia näkökulmia oli rajattava. Yhdessä tutkimuksen tukiryhmän kanssa aineisto rajattiin nuorten haastatteluihin ja asiakirjoihin, jotka jo itsessään muodostivat laajan ja runsaan aineiston. Ammattilaisten näkökulmaa ei voitu sisällyttää tähän raporttiin, vaikka se olisi antanut vielä monipuolisemman kuvan ilmiöstä. Loppuvuodesta 2022 järjestettiin pääasiassa ammattilaisille suunnattu keskustelutilaisuus, jossa tutkimushankkeen tulosten esittelyn lisäksi käytiin yhteistä pyöreän pöydän keskustelua rajoitustoimenpiteistä lastensuojelulaitoksissa eri näkökulmista. Tutkimushankkeessa ilmestyy vielä syksyllä 2023 Tampereen yliopiston opinnäytetyö sekä myöhemmin THL:n julkaisu, joissa rajoitustoimenpiteitä tarkastellaan laitosten työntekijöiden näkökulmasta.

6.2 Rajoitustoimenpiteiden kokemus rangaistuksina

Haastateltavat nuoret olivat lähes yksimielisiä siitä, että rajoitustoimenpiteet koetaan rangaistuksina. Vaikka esimerkiksi Hoikkala (2020) toteaa rajoitus- ja kurinpitokäytäntöjen muuttuneen ajan kuluessa rangaistuksenomaisista enemmän huolenpidollisiin käytäntöihin, on nuorten kokemus rajoitustoimenpiteiden *rangaistuksenomaisuudesta* yhä vahva. Nuorten kokemus on se, että rajoitukset ovat seuraus tai rangaistus ei-toivotusta käytöksestä sen sijaan, että niillä pyrittäisiin turvaamaan nuoren oma tai muiden hyvinvointi. Tämä on linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa (esim. Enell 2020) ja samalla ristiriidassa sen kanssa, että rajoituksen perusteena ei koskaan saisi olla rangaistus tai seuraamus (esim. Tervo 2021). Yksi syy nuorten kokemukseen on se, että rajoitus yleensä heidän näkökulmastaan on ei-toivottu seuraus tietyistä käytöksistä, jolloin se siinä hetkessä mielletään rangaistukseksi. Toinen syy liittyy rajoitustoimenpiteiden päätöksentekovallan epäsuhtaan sekä prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumattomuuteen. Jos nuori kokee, että häntä ei oteta mukaan päätöksentekoprosessiin tai hänen mielipidettään ei huomioida, jää hänelle helposti kokemus, että rajoituspäätös on rangaistus, koska rajoituksen perusteet ovat heikot tai niitä ei ymmärretä.

Seuraamuksen kokemusta ruokki myös rajoitusten ennakoitavuus, nuoret tiesivät jo etukäteen mitä rajoituksia heille asetetaan seurauksena tietyn tyyppisestä ei-toivotusta käyttäytymisestä. Nuorten kokemus siitä, että rajoittamisessa on kyse heidän ei-toivotun käytöksensä kitkemisestä, tulee tulkita myös heidän aikaisempien kokemusten valossa, osa nuorista koki jo sijoituksen koulukotiin itsessään olevan seuraus tai rangaistus tästä. Nuoret kokevat, että heiltä kielletään asioita, joita he eniten toivovat ja joita he ovat odottaneet, kuten esimerkiksi yhteydenpito tai vierailut perheen luona.

6.3 Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen

Nuorten tunne kuulluksi tulemisen puuttumisesta ja mielipiteen todellisesta huomiointamisesta liittyy vahvasti *prosessuaaliseen oikeudenmukaisuuteen*. Nuorisotutkimusseuran (2015) mukaan prosessuaalisella oikeudenmukaisuudella on vaikutusta siihen, millainen luottamus nuorella on yhteiskuntaa ja oikeusjärjestelmää kohtaan ja omat kokemukset esimerkiksi rikosprosessista, tai tässä kontekstissa esimerkiksi rajoitustoimenpiteistä, ovat merkittävässä asemassa nuoren luottamuksessa viranomaisiin ja sääntöihin. Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi kaikille ryhmän jäsenille on Tylerin ym. (1990) mukaan annettava ääni riippumatta siihen, vaikuttaako ääni päätöksentekoprosessiin. Äänen antaminen voi hyvin riittää siihen, että prosessia pidetään oikeudenmukaisena – oli prosessin lopputulos, kuten rajoitustoimenpide, millainen hyvänsä. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että nuorten äänen kuuleminen ennen rajoituspäätöksen asettamista lisäisi heidän prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden tunnettaan ja voisi näin muuttaa osaltaan myös suhtautumista rajoitustoimenpiteisiin. Koulukodista itsenäistyneiltä on kuultu vinkkejä koulukotijärjestelmän kehittämiseen ja heidän mukaansa tiukkoja rajoitustoimenpiteitä ei nähty ongelmallisina, mikäli prosessuaalinen oikeudenmukaisuus toteutuu. (Heino 2020)

Nuoret olivat usein sitä mieltä, että rajoitustoimenpide on sopiva ratkaisu sitten, kun muut keinot on käytetty ja nuori on kokenut tulleeensa nähdyksi ja kuulluksi. Rajoitukset aiheuttivat nuorissa epäreilouden ja turhautumisen tunteita, jotka kumpusivat vaikutusmahdollisuuksien puuttumisen kokemuksesta. Nuoret kokivat, että vaikka he vastustaisivat rajoitusta, eivät ymmärtäisi sen perusteita tai ilmaisisivat muuten olevansa rajoituspäätöksestä eri mieltä, ei näitä seikkoja oteta huomioon, vaan rajoitus asetetaan tästä huolimatta. Kun nuorilta kysyttiin, onko heillä mahdollisuutta keskustella rajoituksista ohjaajan kanssa jälkikäteen, moni koki tämän turhaksi rajoituksen jo tapahduttua. Nuoret tuovat esille, että heiltä kysytään mielipidettä ja että asia kirjaetaan. Kuinka nuorille rajoittamistilanteessa saataisiin välitettyä aito kiinnostus hänen mielipiteestään ja kokemuksestaan? Kuuleminen on ”tyhjää” niin kauan kuin aikuisten määrittely on ainoa totuus, joka ei ole neuvoteltavissa. Nuoret toivatkin usein esille toivetta siitä, että nuoren käytöksestä, tilanteista ja rajoitustoimenpiteistä keskusteltaisiin nuoren kanssa enemmän etukäteen ja että tilanteet pyrittäisiin ratkaisemaan enakoivasti.

Joillekin nuorille oli tehty määrällisesti paljon rajoitustoimenpiteitä lyhyen ajanjakson aikana. Mikäli rajoituspäätöksen teko on ollut välttämätöntä turvallisuuden varmistamiseksi eikä nuorella tosiasiallisesti ole ollut vaikuttamismahdollisuuksia, voi lapsen lainmukainen toistuva hallinnollinen kuuleminen kuitenkin jopa heikentää nuorten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemusta.

Tämän vuoksi – prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden tunteen vahvistamiseksi – keskustelun käyminen nuorten kanssa eri vaiheissa on avainasemassa. Ennakkoon käytävät keskustelut voivat olla nuoren toiveiden kuulemista siitä, miten hän toivoo

mahdollisesti eteen tulevassa rajoitustilanteessa toimittavan. Myös Tolonen (2021) on tuonut esille, kuinka nuorten saama oikea-aikainen tieto rajoitustoimenpiteistä on tärkeässä roolissa nuoren kokemuksen muodostumisessa ja myös hänen mukaansa nuoret toivovat tietoa varhaisemmassa vaiheessa.

Aikuisilta vaaditaan rohkeutta aidosti kuunnella ja hakea uusia toimintamalleja ja ratkaisuja myös laajemmin nuorten vaikuttamismahdollisuuksien ja kuulluksi tulemisen vahvistamiseksi, jotta nuorten kokemukset osallisuudesta ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi vahvistuvat.

6.4 Huomio nuorten kokemukseen ja tilanteeseen

Nuorten haastatteluissa nousee esille toive *yksilöllisyyden huomioimisesta*; olisi tärkeää tutustua nuoriin kiinnittäen huomiota juuri heidän yksilöllisiin ongelmiinsa, käytökseensä ja sen syihin sekä mielenkiinnon kohteisiinsa, jolloin myös rajoitustoimenpiteiden käytön yksilöllinen harkinta voisi toteutua paremmin. Vaikuttavaksi todettu keino vähentää rajoitusten käyttöä on Thomannin (2009) tutkimuksen mukaan nuoren tunteminen, hänen tarpeidensa tunnistaminen sekä luottamukseen ja rehellisyyteen perustuva suhde nuoren ja työntekijän välillä.

Nuoret suhtautuivat ristiriitaisesti aikuisiin ja heidän kykyynsä ja mahdollisuuksiensa auttaa heitä. Epäluottamus aikuisiin harvoin syntyy yksittäisestä tilanteesta, vaan kyse on usein pitkään jatkuneesta osattomuuden ja petetyksi tulemisen tunteesta. Luottamuksen rakentaminen voi olla haasteellista ja vaatii siksi ammattilaisilta vankkaa osaamista ja pitkäjänteisyyttä. Nuorten kokemuksia ei kuitenkaan tulisi vähätellä koska ne ovat todellisia ja ohjaavat toimintaa hetkessä. Pienetkin asiat voivat vaikuttaa siihen vahvistaako vai heikentääkö se entisestään nuoren kokemusta turvallisuudesta ja toimijuudesta. Nuorten puheissa tunnekokemukset ja toisaalta rajoittamisen tarpeen ymmärtämisen välinen ristiriita on jatkuvasti läsnä.

Vaikka nuoret usein ymmärtävät rajoitusten juurisyyt ja niiden lakisääteiset perusteet jälkepäin, tunnekokemuksina ne on usein koettu negatiivisina. Tästä syystä on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota niiden toteuttamiseen. Yhden tulkintakehyksen tähän tuo pohdinta eri toimijoiden tilanteen tulkinnasta ja sen vaikutuksista käyttäytymiseen. Rajoitustilanteet vaativat suurta hienotunteisuutta työntekijältä. Kyse on vaativasta tehtävästä, jossa tärkeäksi muodostuu se, miten nuoren tunnekokemus saataisiin mahdollisimman neutraaliksi tai positiiviseksi. Tehtävä herättää kuitenkin tunteita myös ammattilaisissa. Helavirta (2021) on kutsunut tätä emotionaaliseksi kuormaksi. Joillakin nuorilla oli kokemus siitä, että aikuiset toimivat tilanteissa tunteettomasti, mikä saattaa liittyä ammattilaisten emotionaaliseen kuormaan.

Vaikka juridishallinnollisesti olisi toimittu oikein, lapsen tulkintakehys voi olla hyvin erilainen. Tärkeintä on se, mitä merkityksiä nuori itse antaa tapahtumalle sekä miten hänen aikaisemmat kokemuksensa vaikuttavat siihen. Toimijuuteen vaikuttaa aina se, miten hän näkee toimintansa ”hyödyt” suhteessa nykyhetkeen ja

tulevaisuuteen (Emirbayer & Mische 1998); nuoret eivät tuoneet haastatteluissa useinkaan ilmi pohdintaa tulevaisuudesta ja näin ollen rajoitustoimenpiteiden myönteisistä pitkän tähtäimen vaikutuksista. Enemmän fokuksessa olivat vaikutukset nykyhetkeen ja aiempien kokemusten reflektointi siitä näkökulmasta, mitä rajoittamisesta oli sillä hetkellä aiheutunut. Nämä kokemukset olivat pääosin negatiivisesti sävyttyneitä. Tästä voidaan vetää johtopäätös, että heidän käyttäytymistään rajoitustilanteissa ohjaa pääasiassa aikaisempien kokemusten ja nykyhetken valossa tehty tulkinta tilanteesta. Suurimmalla osalla koulukodissa asuvilla nuorilla on pitkä lastensuojelutausta ja kokemuksia monenlaisista sijoituksista ja laitoksista. Nämä aikaisemmat kokemukset väistämättä vaikuttavat heidän oman nykytilanteensa tulkintaan.

Nuoret toivat haastatteluissa usein esille, että ammattilaiset eivät aidosti kuuntele heidän tulkintaansa tilanteesta ja mielipidettään asiasta vaan pyrkivät välttämään nuorelle omaa tulkintaansa. Aikuisella on tässä tilanteessa sekä tilanteen määrittelyvalta että rajoitusten päätös- ja toteuttamisvalta. Jos sosiaalityöntekijätkin kuulevat pääasiassa laitoksen henkilökuntaa, jää lapsi kovin yksin. Nuoret hakevat toisistaan vertaistukea ja samalla he rakentavat yhteistä sosiaalista todellisuutta henkilökunnan toiminnasta ja rajoitustoimenpiteisiin liittyvää yhteistä tulkintaa, mikä korostuu esimerkiksi silloin, kun nuoria kuullaan ryhmänä.

On otettava myös huomioon työntekijöiden näkökulma; mitkä asiat liittyvät yksittäisten työntekijöiden toimintaan, ja mitkä puolestaan ovat lähtöisin rakenteista. Lastensuojelulaitosten työntekijöihin kohdistuu runsaasti arvostelua ja paineita eri tahoilta, ja rakenteellisten ja lainsäädännöllisten puutteiden vuoksi työtä voi olla vaikeaa tehdä virheettömästi. Tämä on jo näkyvässä työntekijöiden rekrytointivaikeuksina ja johtuu osittain myös laitoshoitoon sijoitettavien lasten enenevästä vaikeahoitoisuudesta. Jotta hoito- ja kasvatustyötä on mahdollista tehdä laadukkaasti ja eettisesti, huomio tulee myös kiinnittää osaamisen ja resurssoinnin varmistamiseen.

6.5 Rajoitustoimenpiteiden määrä ja kasautuminen

Rajoituspäätökset kasaantuvat joillekin nuorille herkemmin kuin toisille, mikä puolestaan voi johtua monista seikoista – näiden nuorten kohdalla, joille päätöksiä oli asiakirja-aineiston tarkastelun mukaan kertynyt huomattavasti keskimääräistä enemmän, oli havaittavissa tietynlainen *negatiivinen kierre*, joka rajoituspäätöksistä ja niihin johtaneista tilanteista aiheutui. Tämä kierteen tematiikka oli myös esillä nuorten haastatteluissa. Kierre saattoi käytännössä tarkoittaa nuorten kohdalla jatkuvaa luvantonta poistumista koulukodista; koulukotiin palattuaan nuorelle asetettiin useampia rajoituspäätöksiä, joilla pyrittiin varmistamaan nuoren turvallinen paluu osastolle, päihitteettömyys sekä uudelle karkumatkalle lähtö. Tästä huolimatta nuori lähti pian uudelleen karkuun ja se saattoi provosoitumisen myötä olla jopa sen seurausta. Tällaisten kierteiden ja niistä seuranneiden yhä uusien rajoituspäätösten seurauksena rajoituksia kertyi esimerkiksi juuri karkumatkoille alttiilla nuorilla runsaasti.

Karkumatkoihin liittyvät rajoituspäätökset olivat usein samoja monen nuoren kohdalla; tavallinen nuorelle asetettava ”rajoitusrypäs” osastolle palatessa oli henkilöntarkastus ja -katsastus, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastus, aineiden ja esineiden haltuunotto sekä yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittaminen.

Toinen rajoituspäätöksiin johtanut yleinen tilanne, joka aiheutti rajoituskierteen, oli runsas päihteiden käyttö tai sen epäily. Näihin tilanteisiin liittyi lähes poikkeuksetta henkilöntarkastus, mutta usein lisäksi henkilöntarkastus, aineiden ja esineiden haltuunotto sekä liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittaminen. Näiden rajoituspäätösten käytäntöönpano esimerkiksi juuri edellä kuvatuissa tilanteissa on välttämätöntä nuoren hyvinvoinnin turvaamiseksi ja tilanteen stabiloimiseksi.

Negatiivisen kierteen vuoksi nuoret kokivat, että rajoitustoimenpiteistä ei ole useinkaan pitkäaikaista hyötyä, vaikka niillä hetkellisesti pystytäänkin pysäyttämään itselle tai muille haitallinen käyttäytyminen. Osittain tämä liittyi kapinoimiseen rajoituksia ja sääntöjä vastaan – osittain puolestaan välinpitämättömyyteen rajoitustoimenpiteitä kohtaan. Negatiivinen kierre oli osa nuorten kuvaamiin rajoitustilanteisiin liittyvää toimijuutta. Nuorten kokiessa oman toimijuutensa rajoitetuksi he saattavat ottaa ei-hyväksytyjä ja itselleen haitallisia toimintamalleja käyttöön, kuten esimerkiksi karkumatkalle lähtemisen. Saman on tutkimuksessaan todennut Vipusaari (2020).

Ylipäänsä rajoitustoimenpiteiden suuri määrä joillakin nuorilla herättää kysymyksen siitä ovatko ne riittäviä turvaamaan heidän tilanteensa? Tärkeää olisi löytää rajoitustoimenpiteitä pysyvämpiä ja kestävämpiä rajoja haitalliselle toiminnalle. (ks. myös Heino 2020) sekä panostaa rajoitustoimenpiteiden ja niiden tarpeiden vähentäviin toimiin.

6.6 Turvallisuuden ja hyvän kierteen vahvistaminen

Nuorten mielestä rajoitustoimenpiteiden hyödyt liittyivät useimmiten rakenteelliseen ja fyysiseen turvallisuuteen; rajoitustoimenpiteet olivat hyödyttäneet nuoria esimerkiksi estämällä tai katkaisemalla itsetuhoisen käyttäytymisen ja estämällä nuoria olemaan yhteydessä heidän turvallisuutensa kannalta haitallisiin henkilöihin. Nuoret olivat tehneet myös havaintoja muiden nuorten rajoittamisen tuomista hyödyistä, jotka nekin liittyivät useimmiten fyysiseen turvallisuuteen, kuten itselle haitallisen käytöksen estymiseen rajoitusten myötä. Hyötyjä kuvattiin myös aikuisten näkökulmasta: rajoitustoimenpiteet olivat saattaneet estää työntekijöiden vahingoittumisen tilanteissa, joissa nuori käyttäytyi aggressiivisesti.

Rajoitustoimenpiteillä pyritään varmistamaan lapsen oma ja muiden turvallisuus ja mahdollistamaan myös muiden hyvinvoinnin ulottuvuuksien toteutuminen. Usein rajoitustoimenpiteet näyttävät vastaavan nimenomaan fyysisen turvallisuuden toteutumiseen. Käytännössä tämä näkyi tutkimuksessa niiden nuorten kohdalla, joilla oli kokemuksia eristämisestä. Vaikka eristäminen luo nuorelle rakenteellisesti turvalliset olosuhteet, joissa nuori ei pääse satuttamaan itseään tai muita fyysisesti, osa nuorista

kuvailei jäävänsä eristämisen ajaksi yksin siitä huolimatta, että ohjaaja valvoo eristystä ja on nuoren lähellä eristyksen ajan tarkastaen nuoren voimin säännöllisesti. Tästä huolimatta kokemus yksin jäämisestä eristyksen ajaksi oli näiden nuorten kohdalla vahva. Tämä herättää kysymyksiä siitä, miten nuorten psyykinen turvallisuus taataan ja voidaanko sitä rajoitustoimenpiteillä turvata, ja miten rajoitustilanteissa voitaisiin varmistaa myös psyykkisen turvallisuuden toteutuminen? McNamara (2015) mukaan traumatisoituneille lapsille ja nuorille suunnatut sijaishuollon palvelut olisi rakennettava nimenomaan turvallisuus edellä siten, että lapsen ympäristö ja ihmissuhteet olisivat turvallisia. Näin vältettäisiin traumatisoinnin jatkuminen sijaishuollossa. Turvallisuuden kokemus voikin traumaa kokeneiden lasten ja nuorten, jollaisia usein myös koulukoteihin sijoitetut nuoret ovat, silmin näyttäytyä erilaisina verrattuna trauma kokemattomiin ihmisiin.

Nuoret toivat esille, että heidän ei-toivottuun käytökseensä reagoidaan mutta heidän mielestään aikuisten huomion tulisi enemmänkin keskittyä hyvien asioiden vahvistamiseen ei-toivotun käyttäytymiseen sijaan. Tällainen hyvän ja toivotun käyttäytymisen vahvistaminen esimerkiksi kannustamisella ja positiivisella palautteella vahvistaisi *hyvän kierrettä* motivoiden nuoria jatkamaan toivottua käyttäytymistä. Hyvän kierrettä voitaisiin vahvistaa keskustelemalla nuorten kanssa enemmän etukäteen, jolloin itse rajoitustilanteessa nuoren yksilöllisyys voitaisiin huomioida paremmin ja nähtäisiin nuoren käytöksen taakse ja käyttäytymisen juurisyihin. Tämä lisäisi nuorten tunnetta siitä, että rajoitustoimenpiteillä puututaan oikeisiin asioihin. Haastattelussa kävi ilmi, että nuoret kaipasivat apua ja tukea juuriongelmiin, eli käytännössä usein sijoituksensa syihin, jollaisia ovat esimerkiksi vakavat mielenterveysongelmat tai päihteidenkäyttö. Näiden hoidon jäädessä puutteelliseksi esimerkiksi tupakanpoltoon puuttuminen näyttäytyy nuorten näkökulmasta turhana.

Laitoksen ilmapiirillä on suuri merkitys siellä asuvien lasten hyvinvointiin ja toisaalta myös siellä työskentelevien työhyvinvointiin. Tästä syystä rajoitustoimenpiteitä ei voida vain nähdä yksilöön kohdistuvana käytäntönä. Laitoksen ilmapiirillä esimerkiksi työntekijöiden välillä ja yleisesti suhteisiin liittyvällä ilmapiirillä on selkeä yhteys hyvään, tulokselliseen hoitoon. Positiivinen ilmapiiri yhteisössä ennustaa hoitomotivaation lisääntymistä. (Strijbosch ym. 2014, Palaretti & Bert 2010, Van der Helm ym. 2018) Yhteisöllisyyden näkökulman huomioiminen voi toimia vahvistavana tekijänä.

Yhteinen ymmärrys nousi myös tässä tutkimuksessa esille nuoria haastatellessa; rajoitustoimenpiteiden nähtiin toisaalta yksinäisyyttä lisäävien ja näin sosiaalista turvallisuudentunnetta heikentävien ominaisuuksiensa lisäksi myös vahvistavansa turvallisuutta siltä osin, että niiden kokemus yhdisti nuoria ja lisäsi näin nuorten välistä myötätuntoa ja empatiaa. Kaverisuhteet kuvautuivatkin nuorten kokemuksissa heille hyvin tärkeänä voimavarana koulukotiympäristössä. Myös Pösön (2004, 82–83) tutkimuksessa korostui kaverisuhteiden tärkeys. Synnä tälle voi olla yhteisen historian ja samankaltaisten kokemusten tuoma vertaisuus.

Toive välittämisestä, huolehtimisesta ja yhdessä tekemisestä aikuisten ja nuorten välillä oli vahva. Nuorilla oli kokemuksia siitä, etteivät kaikki ohjaajat ymmärrä nuoria. He saattoivat kokea turhautumista omista asioistaan puhumisesta ohjaajille, koska nuorten kokemukset olivat työntekijöille niin vieraita. Haastatteluissa nostettiin esiin kuitenkin myös hyviä ja luottamuksellisia suhteita ohjaajiin. Tällaiset hyväksi ja luottamukselliseksi koetut nuorten ja aikuisten väliset koulukodin sisäiset suhteet nähtiin sosiaalista turvallisuuden tunnetta vahvistavina tekijöinä. Rajoitustoimenpiteiden vaikutukset sosiaaliseen turvallisuuden tunteeseen nousivat haastatteluissa esille myös ohjaajiin rakentuneiden suhteiden myötä.

6.7 Suositukset lastensuojelun laitoshoitoon

Tutkimuksessa on tarkasteltu rajoitustoimenpiteitä valtion koulukodeissa. Seuraavat suositukset ovat kuitenkin suunnattuja lastensuojelun laitoshoidon tuottajille, järjestäjille ja päätöksentekijöille laajemmin.

1. Lainsäädännöllä on viime vuosina pyritty vahvistamaan lasten osallisuutta rajoitustoimenpidetilanteissa. Vaikka rajoituksia toteutetaan turvallisuuden vahvistamiseksi ja nuorten suojelemiseksi nuoret ymmärtävät ne edelleen seuraamuksena ei-toivotusta käytöksestä. Nuorten yksimielinen kokemus rajoitustoimenpiteiden rangaistuksenomaisuudesta tulee ottaa vakavasti ja siihen tulisi hakea ratkaisua myös yhdessä nuorten kanssa. Yksi pieni askel muutoksen tiellä, voisi olla käsitteiden uudistaminen siten, että rajoittamisen sijaan puhuttaisiin esim. turvaamistoimenpiteistä.
2. Jotta nuoret hyötyisivät sijoituksesta, on heidän kasvuaan ja kehitystään vaarantava käytös estettävä, minkä vuoksi rajoitustoimenpiteiden käyttö on toisinaan välttämätöntä. Niiden käyttö vaatii kuitenkin vankkaa osaamista, jatkuvaa oppimista sekä henkilöstön jaksamiseen panostamista, asioita joihin valtion koulukodeissa jo tehdään. Kaikissa lastensuojelulaitoksissa tulisi olla nuorten turvallisen kasvuympäristön takaamiseksi ja yksilöllisen kohtaamisen ja huomioimisen mahdollistamiseksi riittävät toimintaedellytykset.
3. Joillekin nuorille joudutaan tekemään paljon rajoituksia heidän turvallisuutensa varmistamiseksi. Yleinen suunta rajoitustoimenpiteiden kehittämisessä tulisi olla niiden ehkäisy ennalta jo varhaisemmassa vaiheessa. Tulisi panostaa siihen, että lasten vointi ja tilanteet eivät kärjistyisi siten että nuoret päätyvät ”rajoituskierteeseen”.
4. Ammatillaiset voivat lisätä hyvän kierrettä ottamalla huomioon ja toteuttamalla nuorten toiveissa esiin tulleita asioita. Lasten kokemusta siitä, että heitä kohdataan ja huomioidaan yksilöllisesti, ja että heistä välitetään, tulisi

vahvistaa entisestään. Luottamus ja myönteinen vuorovaikutus voivat auttaa nuoria myös ymmärtämään heihin kohdistuvia turvaamistoimenpiteiden tarvetta paremmin.

5. Nuorten oireilun taustalla olevat ongelmat tulisi tunnistaa ja hakea aktiivisesti ratkaisua kaikilla tasoilla (lainsäädäntö, palvelurakenteet, käytännöt). Rajoitustoimenpiteet eivät ole ratkaisu juurisyihin ja pitkäaikaisiin ongelmiin, eivätkä ole siihen tarkoitettuja. Nuorten oireilun taustalla olevat ongelmat tulisi tunnistaa, ja aktiivisesti hakea ratkaisuja mm. päihde- ja mielenterveyspalveluiden saatavuuden varmistamisella, uusien toimintamallien kehittämisen sekä lainsäädännön keinoin. Erityisen huolenpidon jakson pidentämisen mahdollistaminen lainsäädännössä, olisi yksi keino turvata lapselle pidempi hoidollinen jakso, jonka osana mahdollistetaan myös lapsen pitkäaikaisempi turvaaminen. Lisäksi tarvitaan tutkitun tiedon vahvistamista erilaisten toimintatapojen ja interventioiden vaikuttavuudesta vaativassa laitoshoidossa.

Lähteet

- Allroggen, Marc; Domann, Sophie; Strahl, Benjamin; Schloz, Carolin; Fegert, Jörg M & Kampert, Meike. (2016) How Much Insecurity Does Security Need? – The Discrepancy in Assessing the Sense of Security of Children, Adolescents and Caregivers in Institutions. *Child & Youth Services* 37(4).
- Barter, Christine & Renold, Emma (2000) "I Wanna Tell You a Story": Exploring the Application of Vignettes in Qualitative Research with Children and Young People. *International Journal of Social Research Methodology*, 3, 307-323.
- Creswell John. & Plano Clark Vicki. 2017. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. 3rd edition. SAGE Publications Inc.
- Day, Anne-Marie (2017) *Hearing the Voices of Looked after Children: Challenging Current Assumptions and Knowledge about Pathways into Offending*. Safer Communities. Brighton. Vol 16(3) 122-133.
- Day, Andrew; Daffern Michael & Simmons Pam (2010) Use of Restraint in Residential Care Settings for Children and Young People. *Psychiatry, Psychology and Law* 17 (2), 230–244.
- Emirbayer, Mustafa & Mische Ann (1998) What is Agency? *American Journal of Sociology*. Vol 103 (4), 962-1023.
- Enell Sofia; Andersson Vogel Maria; Henriksen Ann-Karina; Pösö Tarja; Honkatukia Päivi; Mellin-Olsen Bård. & Hyde Ida Marie (2022) Confinement and restrictive measures against young people in the Nordic countries – a comparative analysis of Denmark, Finland, Norway, and Sweden. *Nordic Journal of Criminology*.
- Enell Sofia & Wilinska Monika (2020) Negotiating, Opposing, and Transposing Dangerousness: A Relational Perspective on Young People's Experiences of Secure Care. *YOUNG* 29 (1).
- Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022) "Kiitos kun pidätte huolta, että asiat olisi minulla hyvin": Kysy ja kuuntele -hankkeen loppuraportti. *THL Raportti* 3/2022.
- Helavirta, Susanna (2021) Rajoitustoimenpiteet sijaishuollon arjessa ja ammattilaisten kokemana. Teoksessa Helavirta, Susanna; Halttunen, Sari & Laakso, Riitta (toim.) *Sijaishuollon rajoitustoimenpiteet ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina*. Lapin ammattikorkeakoulu. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 12/2021, s. 63–80.
- Heino, Tarja; Lappalainen Elina; Ranta, Heikki & Weckroth, Niina (2021) Lastensuojelun 24/7-yksiköt. *Palveluntuotannon moninaisuus ja haasteet*. *THL Raportti* 6/2021.
- Heino, Tarja (toim.) (2020) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teinin sijoitettujen lasten hoidossa. *Raportti* 12/2020. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001). *Tutkimus-haastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hofer, Ingrid (2016) *Revisiting the meaning of participation in residential care: embracing the forms of agency and lifeworld of children*. Tissa Conference: *Social Work as a Forum for Democracy*. Abstracts, s.25-26.
- Hoikkala, Susanna (2020) *Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hoikkala, Susanna (2015) *Kiinnipito lastenkodissa*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 23.
- Ikonen, Riikka, Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2020). *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset: Kouluterveyskyselyn tuloksia*. *THL työpaperi* 35/2020.
- James, Allison; Jenks, Chris. & Prout, Allan (1998) *Theorizing childhood*. Polity Press, London.
- Kertesz, Margareth; Spriggs, Merel & Humphreys, Cathy (2018) *Who Makes Decisions for Vulnerable Young People? Shifting Sands and Murky Waters*. *Australian Social Work*. Vol 71 (3), 332–344.
- Korhonen, Päivi & Eriksson, Pia (2021) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat: Katsaus 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin*. *THL työpaperi* 34/2021.
- Laakso, Riitta (2019) "Ne näki musta" Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. *THL Raportti* 1/2019.
- Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityöstä*. *Acta Universitatis Tamperensis* 1444. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Layder, Derek (2013) *Doing excellent small-scale research*. London: SAGE.
- Lehto-Salo, Pirkko; Kuuri, Ari; Marttunen, Mauri; Mahlanen, Auvo; Toivonen, Veli-Matti; Toivola, Pirjo; Närhi, Vesa; Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) *POLKU-tutkimus. Tuktimus nuorista kolmessa koulukodissa. Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma*. *Stakes Aiheita* 16/2002. Helsinki: Stakes.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden hiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena*. Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste*. *THL Tutkimus* 112.
- Matte-Landry, Alexandra & Collin-Vézina, Delphine (2020) *Restraint, seclusion and time-out among children and youth in group homes and residential treatment centers: a latent profile analysis*. *Child Abuse & Neglect* vol. 109.
- May, Tim (2011) *Social Research*. Open University Press. Berkshire, GBR.
- Moore, Tim & McArthur, Morag (2017) *You Feel it in Your Body: How Australian Children and*

- Young People Think about and Experience Feeling and Being Safe. *Children & Society* 31, 206–218.
- Nuorisotutkimusseura ry. (2015) Näkökulma 9: ”Ratkaisujen Suomi” nuorten ja kriminaalipolitiikan näkökulmasta – huomioita hallitusohjelmasta. Näkökulma 9: ”Ratkaisujen Suomi” nuorten ja kriminaalipolitiikan näkökulmasta – huomioita hallitusohjelmasta - Nuorisotutkimusseura ry
- Ojasalo Katri, Moilanen Teemu & Ritalahti Jarmo (2015) Kehittämistyön menetelmät -Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Sanoma Pro.
- Pekkarinen, Elina (2017) Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 110.
- Porko, Petta; Heino, Tarja; Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. THL Työpaperi: 2018_021.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Roy, Camille; Castonguay, Ariane; Fortin, Maxime; Drolet, Christine; Franche-Choquette, Geneviève; Dumais, Alexandre; Lafortune, Denis; Paquito, Bernard & Geoffrion, Steve (2021) The Use of Restraint and Seclusion in Residential Treatment Care for Youth: A Systematic Review of Related Factors and Interventions. *Trauma Violence Abuse* 2021 Apr;22(2):318–338.
- Saastamoinen, Kati (2021) Lasten oikeuksien toteutuminen sijaishuollossa vuosina 2018–2020: Lasten eduskunnan oikeusasiamiehelle tekemien kantelujen näkökulmasta. STM Raportteja ja muistioita 2021:6.
- Steckley, Laura (2010) Containment and holding environments: Understanding and reducing physical restraint in residential childcare. *Children and Youth Services Review* 32 (1), 120–128.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2008). Physical restraint in childcare. The experiences of young people and residential workers. *Childhood* 2008: Vol 15(4): 552–569.
- Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (6), 661–669.
- Tavory, Iddo & Timmermans, Stefan (2014) *Abductive Analysis. Theorizing qualitative research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thomann, Jocelyn (2009). Factors in restraint reduction in residential treatment facilities for adolescents (Doctoral thesis). Massachusetts School of Professional Psychology, Boston.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) Lastensuojelun käsikirja <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>.
- Tervo, Jaana 2021. Rajoitusten lainsäädäntökehitys. Teoksessa Helavirta Susanna, Halttunen Sari & Laakso Riitta (toim.) Sijaishuollon rajoitustoimenpiteet ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina. Lapin amkin julkaisuja 12/2021.
- Tolonen, Maiju (2021) Kokemukset ja näkemykset rajoitustoimepiteistä kolmen nuoren silmin. Teoksessa Helavirta ym. . (2021) s. 101–114.
- Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK (2019) Ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi 2019.
- Tyler, Tom R. (1990) *Why People Obey the Law*. New Haven & London: Yale University Press.
- Valtion koulukotien tilasto (2022) Ei julkaistu.
- Valtion koulukodit (2023) <https://valtionkoulukodit.fi/yksikot-ja-yhteystiedot/valtion-koulukodit/>
- Valvira (2013). Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Valvira.
- Van Dorp, Melissa, Nijhof, Karin, Mulder, Eva & Popma, Arne (2021) Defining Seclusion: A Qualitative Multiphase Study Based on the Perspectives of Youth and Professionals in Secure Residential Youth Care in the Netherlands. *Residential Treatment for Children & Youth* 38 (4).
- Varpanen, Jan (2019) What is children’s agency? A review of conceptualisations used in early childhood education research. *Educational Research Review* 28.
- Vipusaari, Laura (2020) Suomalaisten lastensuojelulaitosten muutostarpeita: systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Opinnäytetyö, Lapin AMK.
- Whittaker, James K., Holmes, Lisa, del Valle, Jorge, Ainsworth Frank, Andreassen Tore, Anglin James, Bellonci, Christopher, Berridge, David, Bravo, Amaia, Canali, Cinzia, Courtney, Mark, Curey, Laura, Daly, Daniel, Gilligan, Robbie, Grietens, Hans, Harder, Annemiek, Holden, Martha, James, Sigrid, Kendrick, Andrew, Knorth, Erik, Lausten, Mette, Lyons, John, Martin, Eduardo, Mcermid, Samatha, McNamara, Patricia, Palareti, Laura, Ramsey, Susan, Sisson, Kari, Small, Richard, Thoburn, June, Thompson, Ronald & Zeira, Anat (2016) Therapeutic Residential Care for Children and Youth: A Consensus statement of the International Work Group on Therapeutic Residential care. Residential treatment for children and youth, 33(2), 89–106.

Liite 1: Yksilöhaastattelujen runko

Tutkimus: koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet

Yksilöhaastattelu

Haastattelija: _____

Nuori: _____ Ikä: _____

Kauanko ollut sijoitettuna koulukotiin: _____

Lupa rajoituspäätösten tarkasteluun haastattelussa saatu nuorelta: Kyllä / Ei

Yksikkö: _____

Päivämäärä: _____ Paikka: _____

Yleistä

- Mitä sinulle tulee mieleen sanasta rajoitustoimenpide?
 - Mihin niillä mielestäsi pyritään?
 - *Miksi rajoitustoimenpiteitä mielestäsi käytetään?*

Omat kokemukset

Väittämä: Rajoitustoimenpiteet ovat osa arkeani koulukodissa

- Samaa mieltä / Eri mieltä
- Millä tavoin ne näkyvät/vaikuttavat elämässäsi?

- Onko sinuun kohdistettu rajoitustoimenpiteitä sinä aikana, kun olet ollut sijoitettuna koulukotiin?
 - Millaisia?
 - Miksi?
 - Miltä niiden käyttöönotto on sinusta tuntunut (ja miksi)?
 - *Miten ne vaikuttavat tai ovat vaikuttaneet elämääsi (ja miksi)?*
 - lyhyellä ja pitkällä aikavälillä
 - Onko niistä hyötyä? Minkälaista? Onko ollut sinulle hyödyksi? Entä muille?

Jos nuori on antanut luvan rajoituspäätösten tarkasteluun:

Tarkastellaan rajoituspäätöksiä aikajanan avulla. Selvitetään nuorelle mitä aikajamalla tarkoitetaan ja käydään se yhdessä läpi.

- Mille ajanjaksoille päätöksiä on kohdistettu, miksi?

- Millainen tilanne on ollut ajanjaksoina, jolloin rajoituksia ei ole tehty?
- Echo-jaksoja?
- Mitä ajatuksia herättää?

Osallisuus ja oikeudet

Väittämä: Kun sinulle tehdään rajoituspäätös, mielipidettäsi kysytään ja asiasta keskustellaan kanssasi jälkikäteen

- Samaa mieltä / Eri mieltä
- *minkälaisia kokemuksia sinulla on rajoitustoimenpiteen läpikäymisestä yhdessä aikuisen kanssa – miten mielipidettäsi on kysytty - miten se on huomioitu?*
- oletko saanut päätöksiä itsellesi?
- mitä voit tehdä, jos ole eri mieltä päätöksestä? Onko tästä kokemusta?
- jutteletko sossun kanssa näistä?

Rajoitustoimenpiteet osana laitosarkea

Väittämä: Rajoittaminen vaikuttaa laitoksemme tunnelmaan/ilmapiiiriin

- Samaa mieltä / Eri mieltä
 - Millä tavoin ne vaikuttavat?
- *Miten muiden täällä asuvien nuorten rajoitukset näkyvät arjessa?*
- Kuvaa minkälaisia tilanteita niihin liittyy. Mitä ajattelet niistä?
- Miten muut tuntemasi nuoret, jotka asuvat koulukodissa, suhtautuvat rajoitustoimenpiteisiin (ja miksi)?
- Oletko nähnyt muita nuoria rajoitettavan?
- *Onko tullut eteen tilanteita, joissa ei olla rajoitettu, vaikka olisi ehkä pitänyt?*

Liite 2: Ryhmähaastattelujen vinjetit

Vinjetti 1

1. Tilanne alkaa aamulla koulukodin yhteisessä oleskelutilassa, jonka yhteydessä on avokeittiö. Tilassa on useampi nuori, osa olohuoneen puolella, osa avokeittiössä, sekä kaksi ohjaajaa. Toinen ohjaaja pyytää sohvalta televisiota katsele-massa olevan Utun auttamaan yhteisen keittiötilan siivouksessa.
2. Utu on valvonut edellisenä yönä ja on väsynyt eikä vastaa pyyntöön, vaan makoilee sohvalta. Utu hermostuu toistuviin pyyntöihin ja alkaa vastailta oh-jaajalle haistatteleamalla, kiroilemalla ja nimittelemällä. Äänensävy alkaa ko-rottua. Ohjaaja toteaa, ettei tällainen kielenkäyttö sovi.
3. Utu nousee sohvalta ja lähtee vauhdilla omaan huoneeseensa paiskaton oven kiinni perässään. Huoneesta alkaa kuulua tavaroiden heittäilyä ja seinien hak-kausta. Molemmat paikalla olleet ohjaajat lähtevät Utun ovelle puhuttaen nuorta ensin oven takaa. Utu huutaa ohjaajille ja uhkaa itsensä ja ohjaajien satuttamisella.
4. Ohjaajat menevät huoneeseen ja ottavat Utusta kiinni estääkseen tätä satutta-masta itseään ja rikkomasta paikkoja. Huoneeseen tulee kutsusta myös kaksi muuta ohjaajaa. Utu saadaan makuulleen sängylleen ohjaajien toimesta nuo-ren vastustellessa.
5. Hetken kuluttua Utu kuitenkin rauhoittuu sängyllä kiinnipidossa ja on melko pian taas keskusteluyhteydessä rauhallisesti ohjaajiin. Tilannetta tarkkaillaan hetki ja yksi ohjaaja jää keskustelemaan huoneeseen hetkeksi Utun kanssa.

Vinjetti 2

1. Kim on vaikuttanut oppitunneilla väsyneeltä ja nukahdellut kesken tunnin jo parina päivänä. Opettaja on tähän kiinnittänyt huomiota ja kertonut asiasta oh-jaajalle. Ohjaaja keskusteli Kimin kanssa väsymyksen syistä, mutta Kim ei antanut vastausta.
2. Seuraavana yönä ohjaaja kuulee Kimin huoneesta puhetta ja menee huonee-seen. Kimillä on meneillään puhelu toisen nuoren kanssa. Ohjaaja pyytää Ki-miä lopettamaan puhelun ja kysyy, onko nuori käyttänyt puhelinta öisin. Kim myöntää puhuneensa öisin pitkiä puheluita koulukodin ulkopuolisen ystä-vänsä kanssa.
3. Ohjaaja ottaa Kimiltä puhelimen haltuunsa yöksi.
4. Aamulla ohjaaja ehdotti, että Kim saa puhelimen itselleen aamuisin ja se on luovutettava ohjaajalle iltaisin klo 20. Kim vastustaa tätä ja sanoo pitävänsä yhteyttä vanhempiinsa puhelimesta.
5. Tämä johtaa siihen, että ohjaaja tekee päätöksen puhelimen haltuunotosta ja samalla tehdään yhteydenpidon rajoittamispäätös.

Vinjetti 3 (avoin)

1. Paju oli iltapäivällä kaverinsa kanssa ulkoilemassa mutta he eivät palanneet koulukotiin sovittuna aikana vaan lähtivät junalla toiselle paikkakunnalle. Koulukodista yritettiin tavoitella Pajua useita kertoja, mutta nuori ei vastannut heidän eikä myöskään vanhempiensa yhteydenottoihin. Hän majoittui

- kaverinsa kanssa heidän yhteisen tuttavansa luona kolmen päivän ajan ja nautti tuona aikana runsaasti alkoholia.
2. Lopulta hän suostui lähtemään vanhempansa kyyditsemänä takaisin koulukotiin, jonne saapui päihtyneenä.
 3. Miten tarina jatkuu?